

Stelean-Ioan Boia

Marius-Ioan Grec

**O ISTORIE A HOLOCAUSTULUI
EUROPEAN:
CAZUL ROMÂNIEI**

Arad – 2016

“Vasile Goldiș” *University Press*

VOLUM TIPĂRIT ÎN URMA UNUI **PROIECT**, coordonat de prof. univ. dr. Marius Ioan Grec, Director al Centrului de Studii Iudaice „Academician Nicolae Cajal” din cadrul Universității de Vest “VASILE GOLDIȘ” din Arad.

UNIVERSITATEA DE VEST VASILE GOLDIȘ DIN ARAD

CENTRUL DE STUDII IUDAICE „Academician Nicolae Cajal” din Arad

CU SPRIJINUL FINANCIAR AL CENTRULUI MUNICIPAL DE CULTURA, ARAD

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Claudiu Porumbăceanu

Conf. univ. dr. Simona Stiger

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii

Editor: Marius-Ioan Grec

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOIA, STELEAN-IOAN

O istorie a Holocaustului european : cazul României / Stelean-Ioan Boia, Marius-Ioan Grec. - Arad : "Vasile Goldiș" University Press, 2016
ISBN 978-973-664-819-9

I. Grec, Marius-Ioan

94(=411.16)(498)"1941/1942"

Coperta: Marius-Ioan Grec

Redactor: Marius-Ioan Grec

Tehnoredactare computerizată: Stelean-Ioan Boia, Marius-Ioan Grec

"Lăsați orice speranță voi cei care intrați."

Dante Alighieri,
"DIVINA COMEDIE",
Infernul, Cântul III, 9.

Prezentul volum se adresează profesorilor de istorie, studenților, elevilor ...

*Ne adresăm celor **care au auzit** sau **nu** ...*

*Ne adresăm celor **care știu** sau **nu** ...*

*Ne adresăm celor **care au o părere** sau **nu** ...*

*Ne adresăm celor **care doresc** sau **nu** ...*

Ne adresăm ...

O analiză făcută, cu bună credință, asupra unui fenomen care atârnă, ca o piatră de moară, de gâtul umanității ...

... să nu uităm ...

HOLOCAUSTUL

*„Veritas Humanitatis Lux”
(Latin)*

*Este anul în care România deține Președinția **IHRA** (**Alianței
Internationale pentru Memoria Holocaustului**)*

CUPRINS

ARGUMENT / 8

**CENTRUL DE STUDII IUDAICE
„Academician Nicolae Cajal” din Arad / 14**

HOLOCAUSTUL ÎN EUROPA / 18

TERMINOLOGIA / 23

INSTAURAREA REGIMULUI NAZIST / 25

ANTISEMITISM ȘI RASISM / 30

**DE LA ANTISEMITISM LA HOLOCAUST ÎN ANII
REGIMULUI NAZIST / 40**

GHETOIZAREA EVREILOR / 44

**LAGĂRELE DE CONCENTRARE - INSTRUMENTE DE
TEROARE / 53**

SOLUȚIA FINALĂ / 55

DEPORTAREA / 59

PROGRAMUL EUTHANASIA / 67

CONFERINȚA DE LA WANNSEE / 68

REZISTENȚA ÎN ANII HOLOCAUSTULUI / 70

HOLOCAUSTUL VĂZUT DIN AFARĂ / 74

**CAZUL ROMÂNIEI. RĂDĂCINILE ANTISEMITISMULUI
ROMÂNESC / 78**

**EVREII ÎN TIMPUL STATULUI
NAȚIONAL-LEGIONAR / 94**

ANTONESCU ȘI HOLOCAUSTUL / 101

- **Basarabia și Bucovina / 101**

TRANSNISTRIA / 113

- **Deportarea romilor / 123**

- **Regatul și sudul Transilvaniei / 128**

POGROMUL DE LA IAȘI / 129

CONCLUZII DE FINAL / 132

BIBLIOGRAFIE / 147

ANEXE / 154

Moto:

Știm cu toții că pentru a supraviețui în istorie „omul cultural” trebuie să devină un reper de masă, adică un mod de viață capabil să instaureze valori și să facă posibilă creația de valori care-i resemnifică înzestrarea primordială. Unii numesc „socializare” această aventură din devenirea individualității într-un orizont al istoriei. Astfel, comunitățile își fac intrarea în istorie nu numai prin reflexele unei imaginații colective (cum se acreditează astăzi ideea), ci și printr-o realitate culturală prodigioasă: prin forța sa de a institui valori, pe care individualitatea le ia drept pavăză a identității sale. Alții numesc „educație” pur și simplu, acest efort de subzistență culturală. De aceea, nu apar popoare sau națiuni „rele” în sine, ori „demne de dispreț”. Comunități sau mulțimi precare, ce adoptă răul subteran au apărut, prăbușindu-se în abisul „ne-istoriei”, dar nu erau nici seminții, nici popoare, nici nații.

*(Marius-Ioan Grec, **Zamolxis. Realitate și mit în religia geto-dacilor**, ed. a II-a, Institutul European, Iași, 2009, pp.14-15.)*

Argument

Adoptarea definiției de lucru a antisemitismului la Reuniunea Plenară de la București a Alianței Internaționale pentru Memoria Holocaustului

Tip:

Comunicat de presă

Data:

26.05.2016

Cu prilejul Reuniunii Plenare a Alianței Internaționale pentru Memoria Holocaustului (IHRA), care a avut loc la București în perioada 23-26 mai 2016, a fost adoptată prin consens, după discuții aprofundate, definiția de lucru a antisemitismului.

Președintele în exercițiu al IHRA, ambasadorul Mihnea Constantinescu a subliniat faptul că „*toate statele membre IHRA împărtășesc o îngrijorare comună privind creșterea incidentelor antisemite și sunt de acord că statele membre și, mai ales, experții IHRA au nevoie de instrumente politice pentru a combate acest flagel. Cele 31 de state membre IHRA, din care 24 sunt state membre UE, au reconfirmat prin această decizie angajamentul de a respecta Declarația de la Stockholm și de a depune eforturi pentru combaterea antisemitismului, printr-o acțiune politică coordonată la nivel internațional*”.

Președintele IHRA a subliniat că, prin adoptarea acestei definiții, „*IHRA demonstrează că reprezintă un for internațional responsabil și constituie un exemplu pentru celelalte organizații, care, la rândul lor, pot conferi forță juridică unor concepte internaționale*”.

De asemenea, a subliniat faptul că IHRA, organizație formată din 31 de țări membre, zece state cu statut de observator și șapte organizații

partenere internaționale, cu un mandat unic în studierea educației, cercetării, comemorării Holocaustului și al combaterii fenomenului antisemit, a reprezentat organismul adecvat pentru adoptarea unei definiții a antisemitismului. De asemenea, acesta a apreciat rolul important al Președinției în exercițiu a OSCE, deținută de Germania, în sprijinirea acestui demers.

Președintele Comitetului IHRA privind Antisemitismul și Negarea Holocaustului, Mark Weitzman, care a propus adoptarea unei definiții în 2015, a arătat că adoptarea unei definiții, rezultată în urma activităților experților în cadrul comitetelor tematice care au precedat Reuniunea plenară de la București, are o importanță esențială și este relevantă inclusiv la nivel practic. Mark Weitzman a adăugat că „*definiția antisemitismului, alături de cea referitoare la negarea și distorsionarea Holocaustului, reprezintă un alt instrument de lucru al IHRA pentru îndeplinirea mandatului său în ceea ce privește consolidarea combaterii antisemitismului*”.

Informații suplimentare:

În perioada 23-26 mai 2016 a avut loc, la București, prima reuniune plenară sub Președinția română a Alianței Internaționale pentru Memoria Holocaustului (IHRA). Timp de patru zile, 240 de experți și factori de decizie s-au întâlnit pentru a discuta despre **Holocaust**, antisemitism și extremism, care reprezintă teme politice actuale ale lumii contemporane.

IHRA este o organizație interguvernamentală, cu un caracter unic, care reunește suportul liderilor politici și al societății civile în favoarea educației, memoriei și cercetării Holocaustului, atât la nivel național și internațional.

Mai multe detalii pe: www.holocaustremembrance.com

Bucharest, 26 May 2016

In the spirit of the Stockholm Declaration that states: “With humanity still scarred by ...antisemitism and xenophobia the international community shares a solemn responsibility to fight those evils” the committee on Antisemitism and Holocaust Denial called the IHRA Plenary in Budapest 2015 to adopt the following working definition of antisemitism.

On 26 May 2016, the Plenary in Bucharest decided to:

Adopt the following non-legally binding working definition of antisemitism:

“Antisemitism is a certain perception of Jews, which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of antisemitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and/or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities.”

To guide IHRA in its work, the following examples may serve as illustrations:

Manifestations might include the targeting of the state of Israel, conceived as a Jewish collectivity. However, criticism of Israel similar to that leveled against any other country cannot be regarded as antisemitic. Antisemitism frequently charges Jews with conspiring to harm humanity, and it is often used to blame Jews for “why things go wrong.” It is expressed in speech, writing, visual forms and action, and employs sinister stereotypes and negative character traits.

Contemporary examples of antisemitism in public life, the media, schools, the workplace, and in the religious sphere could, taking into account the overall context, include, but are not limited to:

- Calling for, aiding, or justifying the killing or harming of Jews in the name of a radical ideology or an extremist view of religion.
- Making mendacious, dehumanizing, demonizing, or stereotypical allegations about Jews as such or the power of Jews as collective — such as, especially but not exclusively, the myth about a world Jewish conspiracy or of Jews controlling the media, economy, government or other societal institutions.
- Accusing Jews as a people of being responsible for real or imagined wrongdoing committed by a single Jewish person or group, or even for acts committed by non-Jews.
- Denying the fact, scope, mechanisms (e.g. gas chambers) or intentionality of the genocide of the Jewish people at the hands of National Socialist Germany and its supporters and accomplices during World War II (the Holocaust).

- Accusing the Jews as a people, or Israel as a state, of inventing or exaggerating the Holocaust.
- Accusing Jewish citizens of being more loyal to Israel, or to the alleged priorities of Jews worldwide, than to the interests of their own nations.
- Denying the Jewish people their right to self-determination, e.g., by claiming that the existence of a State of Israel is a racist endeavor.
- Applying double standards by requiring of it a behavior not expected or demanded of any other democratic nation.
- Using the symbols and images associated with classic antisemitism (e.g., claims of Jews killing Jesus or blood libel) to characterize Israel or Israelis.
- Drawing comparisons of contemporary Israeli policy to that of the Nazis.
- Holding Jews collectively responsible for actions of the state of Israel.

Antisemitic acts are criminal when they are so defined by law (for example, denial of the Holocaust or distribution of antisemitic materials in some countries).

Criminal acts are antisemitic when the targets of attacks, whether they are people or property – such as buildings, schools, places of worship and cemeteries – are selected because they are, or are perceived to be, Jewish or linked to Jews.

Antisemitic discrimination is the denial to Jews of opportunities or services available to others and is illegal in many countries.

București, 26 mai 2016

În spiritul Declarației de la Stockholm, care specifica: "Cu omenirea încă marcată de ... antisemitism și xenofobie, comunitatea internațională poartă o responsabilitate solemnă de a lupta împotriva acestor rele" comitetul pentru Antisemitism și Negarea Holocaustului a convocat Plenara IHRA în Budapesta 2015 pentru a adopta o definiție de lucru a antisemitismului.

La 26 mai 2016, sesiunea plenară din București a decis:

Adoptă următoarea definiție, ne-aplicabilă din punct de vedere legal, a antisemitismului:

Antisemitismul este o anumită percepție despre evrei, ce poate fi exprimată drept ură față de aceștia. Manifestările retorice și fizice de antisemitism sunt îndreptate către indivizii evrei sau non-evrei și/sau proprietatea acestora, către instituțiile și obiectele religioase ale comunității evreiești.

Pentru a ghida IHRA în lucrările sale, următoarele exemple sunt utilizate pentru a servi ca ilustrații:

Manifestările pot include luarea drept țintă a statului Israel, conceput ca o comunitate evreiască. Totuși, critica statului Israel asemănătoare cu cea împotriva altor state nu poate fi considerată a fi antisemită. Antisemitismul acuză în mod frecvent evreii cu o conspirație de a face rău umanității, și este mereu folosită pentru a-i acuza pe evrei de "lucrurile care merg rău". Acuzația este exprimată oral, scris, forme vizuale și acțiune, și face apel la stereotipuri sinistre și trăsături negative de caracter.

Exemple contemporane de antisemitism în viața publică, în media, în școli, la locul de muncă, și în spațiul religios, pot include, luând în considerare contextul general, dar nu sunt limitate la:

- a chema la, a ajuta, sau justifica omorârea sau vătămarea evreilor în numele unei ideologii radicale sau a unei viziuni extremiste a religiei;
- a recurge la acuzații amăgitoare, dezumanizante, demonizatoare, sau stereotipice despre evrei ca și o colectivitate, precum și, în mod special, dar nu exclusiv, mitul despre o conspirație evreiască mondială sau despre evrei controlând mass-media, economia, instituții guvernamentale sau sociale;
- acuzarea poporului evreu ca fiind responsabil pentru rele, reale sau imaginare, comise de o singură persoană evreiască sau grup, sau chiar pentru acte comise de către non-evrei;

- negarea faptului, a scopului, a mecanismelor (de exemplu, camerele de gazare) sau a intenționalității genocidului asupra poporului evreu, comis de către Germania Național – Socialistă, aliații și suporterii săi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (Holocaustul);
- acuzarea poporului evreu, sau a Israelului ca stat, de a fi inventat sau exagerat Holocaustul;
- acuzarea cetățenilor evrei de a fi mai loiali Israelului, sau de așazisele priorități mondiale evreiești, decât de interesele propriilor națiuni;
- negarea dreptului poporului evreu la auto-determinare, de exemplu prin a susține că înființarea statului Israel este o acțiune rasistă;
- aplicarea standardelor duble, de a cere un comportament ce nu este așteptat sau solicitat unei alte națiuni democratice;
- utilizarea simbolurilor și imaginilor asociate cu antisemitismul clasic (de exemplu, susținerea ideii că evreii l-au ucis pe Isus sau calomnia de sânge), pentru a caracteriza Israelul sau pe israeliți;
- compararea politicilor statului Israel cu cele ale naziștilor;
- considerarea evreilor responsabili la nivel colectiv pentru acțiunile statului Israel.

Actele antisemite sunt criminale, atunci când sunt definite în acest fel la nivel legal (de exemplu, negarea Holocaustului sau distribuirea de materiale antisemite, în unele țări).

Actele criminale sunt antisemite, atunci când țintele atacurilor, fie că sunt persoane sau proprietăți - precum clădiri, școli, locuri de rugăciune și cimitire - sunt selectate pentru că sunt, sau sunt percepute a fi, evreiești sau legate de evrei.

Discriminarea antisemită este negarea dreptului evreilor de a beneficia de oportunități sau servicii acordate altora și este ilegală în multe țări.

CENTRUL DE STUDII IUDAICE „Academician Nicolae Cajal” din Arad

În primăvara anului 2004, la 29 martie, într-un cadru festiv a avut loc deschiderea **CENTRULUI DE STUDII IUDAICE** din Arad.

Inițiativa înființării *Centrului* vine și în întâmpinarea tendințelor manifestate la nivelul Ministerului Educației, care sprijină cercetările axate pe unele probleme cruciale ale istoriei contemporane, iar problema Holocaustului este una dintre acestea. Nu trebuie uitat ca această adevărată maladie a istoriei umanității este o sursă de inepuizabile învățăminte, atât pentru contemporani, dar și pentru generațiile care vor urma. De altfel, scopul pe care Centrul de la Arad și l-a stabilit pentru a fi urmărit, este sintetizat foarte clar în puține cuvinte, dar generoase în chiar preambulul Programului Centrului: „...antrenarea în activitățile sale a cât mai multe persoane din domenii cât mai variate, pentru cunoașterea, înțelegerea și aprofundarea civilizației și istoriei poporului evreu, din cele mai vechi timpuri și până astăzi”.

Centrul de studii iudaice are un **Consiliu Științific** format din membri Departamentului de istorie de la Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative (Marius Grec, Sorin Bulboacă, Simona Stiger, Stelean Boia), alături de care au fost cooptați, în calitate de colaboratori: Francisc Schneider (Membru al Academiei medicale), Speranța Milancovici (Departamentul de limbi moderne), Ladislau Klein (Facultatea de Științe economice) sau din străinătate: Halmos Sandor (Debrecen), Marosi Emeric Miki (Israel).

La deschiderea centrului un rol important l-a avut **Comunitatea evreilor din Arad**, în special Președintele acesteia, ing. Ionel Schlessinger, care a răspuns cu mare plăcere inițiativei Universității noastre. Deschiderea festivă, un gest formal, dar de o mare încărcătură emoțională și culturală, a fost onorată de prezența a numeroase personalități ale vieții culturale și politice locale, naționale și internaționale. Cea mai emoționată personalitate aflată la festivitate s-a dovedit a fi Ambasadorul statului Israel în România, doamna **RODICA RADIAN GORDON**. Născută în România, plecată din țară la o vârstă fragedă (6 ani), se reîntoarce în țara natală într-o importantă funcție diplomatică. În momentele de început, centrul nu dispunea de un sediu propriu, acesta fiind stabilit provizoriu în clădirea Facultății de Științe Umaniste; acesta a fost și unul dintre primele obiective pe care am încercat să-l îndeplinim: *amenajarea unui sediu propriu*.

Prin înțelegerea și datorită excelenței colaborări pe care o avem cu Comunitatea evreilor din Arad, pe data de **11 octombrie 2004**, ne-am inaugurat sediul, care se află în incinta clădirii Comunității evreilor din Arad (**str. Tribunalul Dobra, nr. 10., et. I.**), amenajat de Universitate, fiind în administrarea Centrului și pus la dispoziția arădenilor. Am reușit inaugurarea acestui sediu tocmai în momentele în care în întreaga țară, pentru prima dată, în mod legal, pe baza unei hotărâri a Parlamentului țării, se comemora **ZIUA HOLOCAUSTULUI**. Astfel, luni 11 octombrie 2004, după ce am participat alături de pușinii concetățeni evrei ai Comunității din Arad și de oficialitățile reprezentative ale orașului la Cimitirul Evreiesc Vechi (neolog) la un moment comemorativ emoționant, a urmat al doilea moment, încărcat de numeroase semnificații: tăierea panglicii inaugurale.

Sala care găzduiește Centrul (acesta dispune de 45 de locuri, bibliotecă proprie, dotarea necesară pentru a utiliza o bază de date informatică) s-a dovedit a fi ne-încăpătoare pentru toți cei care doreau să vadă și să audă alocuțiunile celor prezenți la masa prezidiului: Episcopul Aradului, Prefectul județului Arad, vicepreședintele Consiliului Județean, viceprimarul Aradului, rectorul fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, inspectorul școlar adjunct, Președintele Comunității evreilor din Arad ...

Invitatul de onoare al acestor manifestări a fost **Otto Adler** – Președinte al Asociației evreilor din România, victime ale Holocaustului. Acesta, declara într-o întrevvedere pe care am avut-o după inaugurarea centrului: „Vizita mea la Arad este după o întrerupere de peste 40 de ani, de când nu am mai fost la Arad. Și dacă în general orașul nu s-a schimbat, am constatat niște schimbări care pur și simplu mă uluiesc. Prima mea întâlnire cu arădenii a fost ... într-un cimitir, unde am ascultat niște vorbe, unde am stral de vorbă cu niște oameni care de la bun început m-au cucerit. A doua întâlnire a fost la un fel de inaugurare formală a unei încăperi. Ei bine la această lucrul formal am întâlnit alți oameni, care au vorbit într-un fel care pur și simplu m-a entuziasmat. Și pe urmă ne-am întâlnit din nou, ieri, la prima ședință de lucru a acestui centru de iudaism. Pot să spun că am fost entuziasmat. Nu numai pentru ce s-a făcut, ci pentru atmosfera generală care a existat, o atmosferă de înțelegere reciprocă. O atmosferă de omenie ... poate fac o exagerare stupidă dacă spun că pentru mine Aradul reprezintă un punct de origine a unei mișcări sufletești absolut modernă și necesară epocii noastre, de înțelegere între oameni, sigur că e deocamdată o scară mică, dar pornește dintr-un oraș cu mare, mare vechime și cu niște oameni extraordinari și eu sunt convins că va avea o continuitate într-un sens, cel mai frumos al cuvântului. Am cunoscut clerici de o valoare excepțională, începând de la un episcop și continuând cu un tânăr capelan, de rituri

complet diferite. Am cunoscut cadre universitare dintr-o universitate care a realizat niște chestii absolut de necrezut. Pe lângă faptul că a reușit să strângă un colectiv didactic deosebi de valoros, deci a asigurat “softul” universității, dar a asigurat și “hardul” universității. Niște clădiri vechi, care au suferit niște transformări și la propriu și la figurat. Am văzut niște săli de curs ultramoderne într-o clădire care cred că trece bine de sută de ani, am văzut un birt transformat în bibliotecă, am văzut niște lucruri, care pur și simplu m-au covârșit. Plec de aici cu o încântare, abia aștept să le povestesc prietenilor mei ... că am văzut niște miracole, care sunt miracole de bine. Astea sunt impresiile mele generale despre Arad. Să dea Dumnezeu să mai reexist fizic și psihic să mai viu și altădată la Arad să văd și progresele care s-au înregistrat...” (interviu inedit realizat de Marius Ioan Grec)

A doua zi, 12 octombrie, la ora 17,00 la sediul Centrului s-a organizat prima activitate: Sesiunea comemorativă dedicată Zilei Holocaustului, urmată de o masă rotundă pe aceeași temă. Au participat cadre didactice din învățământul universitar, din învățământul preuniversitar, elevi, studenți, reprezentanți ai Comunității evreilor din Arad, un public numeros. Masa rotundă s-a axat pe discutarea unor probleme cu conotații istorice, nefiind ocolită nici complexa conjunctură internațională. Invitatul special al acestui moment, Otto Adler, în calitatea sa de supraviețuitor al Lagărului de la Auschwitz, a evocat celor prezenți momente pline de semnificații ale perioadei de detenție, care au subliniat foarte clar că nu se pot culpabiliza popoare, ci doar indivizi, pentru ceea ce s-a întâmplat.

Programul Centrului nostru este ambițios, dar și realist. Coordonata pe care o avem în vedere este una pragmatică. Dorim să îmbinăm cercetarea cu acțiunile de popularizare. Astfel, fiecare membru al Consiliului științific, și-a stabilit – la nivelul competențelor pe care le are – studiarea fenomenului iudaic din punct de vedere istoric, social, politic ...; urmează mai apoi popularizarea rezultatelor, care se va face prin cel puțin două canale: „*Studia Iudaica Aradensis*” – revista centrului, al doilea canal fiind reuniunile, mesele rotunde, conferințele sau volumele colective sau individuale publicate ... Centrul de Studii Iudaice din Arad și-a propus, așa cum era firesc, efectuarea de investigații bibliografice arhivistice cu privire la istoria evreilor arădeni, atât în țară cât și în afara spațiului național, în scopul realizării unei bibliografii cuprinzătoare - pe linia contribuțiilor istoricului arădean Eugen Gluck, dar și cea din partea de vest și sud-vest a României (județele Arad, Timiș, Caraș - Severin) ...

În acest sens s-au publicat o serie de studii și articole vizând istoria evreilor din Arad, precum și studii și articole privind istoria evreilor din Transilvania, cuprinzând și bogate informații despre evreii din Arad și părțile Aradului: Marius Grec, *Începuturile prezenței evreiești în antichitate în Transilvania și zona Câmpiei de Vest* (Studii de Știință și Cultură, 14 / 2008); Marius Grec, *Aaron Chorin (1766 - 1844) rabin - șef al Aradului, promotor al reformei religioase* (Conferința „Personalități arădene și transilvănene”, Arad, 14 octombrie 2011); Stelean - Ioan Boia, *Comunitatea evreilor arădeni între anii 1940-1944* (Studii de Știință și Cultură, 2 (9) / 2007); Stelean - Ioan Boia, *The Jewish of Transylvania and Banat in the 17 and 18 century. Demographic evolution and socio - professional statute* (Studii de Știință și Cultură, 3 (149) / 2008); Speranța Milancovici, *The problem of the identity and the Jewish intellectuals from Romania between the two World Wars* (Studii de Știință și Cultură, 3 (22) / 2010). Marius Ioan Grec (coordonator), *Din istoria iudaismului* (culegere de studii), Vasile Goldiș University Press, Arad, 2010; Marius Ioan Grec (coordonator), *Comunitatea arădeană și atitudinea față de holocaust (1940-1945)*, Vasile Goldiș University Press, Arad, 2015.

Alte prevederi ale programului Centrului se referă la: introducerea treptată a unor discipline opționale în *curricula* academică, în special la Facultatea de Științe Umaniste (din acest an s-a introdus ca disciplină opțională Studiul Holocaustului), pregătirea de materiale auxiliare în vederea predării temei Holocaustului în învățământul preuniversitar; atestarea Centrului în vederea susținerii de perfecționării în studiul Holocaustului (pentru profesorii din învățământul preuniversitar); crearea unor oportunități pentru cei interesați de a primi burse în Israel – în vederea perfecționării în studii iudaice; lansarea unui concurs, pe teme iudaice, pe internet – cu posibilitatea de a publica cele mai bune lucrări ...

Într-o epocă în care integrarea europeană a devenit realitate, un astfel de centru nu poate face altceva decât să devină un liant al înțelegerii și cunoașterii reciproce. Este de dorit ca studiul istoriei seculare a evreilor din Europa să primească în permanență o nouă energie istoriografică și să definească noi abordări de cercetare și didactice.

HOLOCAUSTUL ÎN EUROPA

Particularitatea studierii și predării Holocaustului, în raport cu alte teme de istorie recentă, este dată de contextualizare și de perspectivele multidimensionale ale abordării. Holocaustul nu poate fi izolat de istoria multiseculară a poporului evreu, are o dimensiune temporală liniară, cu accente de unicitate.

La ora actuală istoriografia asupra Holocaustului este nuanțată. Ea nu mai acceptă amalgamarea victimelor nazismului și ale aliaților lui. Dimpotrivă, criteriile rasiale, etnice, politice, religioase după care au fost alese victimele și destinul acestora au fost foarte diferite. Prin aceasta, ele particularizează însăși istoria acestor grupuri sociale, individualizându-le drama. Le apropie prin suferință, dar le depărtează prin exemplaritatea destinului. În acest context, populația evreiască a fost singurul grup etnic, social și cultural din categoria victimelor pentru care s-a elaborat și s-a aplicat strategia „soluției finale”.

În ianuarie 1942 la Wannsee, Hitler a hotărât exterminarea în masă – prin mijloace industriale – a populației evreiești din Europa, vinovată de a se fi născut. Practic, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, evreul aflat sub ocupația nazismului sau a regimurilor aliate a fost azvârlit în afara societății, a tuturor formelor ei de manifestare, iar în cele din urmă a fost gazat. Supraviețuirea a fost excepția.

Răul suprem nu are termeni de comparație. Evaluarea culturii politice individuale și colective ce a generat crimele în masă ale nazismului ni se pare o metodă potrivită pentru a ajunge la resorturile intime ale acestora. Asumarea trecutului fascist și nazist a fost și a rămas una dintre marile încercări culturale ale societății umane din perioada postbelică.

Cât privește cunoștințele și imaginea privind Holocaustul, ele sunt încă insuficiente chiar și în mediile intelectuale, ca să nu mai vorbim de ignoranța celor mulți, care au acces limitat ori ideologizat la cultura istorică. În comparație cu Occidentul, Europa de Est știe și mai puține despre cel de-al Doilea Război Mondial, despre ideologiile și politicile care l-au provocat, despre oamenii politici și cetățenii obișnuiți, despre evenimente, fapte și legislații rasiale, despre administrații totalitare, militare și teroriste, despre detașamente de muncă forțată, gheto-uri, deportări și lagăre de exterminare. Uneori, chiar refuză să știe. Europa de Est ar trebui să-și asume o cunoaștere mai profundă a propriei istorii, comparativ cu epocile precedente, de data aceasta în absența constrângerilor politice sau de altă natură, ținând seama de bogăția de informații arhivistice, de analizele și evaluările raționale ale

trecutului. Este de dorit ca cercetătorii din domeniul științelor istorice și social-politice să refuze perspectivele excesiv comunitariste, ideile naționaliste, cultul personalităților, marginalizarea temelor sensibile, abordările discriminatorii și negarea Holocaustului. Problematizarea istoriei poate îmbogăți constantele, recunoscând crimele oribile ale nazismului și fascismului. În țările care au trecut prin două regimuri totalitare - fascismul și comunismul - este esențială despărțirea de istoriile elaborate sub influența lor.

Comparația cifrelor – așa cum o face **Timothy Snyder** în articolul său despre Holocaustul din Europa de Est din *New York Review of Books* din 16 iulie 2009 – trebuie însoțită de reflecția asupra omului, asupra bagajului său de cunoștințe și reflexe comportamentale asimilate în familie și în școală, îndeosebi, de răspunsuri la întrebările dificile privind atitudinile liderilor și ale masei în faza precedentă deciziilor și acțiunilor politice.¹

Recuperarea și păstrarea mărturiilor este foarte importantă, cu atât mai mult cu cât supraviețuitorii sunt pe cale de a dispărea prin ciclul natural de viață. Inexistența martorilor oculari ai evenimentelor va marginaliza sau chiar elimina din cărțile de istorie trauma inconfundabilă a poporului evreu.

Sunt multe locuri în Europa în care tragedia poporului evreu a rămas nedescoperită și necomemorată. Atâta vreme cât speța umană va exista, nici un reprezentant al ei nu poate rămâne indiferent față de crimele în masă din cel de-al Doilea Război Mondial. Lagărele cu sutele de mii și milioanele de victime, gropile comune, pietrele funerare fără nume, toate pot fi și trebuie să fie înțelese ca locuri în care zac victimele concrete ale exterminării naziste. În spațiul european sunt încă multe necunoscute în legătură cu Holocaustul, iar documentele și mărturiile adunate sunt parțial sau trunchiat rememorate, de-contextualizate și inadecvat descrise.

Genocidul populației civile ce a avut loc în Europa, în perioada în care aceasta a fost ținta atacurilor, ocupațiilor și distrugerii intenționate din partea celui de-al Treilea Reich este unul înspăimântător. Europa de Est a fost și ea implicată moral și politic în crimele în masă din secolul al XX-lea, istoricul Timothy Snyder identificând Belarusul, Ucraina, Polonia, Lituania și Letonia ca fiind centrele exterminării în masă ale grupurilor minoritare, în primul rând a evreilor. Dacă, potrivit lui Marc Mazower, Europa a fost **continentul**

---

¹ A se vedea Victor Neumann, *Este utilă rescrierea istoriei României? Evoluția conceptelor social-politice și alternativele interpretative*, în Victor Neumann, Armin Heinen, *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Polirom, 2010.

întunericului („the dark continent”) în secolul al XX-lea atunci, pentru Timothy Snyder, Ucraina și Belarus au fost **inima** acestui întuneric. În cuvintele acestuia, această ignorare a adevărilor înseamnă că „memoria a comis abateri excentrice de la istorie”.

Holocaustul a afectat și continuă să afecteze viețile a nenumărați oameni de pe întregul glob. Moartea a peste 11.000.000 de oameni a atras și motivat analize, interpretări și întrebări numeroase, cu privire la noțiunile de *om*, *comunitate*, *societate*, *națiune*, *progres*, *modernitate*... Holocaustul a fost săvârșit pe căi birocratice, pe bază de legi rasiale, în mod sistematic și de către administrațiile oficiale. A fost o **industrie a morții**, implementată fiind de regimul lui Hitler și de colaboratorii săi. Au fost exterminați aproximativ 6.000.000 de evrei prin tortură, înfometare și ucidere în masă.

Desigur, este de datoria cercetătorilor să răspundă la o serie de întrebări, vizând tema Holocaustului. Care sunt izvoarele intelectuale și ideologice ale lumii moderne ce au făcut posibilă degradarea speței umane în „secolul extremelor”? Cine, când și pentru ce scop a inventat noțiunea de **dușman**? Ce se înțelege prin expresia **dușmanul de rasă** și în ce context politic se multiplică ea? Cine devine **dușmanul** în cazul războiului și ce rol joacă activarea prejudecăților cu ajutorul acestei noțiuni? Ce vrea să sugereze ori să reglementeze perechea noțională: noi-voi? Pe cine reprezintă **noi** și pe cine **voi**, atunci când este vorba de aceeași comunitate umană, locuind împreună și împărtășind aceeași condiție de viață, același loc de muncă și aceleași aspirații social-economice? Cum explicăm cultura **excluderii**? Cum să scriem și să vorbim despre exterminarea în masă; de ce evreul este țapul ispășitor în vremuri de criză?²

Prezentul social-politic și intelectual poartă încă multe dintre conotațiile imprimare de ideologiile extreme ale secolului al XX-lea. De aceea, Holocaustul ca temă de dezbatere necesită o discuție liberă, eliminând din start stereotipurile ce au dominat timp îndelungat limbajul politic și imaginarul colectiv al Europei și „colivia conceptuală” ce împiedică gândirea și scurtează trecerea la acțiune”³.

Sub influența canonului naționalist din istoriografie, a materiei predate în școli și a vulgatei vehiculate în sfera publică, holocaustul nu este văzut ca parte a istoriei naționale, la fel cum evreii au fost admiși, de-a lungul istoriei moderne, ca parte a corpului național - deși modernitatea românească - și nu numai, nu poate fi imaginată fără contribuția evreiască. Prin urmare, pentru

---

² Victor Neumann, „*Lingua tertii imperii*” sau despre Holocaust, Conferință susținută la Muzeul de Artă din Timișoara, publicată în revista „Orizont”, nr. 2/2014, p. 23.

³ Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor*, București, 2009, p. 242.

cei mai mulți, Holocaustul nu este o poveste autoreferențială. Acest lucru modulează interesul pentru subiect. În plus, canonul istoriografic a fost dominat de discursul eroizant și victimizant. Din aceste motive, istoria comunismului prinde mai bine la public; este despre „noi”, despre majoritatea din România care „a suferit” și „a rezistat” sub dictatură. Istoria Holocaustului aduce în centrul povestirii o minoritate oprimată de majoritate și impune exercițiul dificil al scuzei și regretului.

Caracterul unic, excepțional al Holocaustului îl face greu de tradus în discursul istoric obișnuit. Este cunoscută butada istoricului Saul Friedlander conform căreia „a scrie despre nazism nu este același lucru cu a scrie despre Franța secolului al XVI-lea”. Holocaustul, după cum spunea tot Friedlander, prin barbaria sa fără seamăn, a provocat limitele reprezentării. Este și greu de povestit, și mai greu de înțeles, pentru că oamenii nu au în bagajul cognitiv și emoțional obișnuit instrumentele necesare pentru a reprezenta grozăvia⁴.

Discursul istoric de tradiție *rankeană* a excomunicat emoția și etica din scriitură. Pentru mai mult de un secol, istoricul a fost ipostaziat ca omul de știință detașat, care nu judecă și redă faptele așa cum s-au întâmplat. Abia după înregistrarea atrocităților din secolul al XX-lea și îndeosebi după Holocaust, aprecierea etică și experiența emoțională au putut fi reintegrate, nu fără rezistență, în scrisul istoric.

După cum argumentează Jorn Rusen, emoția nu afectează sobrietatea și rigoarea științei. Emoția produce însă, afirmă el, o formă de „conștiință copleșitoare”, care îi oferă istoricului experiența inter-subiectivă care îl ajută la înțelegerea și redarea empatică a trecutului pe care îl reconstituie.

Jorn Rusen observă că istoriografia este încă puțin pregătită să redea suferința, manifestând o ciudată pudoare față de ceea ce istoria a oferit din plin: violență și suferință. De altfel, scrisul istoric modern ar fi conceput pentru a dizolva și depăși forța emoțională distructivă a istoriei, dând sens trecutului și acomodându-l din perspectiva prezentului și a viitorului. Povestea Holocaustului poate produce un șoc emoțional, prin excepționalul său. Relevă o formă de traumă, iar trauma istorică – afirmă Rusen – este acel tip de experiență care distruge posibilitățile de integrare a ei în cadrele obișnuite de interpretare utilizate pentru a orienta activitatea umană. Holocaustul a fost o „fractură a civilizației” și este greu de inclus într-o narațiune, care leagă trecutul, prezentul și viitorul într-o formulă coerentă, care să aibă sens și să fie utilizabilă.

---

⁴ Adrian Cioflâncă, *Reflecții asupra Holocaustului. De ce unii nu vor să știe?*, în revista 22. ro/5393/reflexii-asupra-holocaustului-de-ce-unii-nu-vor-s-tie.html.

Există mai multe tipuri de reacții la trauma istorică. Una e *tăcerea*. Oamenii nu vorbesc, pentru că nu știu cum să vorbească despre așa ceva. Alta este *stânjeneala*, deoarece trauma este o experiență inter-subiectivă care pune în cauză atitudinea spectatorului, felul în care reacționează la ceea ce au pățit alții. O reacție comună este și *neîncrederea*: multora le este greu să admită că așa ceva a fost posibil. Tentația de a trata totul ca „o excepție”, ca „un accident” care nu se poate întâmpla a doua oară sau ca pe o „catastrofă” produsă de forțele anonime este, de asemenea, foarte mare. În fine, întrucât expunerea la detaliile violenței și suferinței poate produce șoc emoțional, mulți *le evită* pur și simplu din instinct de conservare.

Așadar, „rațiunile” celor care nu știu sau nu vor să știe povestea implicării României în Holocaust, sunt diverse: antisemitism, negaționism calificat, ignoranță, inerție, tăcere, jenă, scepticism, nedumerire, minimalizare sau precauție. La celălalt capăt se află asumarea oficială.

Istoria Holocaustului este încă un subiect viu. Poate fi reconstituită doar printr-un travaliu arhivistic și deprindere cu consistenta literatură de specialitate adunată în biblioteci. Unele dintre victime încă trăiesc și pot fi chestionate în interviuri de istorie orală. Urmele crimelor și suferințelor se află încă în filigranul social, trebuie doar efort pentru a fi observate. În ciuda unei prejudecăți, oamenii - cei mai mulți - sunt dispuși să vorbească. Ar fi vorbit și mai devreme, doar că nu prea au fost întrebați. Acum, Holocaustul intră în cotidian pe căi diverse. Internet, cinematografie, presă, conferințe, simpozioane, publicații de specialitate și beletristică, emisiuni de televiziune, comemorări, iar **o cale aparte de cunoaștere este predarea în școli.**

TERMINOLOGIA

Masacrul la care au fost supuși evreii în anii celui de-al doilea Război mondial este numit *genocid*, *etnocid*, *martiriu*, *Shoah*, *Holocaust*. Termenul *genocid* definește exterminarea deliberată și sistematică a unui popor, a unei comunități, cu identitate etnică și, prin extensie semantică, cu identitate politică, religioasă. El este destul de des folosit, generând chiar numele unui domeniu de cercetare academică – *genocide studies*⁵.

Termenii biblici de *Shoah* și *Holocaust* au fost folosiți de evrei încă de la începutul anilor '40 pentru a denumi măcelul la care erau supuși ei înșiși.

Traducătorii Bibliei în limba greacă – evrei elenizați din Alexandria secolului al II-lea î.Hr. – au echivalat sintagma „*ardere de tot*” prin grecescul *holocauston*, cu trimitere la arderea integrală a unui animal sacrificat, termenul este astăzi, în general, lipsit de valențe religioase. Termenul de *Holocaust* a fost impus în anii '60 de mediile intelectuale americane, folosit la figurat pentru a desemna masacrul la care erau supuși evreii europeni în anii '30 -'40. Sunt comentatori, însă, care în mod eronat consideră termenul la propriu. O greșeală generatoare de confuzii, uneori intenționată. Unii pun accentul pe prima parte a sintagmei (ardere), susținând că termenul *Holocaust* s-ar referi la *arderea* cadavrelor în crematorii. Cum în unele țări europene, deci și în România, nu au funcționat astfel de crematorii, concluzia ar fi că în aceste țări nu ar fi fost Holocaust. Alți comentatori pun accentul pe cea de-a doua parte a sintagmei („de tot”), explicând că ar fi vorba de distrugere *totală* a evreilor. Cum comunitatea evreilor din România Mare și alte state europene nu a fost distrusă *în totalitate* concluzia ar fi aceeași⁶. Termenul de Holocaust a pătruns în cultura istorică europeană și nord-americană abia la sfârșitul anilor '70, când, în mod convențional, cei mai mulți dintre istorici au decis să folosească acest termen pentru a desemna distrugerea evreilor europeni. De origine greacă, *holocaustron* - cu trimitere la arderea integrală a unui animal sacrificat - termenul este astăzi, în general, lipsit de valențe religioase. Atunci când se ia însă în discuție tragedia evreilor cu sensul de „catastrofă”, cei mai mulți dintre istoricii israelieni și chiar o parte dintre istoricii francezi preferă să folosească termenul biblic de origine ebraică *Shoah*, încă din Evul Mediu, ulterior, preluat și standardizat în anii

---

⁵ Andrei Oișteanu, *Holocaust. Încercare de definire, în Reflecții despre Holocaust. Studii, articole, memorii*, București, 2005, p. 50.

⁶ *Ibidem*.

‘50. Termenul biblic *Shoah* este un cuvânt ebraic cu sensul de „catastrofă”, „prăpăd”, „distrugere totală”. El apare doar de două ori în *Vechiul Testament*⁷.

Evreii ultra-ortodocși îl preferă pe cel de *Driter Hurban*, care se traduce - în idiș - prin a treia distrugere, după cele două distrugerii ale Templului din Ierusalim. În funcție de specificul fiecărei culturi, unii istorici preferă să folosească termenul de *genocid*, ce anulează unicitatea Holocaustului prin universalizare sau pe cel de *Judenvernichtung*, însemnând - în germană - exterminarea evreilor, ceea ce duce la uzitarea unui limbaj asemănător celui practicat de naziști.⁸

Oricât ar fi de complex, fenomenul Holocaustului poate fi redus la o ecuație cu trei termeni: *călăi, victime, martori*. Dacă *Shoah* și *Holocaust* sunt termeni folosiți mai degrabă de victime, iar *genocid* și *etnocid* mai degrabă de martori, e interesant ce terminologie au utilizat călăii. Evident, este vorba de termenul *Endlosung* („soluția finală”), dar în documente naziști au preferat un alt cuvânt, aparent mai inofensiv: *Vernichtung*. Și acest termen a fost diferit tradus și înțeles, dar indiferent de sens nu poate fi echivalat decât cu *anihilare* sau *nimicire*.⁹

Așadar, ca și *Gulagul*, *Holocaustul* este un fenomen complex, cu implicații politice, sociale, juridice și morale. Acest termen nu acoperă semantic doar „exterminarea evreilor”, ci și măsurile care au precedat-o, au pregătit-o și au făcut-o posibilă: discriminarea prin lege, pierderea drepturilor civile, destituirea din funcții, confiscarea proprietăților, stigmatizarea cu stea galbenă, ghetoizarea, deportarea în lagăre. Aceste măsuri au fost aplicate și în România anilor 1938-1944 și, într-un fel sau altul, ele ar trebui să-și facă loc într-o definiție globală a Holocaustului, pe lângă masacrele înfăptuite prin diverse metode: împușcare, spânzurare, asfixiere, ardere de vii, gazare, înfometare, frig, boli, dintre care numai gazarea a lipsit din inventarul regimului antonescian.

---

⁷ Vezi *Proverbe*, III, 25; *Isaia*, X, 3.

⁸ www.idee.ro/holocaust/introducere.pdf.

⁹ Andrei Oișteanu, *op.cit.*, p.52.

INSTAURAREA REGIMULUI NAZIST

Republica de la Weimar s-a constituit într-un teren de confruntări politice, ideologice, doctrinare între diverse partide cu orientări de dreapta sau de stânga. Ele moșteniseră de la regimul antebelic o organizare birocratică, aproape militară, antrenând Germania într-o rețea de asociații, cluburi, cooperative, case de economii, edituri sau organe de presă. Amărăciunea înfrângerii de pe front, sentimentul de inutilitate și insecuritate socială a unei generații „de dezrădăcinați și dezmoșteniți”, convingerea că guvernele republicane sunt slabe, formate din pacifiști, au trădat armata, determinau pe soldați și ofițeri să se grupeze în aceste Corpuri libere, care constituiau cea mai importantă forță a Germaniei. Ph. Scheidemann a comparat Republica de la Weimar cu o lumânare care arde la ambele capete. „Corpurile libere au contribuit la arderea mai rapidă și mai strălucitoare a capătului din dreapta [...] în raport cu cel din stânga [...] Corpurile libere au devenit avangarda nazismului”.¹⁰ Republica de la Weimar s-a dovedit neputincioasă în fața numeroaselor probleme interne cu care se confrunta Germania după război, neavând autoritatea necesară, a cedat dreptei și a încurajat-o. Marile partide de guvernământ au dovedit, de asemenea, o egală neputință, reflectată și în diminuarea importanței parlamentului. Guvernele conduse de dr. Brüning, von Papen, von Schleicher și chiar Hitler nu erau emanații ale parlamentului, ci ale președintelui Hindenburg.

Viața politică a cunoscut în Germania numeroase momente de criză, accentuată mai ales cu prilejul declanșării crizei economice din anii 1929 - 1933. Incertitudinea, confuzia, dezorientarea, lipsa de înțelegere a pericolului venind dinspre extrema dreaptă, compromisurile, sunt laturile caracteristice ale vieții politice germane în preajma preluării puterii de către nazism. În aceste condiții, aspirațiile afective ale maselor oscilau către un nou obiectiv, către un nou ideal, menit să absoarbă încrederea și să galvanizeze iluziile populare¹¹.

Fascismul, ca și nazismul, a respins *de facto* formulele doctrinare în favoarea acțiunii, a faptelor concrete. Încă din 1919, Mussolini spunea că „doctrina noastră este fapta”, iar fascismul nu are nevoie de doctrină¹².

---

¹⁰ Robert G. L. Waite, *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany. 1918 - 1923*, Cambridge, 1952, pp. 37 - 44, 281.

¹¹ E. Bold, I. Ciupercă, *Ascensiunea nazismului*, Ed. Junimea, Iași, 1995, p.17.

¹² Henri Michel, *Le fascisme*, PUF, Paris, 1977, p.25.

Hitler, care respingea la rândul său doctrinele sau principiile tradiționale, nu se lăsa mai prejos, formulând fraze în stil mussolinian: „Sunt revoluționar împotriva revoluției”¹³, afirma el la procesul care i se intentase în urma puciului nereușit de la Munchen. Oamenii lucizi, cu simțul realității, nu puteau concepe cum aceeași persoană putea fi revoluționar împotriva revoluției, proletar și anti-proletar, aristocrat și democrat.

Atât Mussolini cât și Hitler n-au atacat niciodată puterea oligarhică. Unele atacuri anticapitaliste se referă la capitaliștii evrei și nicidecum la cei germani¹⁴. Hitler a fost ajutat de von Papen, reprezentantul junkerimii, de von Hugenberg, Fritz Thyssen și de alți industriași din bazinul rhenano-westfalian, de sir Deterding, regele petrolului, de suedezul Iwar Kruger, regele chibriturilor, de italieni și chiar de unele persoane din vârful societății franceze și engleze. Mai mult, Mussolini a primit un substanțial ajutor din partea unor bancheri evrei din Italia¹⁵.

Chiar de la începuturile republicii, Partidul Național - Socialist Muncitoresc German fondat în 1919 și condus de către Adolf Hitler a combinat activitatea politică cu violența stradală și a încercat încă din 1923, să preia prin organizarea unui *putsch*, conducerea în Bavaria. Ultimii ani ai Republicii de la Weimar au fost caracterizați de o criză politică constantă și de o rapidă prăbușire economică. Acest lucru a permis naziștilor să se impună drept principala mișcare *kogon*, să oprească „amenințarea comunistă”. Președintele Paul von Hindenburg, care încerca să stabilizeze sistemul politic german, a fost convins de către anumite facțiuni conservatoare să-l numească pe Hitler, liderul celui mai numeros partid de opoziție din Reichstag, în funcția de Cancelar al Germaniei, în ianuarie 1933. Eroarea fatală a conservatorilor conduși de aristocratul Franz von Papen a fost aceea că vor putea să-l controleze pe Hitler, care la rândul său avusese grijă să se prezinte, ca un respectabil lider politic, renunțând parțial la radicalismul anilor de început.

Prin instaurarea nazismului la putere, teroarea devine politică de stat. Dacă pentru adepții regimului existau avantaje și perspective materiale, pentru oponenți se întrebunțau diverse metode de „convingere” sau intimidare: asasinatul, arestarea în masă, perchezițiile la domiciliu, lagărele

---

¹³ Enzo Collotti, *Germania nazistă*, București, 1969, p. 39.

¹⁴ Henri Guilbaux, *Ou va L'Allemagne; Ou va L'Europe; Ou va le Monde*, Edition Mignolet et Storz, Paris, 1933, pp. 62 - 63; Petre Pandrea, *Eseuri*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 305.

¹⁵ *Ibidem*, p. 148. Fascismul italian n-a fost antisemit. De aceea, Alfred Rosenberg critica fascismul italian. Vezi în acest sens, Konrad Heiden, *Adolf Hitler*, Edition Grasset, Paris, 1937, p. 239.

de exterminare fizică, retragerea cetățeniei, defăimarea, șantajul, înființarea și aplicarea unor legi cu caracter opresiv, înființarea unor tribunale speciale în care „vinovatul”, după ce era schingiuit barbar în beciurile poliției sau ale SS, era condamnat fără drept de apel¹⁶.

Odată cu preluarea puterii de către Hitler la 30 ianuarie 1933, o elită predispusă la genocid susținută de o uriașă mișcare de masă – partidul nazist și diversele organizații ale acestuia – creată în jurul ideii utopice de salvare națională, ce urma să fie realizată prin purificarea etnică bazată pe „eliminarea” evreilor, a pus mâna pe instrumentele unui sistem de stat modern și sofisticat. Ideea respectivă, atât în aspectele ei pozitive – crearea unei „comunități unificate a poporului”, redobândirea mândriei, grandorii și prosperității naționale, cât și în elementele ei negative – distrugerea, nu doar prin înfrângerea opozanților politici, „eliminarea” celor ale căror slăbiciuni sau neputințe fizice ori mintale erau considerate o amenințare pentru sănătatea și vigoarea populației, excluderea evreilor din viața publică și eliminarea lor fizică din Germania, era întruchipată de figura Conducătorului; *Weltanschauung*-ul lui Hitler - mai degrabă un ansamblu de țeluri utopice decât niște obiective politice precise - a servit, așadar, în acest moment la integrarea forțelor centrifuge ale Mișcării Naziste, la mobilizarea activiștilor și la legitimarea inițiativelor politice de împlinire a voinței sale explicite sau implicite¹⁷. Chiar caracterul vag al imperativelor ideologice i-a încurajat pe funcționarii regimului, în nenumărate feluri, să „împlinească voința Fuhrerului” pentru a contribui la atingerea țelurilor utopice întruchipate de Hitler. Dintre acestea, „eliminarea” evreilor era un obiectiv palpabil, care punea în acord fixația patologică a lui Hitler cu convingerea elitei naziste conducătoare și care alimenta în același timp antisemitismul adeseori feroce împărtășit de simpatizanții partidului – o oală clocotind de ură - în care s-a turnat un amestec otrăvitor de nemulțumiri de natură socio-economică, furie și resentimente¹⁸. Iar din elita antisemită care conducea acum statul german, nimeni n-a avut o atitudine mai radicală față de „eliminarea” evreilor decât Hitler însuși. În nenumărate discursuri rostite în anii '20, el ceruse ca evreii, pe care-i asocia de multe ori cu niște insecte dăunătoare sau microbi, să fie „eliminați”, asemănând această eliminare cu cea a unui parazit sau a unei bacterii care trebuie extirpată pentru ca un organ să-și recapete sănătatea. Asemenea imagini lăseau să se înțeleagă faptul că

---

¹⁶ Eugen Kogon, *Rețeaua morții. Sistemul lagărelor de concentrare naziste*, Ed. Politică, București, 1987, p. 21.

¹⁷ Ian Kershaw, *Hitler, germanii și soluția finală*, Ed. Meteor Press, București, 2010, pp. 126-127.

¹⁸ *Ibidem*, p.127.

„eliminare” însemna: *distrugere* sau „anihilare” (*Vernichtung*). Limbajul nu este doar radical, ci evidențiază și o mentalitate predispusă la genocid. Omul cu această mentalitate era acum la conducerea statului german. Iar numeroși germani căutau în fiecare moment să îndeplinească ceea ce considerau a fi dorințele lui.

Hitler a trezit în sufletul poporului german toate instinctele bestialității primitive a omului. În primul rând, s-a folosit de ura împotriva evreilor, ură care mocnea de mult în fiecare neamț reacționar și militarist; în al doilea rând, de dorința tineretului de a șterge, printr-o nouă vărsare de sânge - din cartea istoriei - paginile zise „rușinoase” ale Tratatului de la Versailles. Din acest tineret, nazismul a creat **omul de tip nou**: sadic, fără milă, un fel de automat care trebuia să execute, fără șovăire, ordinele venite de sus. În locul calităților intelectuale, fascismul a dezvoltat laturile animalice ale omului¹⁹.

Regimul nazist s-a bazat pe crimă, teroare, minciună, demagogie, pe cultivarea „binefacerilor,, războiului. Sunt pline de adevăr afirmațiile lui H. Mann că „atunci când reduci oamenii la tăcere, prin dezvățarea teroarei, provoci o stare de război. Când încarcerezi adversari politici, iar pe alții îi silești să se exileze sau să se sinucidă, dai dovadă sadică de cuceritor [...]”. Adevărurile regimului (nazist – n.n.) – continua H. Mann – trebuie să fie foarte precare dacă sunt susținute prin mijloace excepționale, fără precedent. Adevărul simplu, care corespunde interesului general, n-a avut nevoie niciodată de aparatul măsurilor excepționale”²⁰.

Concomitent cu evenimentele politice interne din Germania, guvernul și organismele sale represive – SA și SS – au început o serioasă prigoană contra evreilor, *antisemitismul devenind politică de stat*. S-a remarcat faptul că orice mișcare de masă are „pasiunea pentru unanimitate”. Ideologia național-socialistă consideră că toți membrii „normali” ai societății „vor fi parte a acestei unanimități”. Ca urmare „anormalii”, ne-adaptații (burghezia, istoricește condamnată, sau evreimea, deformată rasial) trebuie eliminați, aceasta fiind sarcina terorii. Toate mijloacele, oricât de violente și brutale ar fi, sunt justificate rațional.

Efectele combinate ale propagandei și terorii nu trebuie văzute superficial, numai sub aspectul înmulțirii arestărilor și a schingiuirilor. Teroarea, mai ales, sfârșește prin a se interioriza; cetățeanul statului totalitar devine conformist, practică dedublarea, mimează loialitatea, știe/învață ce să

---

¹⁹ Henri Michel, *op.cit.*, p.10.

²⁰ Justin Neuman, *Dictatura și dictatorii: fascismul la lumina psihanalizei*, MCMXXXVI, Ed. Bibliofila, p. 27.

spună și ce să nu spună, toate acestea redând dimensiunea tragediei sistemului totalitar²¹. Propaganda nazistă s-a greșit pe un teren bine pregătit din punct de vedere politic și social. Atitudinea comună a tuturor partidelor politice față de Tratatul de la Versailles, considerat un dictat, persistența ideii în legătură cu „lovitura în spate”, dată armatei în 1918 de către forțele de stânga, întrețineau ura contra puterilor învingătoare în război, contra sistemului de pace de la Paris, a unei mari părți a populației germane; această ură era cultivată în școli și universități, în armată și în diverse instituții importante de stat.²² Sistemul educațional german a fost folosit pentru a propaga național-socialismul în rândul tinerilor. Școlile și organizațiile de tineret, centrele culturale și artistice au fost de asemenea subordonate acestui efort de educare a tinerilor în spirit nazist.

Armata particulară a lui Hitler – SA și SS – tolerată de regimul de la Weimar, a constituit un alt sprijin oferit nazismului pentru luarea puterii. Batalioanele de asalt foloseau teroarea, diversiunea, asasinatul, șantajul, minciuna. Presiunile de tot felul făcute asupra acelor care se arătau nehotărâți sau asupra acelor care, din motive lesne de înțeles, se împotriveau fascismului erau de notorietate. Când și armata a acceptat ideile și propunerile megalomane ale lui Hitler, regimul nazist n-a mai avut piedici în calea sa.

Evreii n-au fost singurele victime ale regimului nazist din Germania. În concordanță cu politica lor, naziștii au acționat asupra multor altor grupuri sociale și rasiale, cu scopul de a le elimina din interiorul societății germane. Țigani din Germania și Europa au constituit la rândul lor o țintă predilectă a teoriilor rasiale naziste, care considerau că populațiile de Sinti și Roma sunt predispuse organic la criminalitate și prin urmare ne-integrabili. Urmau persoanele cu handicap fizic și mental, irecuperabili și nefolositori societății germane, o corvoadă și un pericol ce trebuia eliminat. Mulți dintre ei vor fi uciși la sfârșitul anilor³⁰ în cadrul programului Euthanasia.

---

²¹ Vezi Peter Philips, *The Tragedy of Nazi Germany. The Collapse of Character and Morality which Led to Nazism can Happen Anywhere*, Pegasus, New York, 1969, passim.

²² E. Bold, I. Ciupercă, *op.cit.*, pp. 98 - 99.

ANTISEMITISM ȘI RASISM

Problematica antisemitismului cuprinde zeci de teme și subiecte ce pot fi regăsite într-o bibliografie imensă. Bibliografia generală a antisemitismului și - mai recent - a anti-israelismului trimite la mii de titluri, la care astăzi se adăugă și site-urile de pe internet, jurnalele electronice, CD-urile...

În literatura de specialitate sunt dezbătute terminologia, morfologia, fenomenologia antisemitismului. Antisemitismul „popular” se manifestă la nivelul opiniilor și atitudinilor de masă, în viața cotidiană, în procesul conviețuirii populației ne-evreiești (majoritare) cu cea evreiască (minoritară). Cel „oficial” se concretizează în măsuri discriminatorii sau/și punitive: legi, decrete, dispoziții, măsuri administrative, publice sau secrete, precum și prin vehicularea unor idei/ideologii instigatoare; cel „retoric” vizează planul ideologiilor, al propagandei antievreiești oficiale, vizând atât influențarea maselor cât și a clasei politice și puterii²³.

Termenul de antisemitism a fost creat în anul 1879 de către filologul german Wilhelm Marr pentru a desemna diverse curente și campanii antievreiești în Europa acelei vremi. Deși impropriu (grecescul anti= contra și semit=grupul mare al popoarelor vorbitoare de limbi semite), termenul s-a impus – în accepțiunea sa curentă – ca o desemnare a acțiunilor, ideilor și resentimentelor potrivnice evreilor din Diaspora, iar în ultimul timp și celor din Israel. Istoria antisemitismului este îndelungată, începând cu antichitatea (în Imperiul părților, în cel roman și chiar în interiorul vechilor regate: Iudeea și Israel), continuând cu Evul Mediu (în special cel creștin) european și culminând, în epoca noastră, cu Holocaustul care a aneantizat peste o treime din populația evreiască a lumii. Nici în cursul ultimelor decenii, mai bine zis la jumătate de veac după Holocaust, manifestările antisemite, deși într-o involuție spectaculoasă, nu au încetat totuși, pe deplin: ele sunt revigorată în Europa, cât și peste ocean, dar mai ales în Orientul și Occidentul musulman, sub forme religioase (fundamentaliste) și secular-politice²⁴.

Morfologia antisemitismului se referă, mai cu seamă, la cel religios, la cel rasial, economic, social-politic și cultural-ideologic. Ideile antisemite, generatoare de îndemnuri la acțiuni agresive, pot fi regăsite încă din cele mai

---

²³ Harry Kuller, *Actualitatea problematicii antisemitismului*, în *Reflecții despre Holocaust. Studii, articole, memorii*, București, 2005, pp. 23 - 24.

²⁴ *Ibidem*, pp. 25 - 26.

vechi timpuri, fie sub forma anti-iudaismului profesat în Roma antică, fie al anti-iudaismului teologic al Bisericii medievale, fie pe acest fundal, într-o seamă de „doctrine” noi, produse de epoca modernă și contemporană sub forma:

- a. anti-capitalismului iudeofob;
- b. susținerii „inferiorității rasei iudaice”;
- c. anti-iudeo-masoneriei;
- d. anti-iudeo-comunismului;
- e. neo-iudeo-comunismului; care performează acum și teze produse recent în Occident de o anume stângă extremistă, care se pretinde anti-nazistă, anti-colonialistă, progresistă, internaționalistă și globalizantă și de aceea împotriva așa-zisului naționalism antievreiesc, de fapt israelian²⁵

Antisemitismul rămâne ceea ce a fost întotdeauna: o doctrină a urii și o practică a violenței - transformarea unor resentimente în secțiuni de grup sau individuale, informale sau organizate, uneori până la nivelul statului - împotriva evreilor. Cauzele acestui fenomen social diferă în timp, deși pot fi totodată cumulative; efectele se dovedesc însă a fi de fiecare dată negative nu numai pentru evrei, prin marginalizări, ostracizări, prigoniri, ci și pentru cei care acceptă antisemitismul ca pe o soluție la nedreptățile lumii de ieri sau de azi. Europa este locul unde s-a dezvoltat în vremurile timpurii ale erei creștine, antisemitismul religios, iar apoi, în epoca modernă și contemporană forme de antisemitism economic, politic, rasial și chiar „științific” - pretins a se bizui pe argumente istorico - antropologice, psihologico - caracterologice, și nu numai, despre singularitatea și inferioritatea „rasei ebraice”, nocivitatea ei în lumea ne-evreiască. Prin astfel de „argumente” s-au legitimat teoretic acțiunile cele mai sângeroase împotriva evreilor, culminând cu Holocaustul.

O cuprindere a istoriei antisemitismului, detaliată într-o literatură cu sute de titluri, situează pe primul loc *manifestările de prigoană împotriva evreilor*, în antichitatea păgână, în cursul primelor secole creștine, în era Cruciadelor, când în întreg Occidentul medieval evreii erau acuzați de omorul ritual, de aducerea ciumei negre, de vrăjitorii. Sunt apoi de amintit: situația limită a evreilor în medievalitatea din Franța, Anglia și țările germanice, epoca ghetourilor - începând cu Italia, vremea Inchiziției, izgonirea evreilor din Spania și Portugalia, „rezervațiile”evreiești din Rusia și - în fine - reacția europeană la emanciparea produsă de epoca Luminilor –

---

²⁵ *Ibidem*, p. 26.

recte, notoriile manifestări antievreiești din Franța și Germania sfârșitului de secol al XIX-lea.²⁶

În secolul al XX-lea nu s-a mai scurs decât o jumătate de veac până la „Soluția finală” de nimicire a evreimii europene, pusă la cale de nazismul german, care încă din primăvara anului 1933 promulga legi pentru excluderea evreilor din funcțiile publice, iar din 1935 edita – așa cum vom vedea - faimoasele legi de la Nurnberg.

În epoca modernă problema națională a comportat - în diversele doctrine sociale, politice și culturale - soluții diferite, în funcție de trecutul istoric, propriu fiecărei națiuni, de etapa de dezvoltare a societății globale, de raportul dintre grupurile sociale, inclusiv cele etnice. În cadrul fiecăreia dintre „poziții”, orientările au putut varia – de la cele „bine temperate”, până la cele extremiste, fiind posibil chiar și un extremism „de centru”.

Dar ce este naționalismul? Sentimentul național este firesc omului, iar naționalismul său impregnează epoca; ne-derapat, în extremism ține, bineînțeles, de spiritul vremii. Garanția împotriva oricărei devieri spre xenofobism, șovinism, constituie - desigur, mândria individuală - de a fi și drept cu alții de orice neam. Altminteri, cum afirma Schopenhauer, mândria națională nu reprezintă decât un paravan pentru a masca absența oricărei demnități personale.

Este cunoscut faptul că în politica față de evrei – în Europa modernă și contemporană - paradigmele naționaliste au jucat un rol important: locul și rolul evreilor într-o țară sau alta, integrarea evreilor sau limitarea acesteia, atârând de relația politică între majoritari și minoritari, iar relația respectivă devenind - pentru un timp, paradigmatică ideologic²⁷. Așa s-au întâmplat lucrurile în realitate, de aceea ele trebuie analizate cu obiectivitate. Problema epistemologică este însă dacă istoricul chemat să interpreteze respectiva stare de lucruri filtrează evenimentele prin același „model naționalist”, ori acțiunea respectivului „model” este judecată în lumina unui „trend istoric”, prin care realitățile prefigurate de ideologie puteau deveni în dinamica lor factor de disoluție, de barare a evoluției, în loc să o dinamizeze.

Dat fiind că antisemitismul a coagulat, în timp, nu doar doctrine teoretice, ideologice, ci și organizații, asociații, partide, istoria le consemnează pe toate acestea și deopotrivă tipurile de reacție, de contracarare a acțiunii lor nefaste, suscite deopotrivă în rândul evreilor și ne-evreilor. Căci, în apărarea evreilor, ori de câte ori erau victimizați pe

---

²⁶Hary Kuller, *Relația naționalism-antisemitism*, www.survivors.romania.org/pdf_doc/hary_kuller_sr.pdf.

²⁷*Ibidem*.

drept, s-au ridicat nu doar mari personalități culturale sau/și politice din rândurile ne-evreilor, ci au acționat și forțe instituționalizate de tipul organizațiilor de combatere a antisemitismului, xenofobiei și șovinismului. În epoca modernă statele democratice, ostile etnocentrismului, apără drepturile cetățenilor lor independent de rasă, naționalitate, religie. La antipod, statele axate pe principii etno-centriste, mai ales cele totalitar-fasciste, precum și partidele și organizațiile șovine și antisemite, nu numai că au încurajat antisemitismul, dar l-au și legiferat.

Rasismul antisemit a pretins, că evreei constituie o rasă pe alte criterii decât cele fizice, respectiv pe criteriile „sângelui” lor, al „înfățișării și bolilor specifice”, al limbii și culturii lor semite, al „neamestecului” lor cu sau, tocmai, amestecului „insidios” cu alte popoare – toate date ca temeuri și semne ale „inferiorității” lor. Izgonit de realități, de știință, de observația nemijlocită, rasismul încearcă, de asemenea, să speculeze o problemă lunecoasă privind specificul sufletesc, etnic, psihologic al poporului evreu – cu reflexul lor în planul mentalității, culturii, spiritualității. Cu toată dificultatea de a-l stabili, un specific există, bineînțeles, la orice popor sau grupare umană. Însuși misterul, care prezidează formarea unei limbi, relevă un atare specific. Dar un popor nu este „*eo ipso*”, nici inferior, nici superior, ci condiționat de o pluralitate de factori socio-culturali, istorici, poate și biologici într-o anumită măsură. Dar, aceleași trăsături se pot regăsi la mai multe popoare sau trăsături diferite la același popor, în diferite momente ale devenirii sale.

În Europa, evreei au reprezentat întotdeauna o minoritate care se diferențiază clar prin credință, cultură și mod de viață de majoritatea creștină. Atitudinea creștinilor europeni în ceea ce-i privește pe evrei a fost întotdeauna ambivalentă. Au existat însă și perioade în care se poate vorbi de relații cordiale și chiar de solidaritate între creștini și evrei. Dar, din păcate, manifestările de ură și izbucnirile de violență împotriva evreilor au fost, de asemenea, parte a acestei lungi și complexe istorii. Această atitudine față de evrei este prezentă în concepția tradițional-creștină despre lume și folclor²⁸.

Importanța deosebită a ideii de rasă reprezintă o sugestie emanată chiar de la Hitler, care o anunțase în *Mein Kampf*: „Munca de educație și pregătire totală a statului-națiune trebuie să-și găsească încununarea în aceea

---

²⁸ www.idee.ro/holocaust/pdf/anti_sem.pdf

că aprinde instinctiv și rațional simțul rasial și sentimentul rasei în inimile și mințile tinerilor care i-au fost încredințați”²⁹.

Concomitent cu propovăduirea acestei noi evanghelii, savanții n-au stat nici ei cu mâinile în sân. Una dintre primele universități care a înființat un *Institut für Erbologie und Rassenforschung* (Institut de Biologie Ereditară și de Cercetare asupra Raselor) a fost Universitatea din Frankfurt – pe Main³⁰. Insistența asupra rasei însemna atât în teorie, cât și în practică relansarea chestiunii evreiești. Există un acord aproape unanim asupra ideii că nazismul n-ar fi reușit să se impună cu atâta putere, dacă n-ar fi exploatat forța urii față de o minoritate puternic delimitată de-a lungul secolelor, care atrăgea atenția și „care era destul de mică pentru a nu se putea apăra, dar destul de numeroasă pentru a putea fi prezentată drept o amenințare”, așa cum afirma judecătorul Jackson la procesul de la Nürnberg³¹. Evreul putea fi reprezentat ca o întrupare a tot ce ceea ce provoca mânie, teamă și dispreț; el era propovăduitorul bolșevismului, dar în același timp tot el reprezenta spiritul liberal al putredei democrații occidentale. Din punct de vedere economic, era în același timp socialist și capitalist. Evreul era acuzat că ar fi un pacifist indolent, dar, printr-o coincidență ciudată, tot el era veșnicul instigator la război.

Luând în considerație faptul că evreii erau concurenți reductabili - cu deosebire în comerț și profesiile liberale - încă din primele luni ale dominației naziste, noua conducere a impus o legislație antievreiască. Din motive pragmatice, negustorii, avocații și medicii acceptaseră cu entuziasm și în număr mare programul naziștilor cu mult înainte ca partidul lor să accedă la putere, iar acum venise vremea să fie răsplătiți³². Însă naziștii nu s-au mulțumit doar să-i priveze de drepturi pe evrei și să le confişte averile. Mai mult decât atât s-a produs „arianizarea” universităților și a revistelor științifice. Denigrarea evreilor le ușura naziștilor pasul următor, denigrarea creștinismului, astfel încât doctrina național-socialistă devenea cuceritorul absolut al sufletelor germanilor. Mai mult decât atât, pe măsură ce situația internațională evolua spre o confruntare finală, pe teritoriile țărilor ce urmau să fie atacate, valul de antisemitism stârnit de naziști crea destul de multe tulburări și, de la început, îi asigura Germaniei bunăvoința unui mare număr de indivizi, gata să profite de pe urma exproprierii avutului evreilor. De

---

²⁹ Cf. Max Weinreich, *Universitățile lui Hitler. Contribuția intelectualilor la crimele Germaniei împotriva evreilor* (trad. Radu Pavel Gheo) (în continuare Max Weinreich, *Universitățile lui Hitler...*), Ed. Polirom, Iași, 2000. p. 32.

³⁰ Max Weinreich, *Universitățile lui Hitler.....*, p. 32.

³¹ *Ibidem*, p. 33.

³² *Ibidem*.

aceea, fiecărui german, ba chiar mai mult, fiecărui locuitor al planetei trebuia să-i fie inoculate sentimente și convingeri antisemite, iar naziștii știau că acest scop putea fi atins numai cu ajutorul științei. Astfel, Volkmar Eichstadt, sugera următoarele: „Cercetările efectuate în confruntarea pe care națiunea noastră germană o poartă cu elementul rasial străin al evreimii, o confruntare bogată în bătălii și în cele din urmă victorioasă, ne apropie de recunoașterea adevăratei noastre naturi germane și, prin urmare, nu numai că ne îmbogățește cunoștințele, dar ne și întărește voința de a trăi ca neam”³³.

Chiar și în epoca modernă, care debutează la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când evreii începuseră să fie asimilați de către societățile în mijlocul cărora trăiau, mulți creștini continuau să-i privească cu suspiciune. Ulterior, la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a dezvoltat conceptul de rasism, în baza căruia ființele umane pot fi împărțite în rase diferite, cu particularități fizice și trăsături morale bine definite. „Rasismul științific” pune în discuție chiar și existența unei ierarhii precise a raselor. Combinate, ura de natură culturală și religioasă față de evrei și rasismul au condus la nașterea conceptului modern de antisemitism. Antisemitismul a atins cota cea mai înaltă în ideologia nazistă, care descria istoria umană drept o luptă între rase. Rasa „ariană” urma să-și ocupe poziția cuvenită, cea de rasă superioară, având menirea să domine rasele inferioare și astfel să declanșeze războiul împotriva evreilor. Pentru naziști, evreii reprezentau o anti-rasă periculoasă care amenința bunăstarea lumii. Această ideologie a devenit un stimulent important în procesul care a condus la anihilarea evreilor din Europa între anii 1938-1945.

Înainte de secolul al XIX-lea, ura față de evrei se axase în principal pe ostilitatea religioasă dintre Judaism și Creștinism. Evreii, reprezentând cea mai numeroasă minoritate religioasă din Europa creștină, erau o „prezență” tolerată și persecutată în același timp. Persecutarea evreilor s-a intensificat în perioadele de tensiune religioasă, precum epoca Cruciadelor sau a Reconquistei din Spania sau în perioadele în care Europa era lovită de diferite calamități naturale. Interzicându-li-se practicarea agriculturii, evreii au fost nevoiți să se orienteze spre anumite ocupații de natură meșteșugărească și mercantilă, devenind adeseori ținta nemulțumirilor celor cu care conviețuiau, aceștia percependu-i în mod fals - din motive diferite - sursa tuturor problemelor cu care se confruntau. Consolidarea principiilor Iluminismului la începutul epocii moderne părea că duce la estomparea, iar mai apoi, la dispariția treptată a sentimentelor de ură față de evrei, dar totul a

---

³³ Volkmar Eichstadt, *Das Schriftum zur Judenfrage in den deutschen Bibliotheken*, în *Forschungen zur Judenfrage*, VI/1941, pp. 253 - 264, Apud Max Weinreich, op. cit., p. 34.

fost doar o iluzie. La sfârșitul secolului al XIX-lea, ura față de evrei a fost folosită în multe țări din Europa drept instrument pentru crearea unor organizații și partide politice; în această perioadă apare și termenul de antisemitism. În cazul Germaniei, moștenirea secolului al XIX-lea, lăsată național-socialiștilor, consta în antisemitismul jurnalistic al lui Wilhelm Marr și Teodor Fritsch și cel politic al lui Otto Bockel - primul care transformă antisemitismul în forță electorală capabilă să ofere promotorilor săi un loc în Reichstag și al cărui stil charismatic, combinat cu apelul la marșuri cu torțe și formațiuni paramilitare, la imnuri religioase și cântece patriotice vor face trimeri radicali la inechitățile sociale ale epocii; acest tip de antisemitism nu va atrage însă nici simpatia și nici cooperarea pe termen lung a conservatorilor. El va fi îmbrățișat doar de câteva grupuri stridente și ligi naționaliste precum cea pan-germană și cea a navigatorilor, care îl vor combina cu ideea de *Weltpolitik* sau cu cea de *Lebensraum*³⁴.

Pe parcursul secolului al XIX-lea apar și primele teorii rasiale, care îi împart pe oameni în grupuri rasiale distincte. Influențat de progresul înregistrat în domeniul științelor naturale, rasismul s-a dezvoltat ca o concepție pseudo-științifică despre lume. Arthur de Gobineau, publică în 1850, *Eseu asupra inegalității dintre oameni*, dar lucrarea devine populară abia după 1870, când ideea luptei între rase ca motor al istoriei începe a fi luată în discuție. Gobineau este preocupat nu atât de inegalitatea valorică dintre rase, abordată în termenii istoriei, geografiei, culturii și nu ai biologiei, cât mai ales decăderea umanității - ca întreg, în urma metisajului rasial. Dacă istoria a făcut din el un părinte al rasismului, nu același lucru se poate spune despre Houston Stewart Chamberlain, autorul unei lucrări, extrem de populare, *Fundamentele secolului XX*, scrisă în 1900. Chamberlain este admirat și revendicat de către nașiști, exprimându-și la rândul său, admirația față de tânărul politician, Adolf Hitler. Rasismul, alături de naționalismul holistic și anti-liberalism, schimbă fundamental și concepțiile antisemiților. Dacă anti-iudaismul medieval și cel premodern credeau în soluția convertirii religioase a evreilor ca mijloc de asimilare a acestora, antisemitismul modern respinge această soluție. Pentru antisemitismul de sfârșit de secol XIX, trăsăturile evreilor sunt genetice și deci, imuabile. Prin urmare, asimilarea evreilor de către societate nu putea reprezenta decât o amenințare directă.

În 1914, atunci când izbucnea Primul Război Mondial, atmosfera europeană era deja îmbibată de acel amestec nefast de naționalism exacerbant, militarism, darwinism social, rasism și antisemitism. Toate acestea ajung, după 1918, să compună în mare ideologia fascistă. La acestea, „Generația lui

---

³⁴ *Ibidem.*

1914”, a celor ce participă direct, pe front, la război, generație din care fac parte Adolf Hitler, Benito Mussolini și mulți alți fasciști europeni, va adăuga o doză masivă de neo-idealism, vitalism, activism, o cultură a anti-necesității, un cult al eroilor și ideea de camaraderie a tranșelor³⁵.

Nazismul, ca ideologie este definit ca un amestec de darwinism social, eugenism, ură vag *nietzscheană* față de creștinism, rasism biologic și antisemitism patologic. De la conservatori și naționaliști, nazismul a mai împrumutat ultra-naționalismul, ideea superiorității națiunii și a culturii germane, cea a unui nou Reich german, elitismul, anti-capitalismul. Naziștii se vor inspira și vor împrumuta permanent din aproape toate ideologiile epocii lor, exceptând liberalismul. Prin urmare, este greu de afirmat care din dimensiunile ideologiei lor este pur nazistă. Ce este însă sigur, este faptul că în epocă, nici un alt partid sau mișcare politică militantă nu a dat mai multă importanță antisemitismului rasial – deși formele de antisemitism creștin tradițional nu au fost nici ele ocolite³⁶.

În noiembrie 1936, un intelectual care și-a asumat sarcina de a justifica prin argumente științifice, „distrugerea (*Ausmerzung*) tuturor influențelor evreiești”, dr. Wilhelm Koehler, susținea că: „Determinată de cerințele rasei și fiind consolidată de obligația incontestabilă față de voința poporului, legislația rasială a celui de-al treilea Reich a pus capăt politicii din trecut, indecise și în cele mai multe cazuri greșit aplicată evreilor. Începând cu septembrie 1935, în Germania, chestiunea evreiască a fost lămurită. Printr-o delimitare clară, evreimii din patria noastră i-au fost stabilite limitele de acțiune, fiind făcută astfel inofensivă o dată pentru totdeauna”³⁷. Dar, în momentul în care Germania nazistă a ales calea politicii expansioniste și în cele din urmă a războiului, legile referitoare la evrei au fost și ele modificate în consecință, iar presiunile asupra ne-arienilor s-au intensificat. În 1936, H. Himmler, mult mai incisiv, dar exact în același spirit, anunța: „Vom avea grijă ca în Germania, inima Europei, să nu apară niciodată posibilitatea de a se isca o revoluție bolșevico-evreiască organizată de suboamenii din interiorul granițelor sau prin intermediul emisarilor veniți din afară. Noi știm de existența și de faptele tuturor acestor forțe, iar în ziua în care ar avea loc chiar și cea mai mărunță încercare (de revoluție – n.n.), fie ea astăzi, fie peste zece sau o sută de ani, vom uita ce înseamnă mila și vom deveni pentru ei

---

³⁵ www.idee.ro/holocaust/pdf/anti_sem.pdf.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Dr. Wilhelm Koehler, *Studien zur Geschichte der Judenfrage*, Schlieffen Verlag, Berlin, 1936, p. 7, Apud Max Weinreich, *op.cit.*, pp. 46 - 47.

lama necruțătoare a călăului”³⁸. Începând cu anul 1938, naziștii extind granițele celui de-al treilea Reich, impunându-și controlul asupra țărilor ocupate din Europa și totodată, încearcă să-și impună și ideologia. Nu în puține cazuri, antisemitismul nazist a generat realimentarea și consolidarea anti-semitismelor europene deja existente, în marea lor majoritate de nuanță diferită: culturală, socială, economică, de cele mai multe ori fără a urmări eliminarea unei comunități. Dar, cei care împărtășeau ideologia nazistă vor asigura colaborarea autorităților aflate la putere și transformarea populației locale în martori indiferenți la persecutarea și mai apoi la exterminarea evreilor. Nu ne surprinde faptul că după 1939, mulți dintre cei care au participat la exterminarea evreilor, nu sunt de etnie germană, ci polonezi, maghiari, români, lituanieni, ucrainieni - mai mult - nu sunt prin excelență rasiști, ci de multe ori, nici măcar fervent antisemiți.

Legile rasiale de la Nurnberg

În 1935, guvernul nazist introduce în Germania legislația rasială prin care transpune, în esență, ideologia antisemitismului militant care culpabilizează evreii pentru toate relele pe care, chipurile, germanii le-ar fi avut de suportat. Ideea culpabilizării evreilor pentru acțiuni imaginare constituie un stereotip tradițional, utilizat, desigur, și în perioada pre-nazistă. Reacția naziștilor a fost introducerea așa-numitei legi a cetățeniei (*Reichsbürgergesetz*), prin care numeroși evrei și-au pierdut cetățenia germană. A urmat imediat legea protejării sângelui (*Blutschutzgesetz*), care prevedea chiar și penalizarea contactelor intime între evrei și ne-evrei³⁹.

Legile rasiale din 1935 au netezit calea pentru Holocaust, pentru distrugerea sistematică a evreilor de către naziștii germani și susținătorii lor din alte țări europene, aliate ale Axei. Acestea au fost cele dintâi acte legislative care au definit evreii și pe descendenții familiilor mixte, ariano-evreiești, în temeiul sângelui. De la falsificarea identității, excluderea oricărui fel de diferențe ori inventarea așa-zisului străin trăind în imediata vecinătate și până la genocid drumul a fost scurt. Procesul de pregătire și de punere în aplicare a exterminării fizice a ființei umane indică patologia nazistă. Acestea instituiău noi bariere rasiale, interzicând sub pedeapsa cu închisoarea, cât și „legăturile extramaritale” dintre evrei și „supuși cu sânge german”. Era scoaterea în afara legii a evreilor, dând putere legală tabuurilor sexuale pe care Hitler le evoca plin de încăpățănare în discursurile și scrierile sale. „E tânărul, evreu cu ochii negri, pânditori ore întregi, cu fața iluminată

---

³⁸ Heinrich Himmler, *Reichsführer SS - die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation*, Eher, München, 1936, p. 31, Apud Max Weinreich, op. cit., p. 47.

³⁹ www.europalibera.org/a/2158802.html.

de bucurie satanică, tânăra inconștientă de pericol, pe care o necinstește cu sângele său.”⁴⁰

După 1935, legislația rasială din Germania va fi „îmbunătățită” prin emiterea de numeroase decrete suplimentare, menite a scoate integral în afara legii pe evrei, privându-i de cele mai elementare drepturi umane. Din 1938, evreilor li s-a interzis să profeseze ca medici și avocați și au fost obligați să-și înregistreze proprietățile, ca măsură preliminară a confiscării și „arianizării”, respectiv a vânzării forțate către germani. Până în 1938, două treimi dintre evrei părăsiseră Germania și 60% din cei rămași își pierduseră proprietățile. Politica antievreiască s-a întetit cu deosebire după anexarea Austriei în martie 1938, pentru a atinge un prim vârf în noiembrie 1938, când autoritățile celui de-al Treilea Reich au organizat faimoasa „Noapte de Cristal”, o explozie de brutalitate controlată, în timpul căreia sute de magazine aparținând evreilor au fost demolate și jefuite și zeci de sinagogi incendiate; în același timp, peste 20.000 de evrei au fost arestați și internați în lagăre de concentrare. Așa s-a deschis era violențelor fizice asupra evreilor.⁴¹

La 30 ianuarie 1939, cu câteva luni înainte de declanșarea ostilităților, Hitler personal anunță în fața lumii soarta pe care o rezervă totalității evreilor europeni: „În ziua de azi, care poate va rămâne memorabilă nu numai pentru germani, aș vrea să adaug următoarele: în viața mea, cu ocazia luptei mele pentru putere, am fost adesea profet, și am fost adesea făcut ridicol, în primul rând de poporul evreu. Cred că acest răs răsunător al evreilor germani le-a rămas între timp în gât. Azi vreau să fiu din nou profet. Dacă evreimea internațională va reuși în Europa sau în altă parte să precipite popoarele într-un război mondial, rezultatul nu va fi deloc o bolșevizare a Europei și o victorie a iudaismului, ci exterminarea rasei evreiești în Europa”⁴².

Șapte luni mai târziu, chiar în ziua declarației de război, Hitler decreta un prim genocid. Pentru el era vorba de a „suprima viețile nedemne de a fi trăite”, adică pe cei slabi de spirit și alienații incurabili germani. Ca urmare, au fost instalate în Germania șase stabilimente de euthanasie, în care erau trimiși după un examen sumar, acei purtători de tare care erau în același timp guri inutile. După unele tatonări, procedeu adoptat a fost asfixierea cu oxid de carbon din toamna anului 1939 până în august 1941, aproape 100.000 de

---

⁴⁰ graduo.ro/referate/istorie-legile-de-la-numberg-169197.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

bolnavi mintali au fost exterminați făcând oficiul de bancă de încercări pentru evrei⁴³.

DE LA ANTISEMITISM LA HOLOCAUST ÎN ANII REGIMULUI NAZIST

Una din trăsăturile distincte ale regimului nazist a fost, încă de la început, folosirea violenței instituționalizate. Sistemul riguros organizat de terorizare a populației a culminat cu crearea lagărelor de concentrare. Primul lagăr, cel de la Dachau, a fost înființat în martie 1933. Lagărele au fost folosite pentru suprimarea și, în unele cazuri, re-educarea oponenților politici ai regimului. Lagărele au devenit, totodată, încă de la început, instrumente de exploatare a prizonierilor prin muncă forțată.

Naziștii au organizat numeroase tabere de detenție cu scopul de a-i încarcera, și deci, tortura pe oponenți. Evreii nu au fost singurele victime ale regimului nazist din Germania. În concordanță cu politica lor, naziștii au acționat asupra multor altor grupuri sociale și rasiale cu scopul de a le elimina din interiorul societății. Țigani care trăiau în Germania și Europa au constituit la rândul lor o țintă predilectă a teoriilor rasiale naziste care considerau că populațiile de Sinti și Roma sunt predispușe genetic la criminalitate și prin urmare neintegrabili. Urmau persoanele cu handicap fizic și mental, irecuperabili și nefolositori societății germane. Mulți dintre ei vor fi uciși la sfârșitul anilor '30 în cadrul programului Euthanasia. Pe lista „indezirabililor” figurau homosexualii, alcoolicii și vagabonzii fără adăpost. Oponenții ideologiei, precum comuniștii sau membrii diferitelor Biserici erau persecutați chiar și în cazul în care erau considerați ca aparținând „rasei ariene”. Dar, spre deosebire de toate celelalte categorii, aceștia din urmă aveau marele avantaj de a fi considerați recuperabili. Odată re-educați, convertiți la nazism, aceștia puteau spera în reabilitare socială, reintegrare sau chiar promovare în structurile de partid și de stat. Era o alegere între viață și moarte. Nu puțini au ales-o pe cea din urmă sau, în cel mai bun caz, o detenție îngrozitoare în lagărele de concentrare și muncă forțată.

Măsurile antievreiești instituite de către regimul nazist au devenit din ce în ce mai dure între anii 1933-1937, ceea ce a dus, gradat, la totala izolare socială a evreilor. Un flux de legi și reglementări care a culminat cu denaturalizarea evreilor ca urmare a legilor rasiste și discriminatoare de la Nürnberg le-a impus evreilor diferite restricții, împingându-i în afara vieții

---

⁴³ *Ibidem.*

sociale și economice germane. Excluderea lor din viața socială nu s-a rezumat la litera legii.

Mulți germani evitau contactele cu evreii, atât din cauza orientărilor antisemite, cât și din cauza avantajelor economice, sociale sau politice, de care puteau beneficia în urma desproprietăririi și excluderii evreilor. Cei care nu erau antisemiți și nici nu au dorit să profite de situația disperată a evreilor, obligați să-și vândă bunurile personale pe nimic sau să-și lase fabricile și magazinele în administrarea unor etnici germani, au „învățat” de teamă că este mai bine să nu ai de-a face cu evreii, să nu-i ajuți, să nu-i aperi, să nu le vorbești. Mulți dintre cei care nu au vrut să înțeleagă acest lucru au fost la rândul lor catalogați drept neintegrabili, dușmani ai Reich-ului și trimiși adesea în lagăre⁴⁴.

După câteva luni de confuzie și dezorientare, evreii germani au început să se organizeze pentru a putea facilita desfășurarea unei vieți normale a comunității evreiești în noul context. Mulți dintre evrei, care ocupaseră un loc important în cadrul societății germane, simțeau acum nevoia unei comunități puternice care să-i susțină și să-i ajute să depășească criza identitară, să se redefinească în noul context, în care societatea în mijlocul căreia se consideraseră perfect integrați, le devenise ostilă. Vor organiza școli evreiești, teatre evreiești, o presă evreiască, asociații sportive și de tineret, comitete de într-ajutorare acelor săraci, consilii care să-i ajute și care să-i reprezinte în relațiile cu autoritățile naziste⁴⁵.

În primul an după venirea la putere a regimului nazist, zeci de mii de evrei au părăsit Germania din proprie inițiativă și fără a apela la ajutorul organizațiilor din interiorul comunității. În condițiile intensificării presiunii exercitate de autoritățile naziste asupra evreilor pentru a-i determina să emigreze, organizațiile evreiești au început să se implice în rezolvarea problemelor cu care se confruntau cei ce doreau să emigreze. Au fost adunate informații privind posibile țări unde se putea emigra, s-au organizat cursuri de limbi străine și de reconversie profesională. Autoritățile naziste nu s-au opus deloc acestor inițiative pentru că, la sfârșitul anului 1930, în special în a doua jumătate a anului 1938, emigrarea masivă a evreilor germani și austrieci devenise pentru ele un obiectiv politic de maximă însemnătate. Emigrarea se desfășura însă lent, cei mai mulți dintre evrei nu aveau fonduri suficiente pentru a-și plăti transportul și, de asemenea, multe dintre țările europene și cele de pe continentul american refuzau să-i accepte pe cei ce doreau să emigreze, astfel încât autoritățile naziste au trecut la

---

⁴⁴ www.idee.ro/holocaust/pdf/instaurare.pdf.

⁴⁵ *Ibidem*.

măsuri radicale. Prima a fost expulzarea în Polonia a tuturor evreilor germani ce proveneau din această țară. Astfel, în octombrie 1938, 17.000 de evrei de origine poloneză au fost deportați din Germania⁴⁶.

A doua jumătate a anului 1938 cunoaște o radicalizare a politicii antisemite din Reich-u german. Acutizarea s-a produs în perioada imediat următoare anexării Austriei la Germania (Anschluss) când, asupra evreilor din Viena, au fost lansate atacuri de o violență fără precedent. A urmat apoi o intensificare a acțiunii de confiscare a proprietăților evreiești („arianizare”). Acest lanț de evenimente a culminat cu pogromul din „Noaptea de cristal” (Kristallnacht).

Acest moment a marcat o succesiune nefericită de zile și nopți de teroare împotriva evreilor, care a durat din 9 noiembrie până în 13 noiembrie 1939. Motivația „Noptii de cristal” a fost un atentat comis la 7 noiembrie, la Paris, de către un adolescent polonez de origine evreiască, Herschel Grynszpan, soldat cu moartea diplomatului german Ernst von Rath. Tânărul evreu polonez și-a imaginat că astfel poate răzbuna suferințele și umilințele îndurate de familia sa din cauza politicilor orchestrate și implementate de autoritățile naziste în Germania. Mai exact, la 27 octombrie 1938, familia Grynszpan împreună cu alți polonezi fuseseră expulzați din Germania, fără nici un avertisment prealabil, ținuți la granița poloneză, umiliți, îndurând frigul și foamea⁴⁷.

În urma anunțării de către radiodifuziunea germană a atentatului, în mai multe orașe germane, au fost declanșați demonii antisemitismului; s-au declanșat acțiuni violente antievreiești, acestea luând amploare după ordinul expres dat de Hitler, la 9 noiembrie, prin vocea ministrului propagandei, Joseph Goebbels, care a susținut un discurs la Munchen, în care a ordonat trecerea la acțiuni violente împotriva evreilor. Astfel, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1938 au avut loc în multe orașe din Germania și Austria recent anexată, acțiuni violente împotriva evreilor, în care trupele SA (Sturmabteilung) și SS (Schutzstaffel), membrii ai Gestapo-ului, ai poliției, ai NSDAP și ai Tineretului hitlerist (*HitlerJugend*), dar și civili incitați de propaganda condusă de Goebbels, distrugând tot ce era evreiesc în calea lor. Marea majoritate a cetățenilor germani nu a participat la violențe și jafuri, dar nici nu li se opuneau⁴⁸.

---

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Radioromaniacultural.ro/documentar_noaptea_de_cristal_amintirea_unei_orori_de_neimaganat-23217.

⁴⁸ *Ibidem*.

Sute de sinagogi și case de rugăciune au fost distruse și incendiate. Oameni au fost batjocoriți, bătuți și, în multe cazuri, uciși, în plină stradă, doar fiindcă erau evrei. Poliția nu a intervenit, iar pompierii au acționat doar pentru a împiedica extinderea incendiilor asupra clădirilor învecinate. Distrugerea sistematică a clădirilor, mai ales a lăcașurilor de cult, dar și a magazinelor, a umplut străzile de cioburi de sticlă de la geamurile sparte, de aici și denumirea d „Noaptea de cristal” sau „Noaptea sticlei sparte”.

Conform statisticilor, violențele s-au soldat cu moartea a 400 de evrei, circa 8.000 de magazine evreiești jefuite și distruse, 1668 de sinagogi devastate, din care 267 incendiate, iar alți peste 30.000 de evrei au fost deportași în lagărele de concentrare de la Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Birkenau sau Auschwitz⁴⁹.

Momentul „Noptii de cristal” a reprezentat începutul pogromului general împotriva evreilor din Europa – Holocaustul, naziștii urmărind lichidarea totală a evreilor. În afara Reich-ului evenimentul este urmat de un val de proteste. Germania este izolată de către națiunile civilizate, SUA retrăgându-și ambasadorul. Deși mulțumit de rezultatul acțiunii spontane și de atitudinea populației civile, Hitler reproșează acoliților săi maniera necivilizată în care procedaseră, manieră care a scandalizat opinia publică internațională și o parte din cetățenii germani. Reinhard Heydrich în raportul înaintat lui Hermann Goring și Joseph Goebbels, privind impactul în economic și social al Kristallnacht, solicita emiterea unor noi decrete, care să-i izoleze și mai mult pe evrei de restul societății, prin ridicarea dreptului de a se folosi de transportul în comun, eliminarea lor din școlile publice, împiedicarea accesului la sistemul medical național, ceea ce ar fi trebuit să-i încurajeze să emigreze. Goebbels s-a limitat însă, în prima fază, la adoptarea unor altfel de măsuri: evreilor li s-a impus să curețe rămășițele distrugerilor, au fost amendați cu un miliard de mărci, statul a confiscat asigurarile ce reveneau proprietarilor evrei ce urmau a fi despăgubiți. În acest context se ia și decizia transferării proprietăților evreiești către arieni cu acordarea unor minime compensații.

---

⁴⁹ *Ibidem.*

GHETOIZAREA EVREILOR

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și ocuparea de către Germania a numeroase și întinse teritorii în care trăiau foarte mulți evrei, a avut un impact direct asupra destinului acestora în Europa.

În septembrie 1939, Germania a invadat Polonia, supunând cele aproximativ două milioane de evrei intrați direct sub dominația nazistă la violență, umilințe și muncă forțată. Hans Frank, ministrul al Justiției și președintele Academiei de Drept a Germaniei (Akademie fur deutsches Recht), a fost numit guvernator general pentru teritoriile poloneze ocupate⁵⁰. Nu ne îndoim de faptul că Germania a intrat în Polonia nu doar cu scopul evident de a subjuga întreaga națiune, dar în plus, și fiindcă hotărâse să „rezolve” o dată pentru totdeauna chestiunea evreiască. În *Weltkampf* apare în acest sens un articol: „Ghetourile din Est au fost zdrobite. Cel mai mare ghetou din lume este sub control german”, care vorbește de la sine: „evreimea mondială provine în esență din două zone geografice: Maroc-Spania și Polonia – România - Rusia occidentală. Astăzi cea dintâi nu mai joacă decât un rol nesemnificativ în împrăștierea forțelor evreiești de pe planetă...Evreul din acea zonă se deosebește serios de evreul estic...Astăzi evreii se arată îngrijorați pentru spațiul lor de dezvoltare. Cererea Angliei de a reconstitui vechiul stat polonez nu este altceva decât dorința evreimii din întreaga lume de a împiedica aplicarea concepțiilor implacabile și fundamentale ale național-socialismului pe teritoriul Poloniei. Însă acestea au început deja să fie puse în aplicare, spre binele întregii umanități ariene. Germania, care trezește la realitate popor după popor prin recunoașterea importanței chestiunii rasiale și a valorii fiecărui neam, țara care a zdrobit toate fortărețele construite atât de frumos de evrei în Europa Centrală, iar astăzi ține în mâini puterea de a hotărî existența sau dispariția dominației evreilor asupra planetei, ea ar trebui (în opinia evreilor – n.n.) să fie distrusă pentru întreaga veșnicie, astfel ca evreul etern să-și recâștige liniștea. Noi știm care este țelul evreilor și vom acționa în consecință. Va fi așa cum a spus Fuhrerul: „Un nou război mondial va însemna sfârșitul evreimii!”⁵¹.

La scurt timp după ocuparea și împărțirea Poloniei, infrastructura poloneză s-a prăbușit făcând loc haosului. Sute de polonezi și-au părăsit casele, printre ei aflându-se și evrei care au reușit să ajungă pe teritoriul

---

⁵⁰ În 2 octombrie 1940 Polonia este ocupată de germani. Polonia devine un simplu teritoriu-anexă (Nebenland) al Reich-ului sub denumirea de „Guvernământ General.

⁵¹ *Der Weltkampf*, XVI, 91 (noiembrie, 1939), pp. 457 - 461.

sovietic. Încă de la începutul ocupației naziste, evreii au fost supuși la acte de umilință, atacuri violente și chiar asasinat. Aceste atacuri erau arbitrare, contribuind la instalarea unei stări de permanentă incertitudine în rândul populației evreiești și la diminuarea garanției de securitate personală, toate acestea în condițiile lipsei unei politici a administrației naziste clare și bine direcționate.

Pasul următor va consta în segregarea evreilor polonezi, proces care a culminat cu deportarea și închiderea lor în gheto-uri la începutul primăverii anului 1940. Majoritatea ghetourilor erau concentrate în Polonia, în teritoriul cunoscut ca *Generalgouvernement*, dar gheto-uri au existat și în teritoriile din vestul Poloniei anexate Germaniei.

Particularitățile ghetourilor și gradul lor de izolare au diferit de la regiune la regiune și de la caz la caz, astfel, încât, putem vorbi de diferențe radicale între gheto-uri, precum cel din Minsk și cel din Lodz⁵². Ghettoizarea nu părea să se supună nici unui model constant, și datele din istoria sa sunt mai degrabă aleatorii: primul gheto a fost stabilit în orașul Piotrkow, în toamna anului 1939; gheto-ul din Lodz a fost închis în primăvara anului 1940, iar cel din Lublin în martie 1941. Ghetourile din Cracovia și Radom și din jurul acestora au apărut și ele în 1941. În Silezia Superioară, ghettoizarea a început abia în 1942, iar în unele localități din această provincie abia în anul 1943⁵³.

Procesul care a condus la încercuirea ghetourilor și la regimul lor intern a variat și el considerabil de la o localitate la alta. Unele gheto-uri au fost încercuite în întregime cu ziduri, în vreme ce altele au fost împrejmuite doar cu garduri de lemn sau sârmă ghimpată. În unele cazuri reclusiunea a implicat o „sigilare” totală a districtelor evreiești, caz în care locuitorii evrei nu aveau voie să iasă și polonezii nu aveau voie să intre. În alte locuri, evreii puteau părăsi gheto-ul pentru perioade determinate de timp, iar polonezii puteau intra după bunul plac. Mai târziu, când părăsirea gheto-ului fără permisiune a devenit o infracțiune susceptibilă de pedeapsă, această măsură nu a avut totuși consecințe serioase în toate localitățile. Cel mai dur regim a fost impus în gheto-ul Lodz, unde depășirea limitelor gheto-ului era practic imposibilă⁵⁴.

Autoritățile naziste au încercat să își justifice politica de ghettoizare cu felurite argumente aparent raționale. În unele cazuri, germanii au

---

⁵² www.idee.ro/holocaust/pdf/holocaustul.pdf.

⁵³ www.yadvashem.org/yv/en/education/languages/romanian/lesson_plans/_warsaw_teacher_2.asp.

⁵⁴ *Ibidem*.

argumentat că un ghetou fusese stabilit pentru a stopa piața neagră. Altundeva, ghetourile erau concepute pentru a dejuca pretinsa „răspândire de zvonuri” subversive și defetiste din partea evreilor. Cu alt prilej, germanii au susținut că ghetoizarea a fost instituită pentru a ține în frâu focarele de boli infecțioase care erau răspândite de evrei și pentru a preveni astfel, deteriorarea igienei populației. Unul dintre cele mai ingenioase argumente a fost acela de a apăra evreii de populația poloneză ostilă⁵⁵. Realitatea era însă alta, ghetoizarea a reprezentat doar o fază a politicii germane antievreiești, care a devenit din ce în ce mai extremă și mai radicală cu trecerea timpului.

Prima încercare de a institui un ghetou în Varșovia a avut loc în noiembrie 1939. Un înalt ofițer SS, Dr. Rudolf Batz, a comunicat Judenrat-ului că în termen de trei zile, toți rezidenții evrei ai orașului trebuie să se mute într-un perimetru înconjurat de anumite străzi care vor deveni un ghetou evreiesc. Pe măsură ce știrea se răspândea, evreii au fost cuprinși de panică și groază, copleșiți de un sentiment de neajutorare completă. Faptul că SS-ul se aștepta ca 150.000 de oameni să-și abandoneze casele din interiorul orașului și să se mute pe străzile aglomerate, suprapopulate ale viitorului ghetou, nu putea fi explicat decât de insensibilitatea totală, de ostilitatea dezlănțuită și cruzimea gratuită. Probabil că acest ordin inuman și revoltător i-a făcut pe membrii Judenrat-ului din Varșovia să ia o atitudine curajoasă⁵⁶.

A fost aleasă o delegație pentru a apela direct la generalul von Neumann, comandantul militar al Varșoviei, condusă de Adam Czerniakow, președintele Judenrat-ului. Delegația avea sarcina de a explica faptul că evreii nu pot îndeplini acest ordin. Von Neumann a primit delegația și i-a informat pe membrii ei că va investiga chestiunea, permițându-li-se evreilor să ignore ordinul SS-ului. La scurt timp după aceea, ordinul a fost anulat și la 10 noiembrie 1939, Czerniakow scria în jurnalul său că „evacuarea nu mai este de actualitate”⁵⁷. Era însă o *victorie al Pirus*, conducând la multe dezamăgiri și mulți pași înapoi. Deși au investit mari speranțe în această strategie, în curând și-au dat seama că ea dădea roade numai cu autoritățile locale care puteau fi convinse să anuleze sau să îndulcească măsurile antievreiești. Atunci când ordinele și directivele privitoare la evrei erau emise de autoritățile politice de nivel mai înalt, metoda de manipulare a șefilor instituțiilor locale unul împotriva celuilalt nu avea prea mari

---

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Ibidem.*

perspective. Evreii făceau doar obiectul deciziilor, neputându-se opune decretelor care autorităților germane⁵⁸.

În martie 1940, la colțurile străzilor care duceau la cartierul evreiesc au apărut stâlpi pe care erau afișate anunțuri pe care scria în germană și polonă. „Pericol: zonă de epidemie”.

La începutul verii anului 1940, germanii au început să ridice ziduri la intersecțiile anumitor străzi din Varșovia. Incertitudinile cu privire la intențiile germanilor au dat naștere la zvonuri și speculații în sânul comunității evreiești. În august un anunț oficial semnala împărțirea orașului în trei districte: german, evreiesc și polonez. Evreilor care locuiau în zonele desemnate pentru districtul rezidențial german li s-a ordonat să se mute, celor din zonele poloneze permițându-li-se să rămână. Evreii care doreau să se mute dintr-un apartament în altul oriunde în oraș au forțați să se stabilească numai în districtul evreiesc⁵⁹.

Jurnalul lui Ludwig Landau a înregistrat pașii care au condus la instituirea ghetoului din Varșovia în vara anului 1940; campania antievreiască s-a reluat în iulie; evreii din întreaga țară au fost deportați în Varșovia și unele străzi au devenit interzise pentru locuitorii evrei. Bibliotecilor evreiești li s-a interzis să mai împrumute cărți evreilor, oamenii erau răpiți în plină stradă și obligați să presteze muncă forțată. Unul din cele mai umilitoare decrete impunea oricărui evreu să-și scoată pălăria la vederea unui german în uniformă.

La 2 octombrie 1940, Ludwig Fischer, comisarul german al districtului Varșovia, a promulgat un decret oficial care institua ghetoul și specifica străzile care urmau să fie închise. Fischer a folosit termenul de „ghetou” care nu apare de altfel în documentele oficiale. Germanii îl numeau „districtul rezidențial evreiesc din Varșovia”(das Juedische Wohnbezirk in Warschau) și pretindeau ca evreii să folosească aceeași terminologie. La 12 octombrie, înființarea ghetoului a fost anunțată oficial, urmând ca până la sfârșitul lunii octombrie, polonezii să părăsească străzile stabilite ca aparținând ghetoului, iar evreii să se mute în sectorul evreiesc. Anunțul a fost făcut public de Yom Kipur, și probabil nu a fost o coincidență⁶⁰.

Întreaga populație evreiască a fost înregistrată și obligată să poarte ca semn distinctiv o banderolă cu Steaua lui David. Mii de evrei au murit încă din primele luni de ocupație, fie prin împușcare, fie în urma bățăilor, fie de frig și foame. Populația poloneză, în unele cazuri, nu numai că nu a

---

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

reacționat la aceste violențe din teamă față de ocupant dar, mai grav, de multe ori a privit cu indiferență, ori i-a ajutat pe naziști și chiar și-a linșat „vecinii” evrei fără a i se cere acest lucru de către autorități și fără ajutorul sau implicarea indirectă a acestora.

Imediat după ocuparea Poloniei, germanii au instituit Consilii evreiești (*Judenrate*) folosindu-le ca instrumente pentru implementarea politicii naziste privind populația evreiască din Polonia. Consiliile evreiești aveau responsabilitatea îndeplinirii cerințelor germanilor și a rezolvării problemelor interne ale comunității. O recomandare urgentă este aceea ca agitatorii de la ziarele din străinătate, care scriu la nesfârșit despre presupusele persecuții barbare la care erau supuși evreii din Teritoriul de Est al Germaniei, să se convingă singuri și la fața locului de libertatea de mișcare extinsă pe care administrația germană le-o acordă evreilor, permițându-le să-și organizeze un trai autonom⁶¹.

Prioritară pentru autoritățile naziste din Polonia a fost încă de la început, deportarea evreilor din mediul rural spre marile orașe, dar cu limitarea dreptului de rezidență al evreilor în anumite cartiere dinainte stabilite, așa-numitele ghetouri. Ghetoul reprezenta, un perimetru suprapopulat, perfect izolat și controlat, oferind condiții inumane de trai, muncă forțată, înfometare sistematică, frig și boli. Direct sau indirect aceste condiții de viață nu reprezentau altceva decât acte deliberate care atentau la viața evreilor, sute de mii aflându-și moartea în aceste uriașe adevărate închisori.

În octombrie 1939 în Varșovia unde trăiau la acea vreme în jur de 400.000 de evrei, a fost emis un ordin care limita circulație evreilor la câteva cartiere special desemnate. Opoziția hotărâtă a comunității evreiești i-a obligat însă pe naziști să amâne aplicarea planului lor asupra Varșoviei timp de un an⁶², dar au început să introducă ghetouri în așezări mai mici, unde bănuiau că vor întâmpina mai puțină rezistență. Modul în care a fost dusă la îndeplinire această sarcină reiese cu claritate din următorul raport asupra orașului Radom, care în momentul izbucnirii războiului număra 25.000 de evrei: „Înainte de campania de optzeci de zile, orașul Radom, actualmente capitală de district, avea o populație de aproximativ 80.000 de locuitori... Venirea autorităților (a ocupanților germani – n.n.) și concentrația mare de firme comerciale în centrul orașului au provocat o mare criză de apartamente, care trebuia rezolvată cu rapiditate... Un oarecare spațiu de

---

⁶¹ Max Weinreich, *op.cit.*, p. 88.

⁶² Cf. S. Mendelsohn, *The Polish Jewish behind the Nazi Ghetto Walls*, Yiddish Scientific Institute, New York, 1942, p. 32., Apud, Max Weinreich, *op. cit.*, p. 87.

mișcare s-a creat prin transferarea chiriașilor evrei din apartamentele spațioase plasate în centrul orașului în cartierul evreiesc al Radom-ului. A fost totuși numai o soluție provizorie, ca să nu mai vorbim de faptul că fanfaronadele elementelor evreiești pe străzile principale ale capitalei districtului nu pot fi tolerate din principiu. Urmărind în continuare să găsim o soluție problemei locative, mai ales că nici în cartierul evreiesc nu mai există locuri sau spații disponibile, din 3 până în 5 septembrie aproximativ două mii de evrei au fost dislocați la zonele rurale... Din cauza dezvoltării neîntrerupte a vieții economice din Radom ... sunt posibile și alte măsuri de eliminare a elementului evreiesc⁶³. După un an, aparatul administrativ al lui Hans Frank s-a simțit destul de stăpân pe situație pentru a acționa în Varșovia și, în a doua jumătate a lunii octombrie 1940, toți evreii din oraș au fost separați într-un ghetou⁶⁴. Din acest moment germanii îi aveau la dispoziție și puteau să se gândească la viitoarele și mult mai radicalele măsuri pe care urma să le pună în aplicare.

Între timp, în octombrie 1939 a fost inițiat și proiectul creării unei rezervații pentru evrei în districtul Lublin, dar s-a renunțat la el abia după ce mii de evrei austrieci și germani au pierit acolo⁶⁵. Trebuie să menționăm că la început germanii, așa cum au procedat și cu alte prilejuri, au decis cu viclenie să prezinte separarea forțată a evreilor drept o restabilire a ordinii naturale a lucrurilor, care – chipurile – ar fi fost zdruncinată prin falsa lor emancipare de la 1789.

Din cauza incapacității de a înțelege și a lipsei de cunoștințe de istorie, cercurile responsabile din țările democratice au căzut în capcana întinsă de naziști și au confundat sensurile diferite și foarte ambigue ale termenului *ghetou*. Evreii din Est deveniseră de multă vreme subiectul urii împotriva evreimii, deoarece ei ofereau imaginea cea mai reprezentativă a evreului tipic. În varianta tradițională, comunitatea evreiască din Europa de est crease un stil de viață ale cărui standarde etice și morale nu fuseseră nicicând egalate. Pe parcursul secolului trecut tot aici se crease literatura modernă idiș și ebraică. Cei din acest spațiu contribuiseră serios la întemeierea comunității evreiești din America și tot ei, practic fără nici un ajutor din afară, au pus bazele comunității evreiești existente în Palestina⁶⁶.

Experiența anilor de război a dovedit din nou neobișnuita vitalitate a acestei comunități care, în condițiile inumane create sub ocupația nazistă, în

---

⁶³ *Der Weltkampf*, XVIII.105 (ianuarie, 1941), p. 36.

⁶⁴ S. Mendelsohn, *op. cit.*, pp. 3 - 4.

⁶⁵ Cf. *YIVO Bleter*, Journal of the Yiddish Scientific Institute, XV (1940), pp. 154 - 157.

⁶⁶ Max Weinreich, *op. cit.*, p. 90.

ghetourile orașelor și lagărelor de concentrare s-au desfășurat activități culturale de mare anvergură, pentru ca în cele din urmă tot dintre evreii din Est să se ivească luptătorii care au inițiat memorabilele bătălii din ghetouri⁶⁷.

A doua confuzie legată de termenul *ghetou* pe care naziștii au impus-o intenționat se referă la cartierele în care trăiau evreii înaintea eliberării. Timp de mai multe luni, germanii au vrut să convingă lumea că ghetourile create de ei în război însemnau de fapt o întoarcere la ghetoul tradițional, și paradoxal, au fost crezuți. În realitate, cartierele evreiești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea erau așezări în care se trăia, pe când ghetourile impuse de germani în secolul al XX-lea urmăreau să-i ucidă pe locuitorii lor. Noua realitate politică, socială și economică, care a urmat instalării naziștilor la putere i-a forțat pe evrei. *Reichsvertretung der Deutschen Juden* (reprezentarea în Reich a evreilor germani), fondată în septembrie 1933, a fost o coaliție care-i cuprindea și reprezenta pe majoritatea evreilor germani. Până în 1938 acest organism a coordonat activitățile publice ale evreilor.

Ulterior, în Germania și în țările ocupate din Europa de Est, germanii au impus înființarea unor Consilii evreiești (*Judenrate*) având rol în intermedierea relațiilor dintre comunități și autoritățile naziste din fiecare țară, regiune, oraș. Misiunea acestor organisme era destul de ingrată, fiind nevoite să combine responsabilitatea conformării la ordinele autorităților naziste cu obligația morală de a veghea la apărarea intereselor evreilor. Membrii Consiliilor Evreiești, responsabile soarta evreilor din ghetouri, erau numiți în funcțiile respective în diferite moduri: desemnați de către autorități, aleși de către evrei ca urmare a ordinelor primite în acest sens de la naziști⁶⁸.

Pe măsură ce politica nazistă în privința evreilor avea să se radicalizeze, multe dintre aceste consilii s-au confruntat cu dileme teribile. Cooperarea cu autoritățile însemna trădarea semenilor lor. Mulți au fost acuzați de colaboraționism, atât în perioada Holocaustului, cât și după război. Alții au preferat să nu se supună ordinelor, ceea ce ducea în mod automat la acuza de trădare și execuție, urmată de numirea unui nou consiliu. În aceste condiții, în unele ghetouri s-au format grupuri – unele operând

---

⁶⁷ Cf. Abraham Joshua Heschel, *The Eastern European Period in Jewish History*, YIVO studies, vol. I., New York, Yiddish Scientific Institute, 1946; *Underground Cultural Work in the Jewish Ghettos of Poland. A Report sent from Warsaw on May 20, 1944*, New York, Yiddish Scientific Institute, 1945, p. 6; *Getto - Yedies* („Ghetto News”), apărut în *Ghetoul din Vilna în 1943*, cf. YIVO Bleter, *Journal of the Yiddish Scientific Institute*, XXV (1945), pp. 132 - 142, în Max Weinreich, *op. cit.*, p. 90.

⁶⁸ www.idee.ro/holocaust/pdf/holocaustul.pdf.

incognito – care au început fie să submineze activitatea acestor Consilii, fie pur și simplu să se constituie într-o alternativă viabilă la conducerea și rezolvarea problemelor comunității⁶⁹.

În vara și toamna anului 1941, armata germană a ocupat Polonia de est și părți importante din teritoriul Uniunii Sovietice. Un număr mare de evrei au fost omorâți în timpul operațiunilor sau în spatele frontului. Restul au fost trimiși în ghetouri. În multe din aceste ghetouri au ajuns în curând zvonuri, urmate apoi de informații credibile, privind exterminarea din lagărele din Polonia. Mulți evrei nu au vrut însă să creadă, cel puțin în prima perioadă, că soarta lor fusese pecetluită. Ghetoul nu a reprezentat o etapă pregătitoare în vederea implementării „Soluției finale”, în nici un caz una impusă de la Centru. Ghettoizarea a contribuit însă la luarea deciziei finale și la acceptarea ei prin înlocuirea imaginii stereotipice a evreului bogat cu cea a unei ființe umile, disperate, subumane. Ghetourile au totodată și centre de organizare a diferitelor forme de rezistență a evreilor. În unele dintre acestea, rezistența era rezultatul eforturilor făcute de grupuri clandestine formate de cele mai multe ori din membrii ai organizațiilor de tineret ale evreilor. Aceste grupuri de rezistență, care funcționau în paralel cu consiliile Evreiești, au ales în funcție de situația din fiecare ghetou, fie să coopereze cu consiliile, fie să le submineze activitatea.

Din momentul în care a devenit clar faptul că obiectivul nazist era exterminarea evreilor din Europa, aceste grupuri clandestine s-au transformat în grupuri de rezistență armată. Acest ultim tip de rezistență și-a făcut simțită prezența mai ales în momentul în care naziștii au decis lichidarea ghetourilor și deportarea evreilor în lagăre. Dintre revoltele armate ale evreilor din ghetouri, cea mai importantă și cunoscută este cea a luptătorilor din ghetoul din Varșovia. În Europa de Vest, unde libertatea de mișcare era mai mare, majoritatea grupurilor de rezistență formate din evrei s-au axat pe colaborarea directă cu celelalte mișcări de rezistență deja existente, precum cea franceză⁷⁰.

Evreii din Europa Centrală și de Vest se percepeau ca parte integrală a societății în mijlocul căreia trăiau. Totuși, ocupația nazistă a creat o nouă realitate. Evreii vor fi curând excluși din societate și supuși persecuțiilor în toate aceste țări. Imediat după ocuparea Franței, Olandei și altor țări, evreii au fost supuși unor legi discriminatorii, care le revocau dreptul la cetățenie și le interziceau participarea la viața economică. În consecință, evreii au trebuit să se reorganizeze separat ca să poată funcționa ca un grup auto-suficient. În

---

⁶⁹ www.idee.ro/holocaust/pdf/holocaustul.pdf.

⁷⁰ *Ibidem*.

timp, evreii din aceste țări, ca și cei din Germania, au fost obligați să poarte semne distinctive precum „Steaua galbenă” sau echivalente ale acesteia. Mulți dintre ei au fost obligați să trăiască în cartiere izolate de restul orașului prin garduri de sârmă ghimpată, precum în cazul orașului Amsterdam. „Ghetoul occidental” nu semăna însă cu cel din Europa de Est, acest fapt datorându-se temerilor naziștilor față de orice formă de protest din partea populației locale. În Europa civilizată nici măcar naziștii nu-și puteau permite același comportament pe care îl afixau în „Estul barbar”. Această aparență nu a schimbat fundamental datele problemei. În final, radicalizarea continuă a politicii naziste a făcut ca și evreii din Europa Centrală și de Vest să fie deportați în lagărele morții din Europa Răsăriteană⁷¹.

---

⁷¹ *Ibidem.*

LAGĂRELE DE CONCENTRARE - INSTRUMENTE DE TEROARE

În primele săptămâni ce au urmat instalării la putere a lui Adolf Hitler, naziștii, a căror guvernare se baza pe decrete și dispoziții izvorând din „starea de asediu” declarată după incendierea Reichstag-ului din Berlin, au trecut la folosirea extensivă violenței, care avea să devină în scurt timp un instrument important al statului nazist. Violența era la ordinea zilei, atât pe stradă, cât și în lagăre și închisori, unde cei ce se opuneau regimului – comuniștii, social-democrații, liberalii, o parte dintre conservatori – sau erau considerați o potențială amenințare – criminali, homosexuali, prostituate, vagabonzi, șomeri, membrii ai diferitelor secte religioase, precum Martorii lui Iehova, preoții catolici și luterani erau încarcerați, bătuți și, câteodată omorâți.

Începând cu jumătatea anilor '30, naziștii au căutat să exploateze economic prizonierii din lagăre. Controlul exercitat în Europa, mai ales după 1939, le-a oferit naziștilor o gamă largă de posibilități de exploatare economică a populațiilor din acele teritorii, mai ales celor considerate inferioare din punct de vedere rasial. S-au construit astfel numeroase lagăre de muncă forțată ce deserveau agricultura, carierele de piatră, marile întreprinderi din industria chimică sau de război, lagăre în care au murit mii de prizonieri din cauza condițiilor inumane de muncă. Autoritățile SS au dezvoltat chiar conceptul de „exterminare prin muncă”, folosit mai ales în cazul prizonierilor evrei. Atunci când vor avea loc obiecții din partea unor oficiali naziști, după 1942, cu privire la iraționala „Soluție finală”, singura lor trimitere va fi folosirea rațională a exploatării până la moarte a evreilor, pentru a scoate astfel un ultim profit de pe urma lor⁷².

Lagărele de concentrare naziste au fost înființate înaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Evreii și „țigani” au fost încarcerați în lagăre și supuși unui tratament brutal pentru că aparțineau unei alte „rase” a cărei existență „prejudicia” „rasa ariană”. Odată cu expansiunea nazistă în Est, numărul prizonierilor a crescut considerabil și astfel s-a produs o ierarhizare în cadrul lagărului, evreii aflându-se pe ultima poziție în cadrul acestei ierarhii. Lagărele erau folosite ca instrument pentru instituirea noii ordini rasiale pe care germanii o impuseseră în Est, aceasta fiind parte a unei politici deliberate de eliminare a indezirabililor”. Un prim pas concret în

---

⁷² www.idee.ro/holocaust/pdf/lagare.pdf.

acest sens l-a constituit încarcerarea romilor în lagăre de concentrare, după ce, în prealabil, aceștia fuseseră plasați - încă din anul 1930 - în lagăre comunale special înființate. În 1942, un lagăr special pentru romi a fost creat în interiorul lagărului Auschwitz - Birkenau⁷³.

După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, au început să fie înființate lagăre de concentrare pe teritoriile ocupate. Mai ales în estul Europei, acestea devenind - în scurt timp - veritabile instrumente de implementare a terorii. Sute de mii de prizonieri din întreaga Europă au fost încarcerați într-o rețea ce cuprindea sute de lagăre, folosiți pentru a susține industria germană de război. Condițiile din lagăre erau inumane, mii de prizonieri au decedat din cauza foametei, a muncii grele și a abuzurilor, cel mai adesea bătăii administrate de paznici zeloși. Naziștii au folosit lagărele și pentru a-și implementa politicile rasiale în teritoriile ocupate, prizonierii din lagăre fiind tratați conform unei extrem de riguroase ierarhii rasiale.

Sistemul lagărelor a atins perfecțiunea odată cu deschiderea Complexului Auschwitz, care a servit drept lagăr de concentrare pentru polonezi și alte naționalități și lagăr de exterminare pentru evrei, peste 1.000.000 dintre aceștia fiind uciși la Auschwitz - Birkenau.

Sistemul lagărelor naziste a debutat cu înființarea celui de la Dachau, primul lagăr de concentrare oficial, permanent și organizat, aflat sub jurisdicția SS. Dachau era foarte diferit de primele lagăre, „improvizate”, înființate de SA (trupele de asalt naziste) după ianuarie 1933. Construit în martie 1933, Dachau a servit ulterior drept model pentru organizarea celorlalte lagăre din al Treilea Reich.

Sistemul lagărelor de concentrare a început să fie dezvoltat după 1936, când au fost create lagăre noi și de dimensiuni mult mai mari, unde nu mai erau aduși doar oponenții politici ai regimului. Un prim astfel de lagăr a fost cel de la *Sachsenhausen*, care servea printre altele și pentru pregătirea personalului SS în vederea administrării lagărelor de concentrare ce urmau să fie construite în viitor. Odată cu expansiunea nazistă în estul Europei, lagărele au căpătat o nouă destinație: implementarea politicilor rasiale ale naziștilor. Tot acum, este înființat și un Birou Economico - Administrativ principal, coordonat de SS, care se ocupa de repartizarea prizonierilor în diferite lagăre în funcție de finalitățile stabilite în concordanță cu obiectivele ideologice naziste: reeducare, muncă. tranzit, exterminare.

---

⁷³ *Ibidem.*

SOLUȚIA FINALĂ

Cunoaștem acum faptul că, o parte considerabilă din misiunea pe care istoria i-o încredințează poporului german era exterminarea completă a evreilor din teritoriile aflate sub stăpânirea nazistă ceea ce în 1941-1942 însemna, din toate punctele de vedere, întreaga Europă continentală. Pretențiosul plan a fost elaborat treptat și a luat o formă tot mai clară la fiecare victorie succesivă a naziștilor. Codul de legi, adoptat la Nurnberg în 15 septembrie 1939, marca sfârșitul unei perioade în care evreii erau asigurați că vor avea parte de un trai liber și independent (*Eingenleben*), chiar dacă limitat. Indiferența întregii lumi a permis crearea unui program de emigrare forțată a evreilor din Germania, iar atunci când, prin anexarea Austriei și a teritoriului Sudeților, Reich-ul Germaniei mari a devenit o realitate, programul a fost perfecționat, ajungându-se la emigrarea forțată și confiscarea tuturor proprietăților evreiești⁷⁴. Izbucnirea războiului a adus după sine represalii asupra evreilor de pe teritoriul Reich-ului. Pe teritoriile proaspăt ocupate ale Poloniei evreii au fost „însemnați ca străini”, prin introducerea Stelei lui David, însă nu după mult timp această măsură a fost considerată insuficientă. În condițiile în care ideea „lublinizării” evreilor germani și austrieci s-a dovedit a fi nerealistă, s-a impus soluția ghețozării. Între timp armata germană ajunsese să ocupe teritoriul continentului de la Atlantic până în regiunea arctică și la Pirinei, reușind să pună mâna și pe evreii din țările occidentale. În cele din urmă, a bătut „ceasul cel mai mareț dintre toate”, după cum l-a numit Haushofer, iar spațiul est-european a fost inclus în sfera „organizatorică” a Germaniei, a venit și vremea „soluției radicale”⁷⁵. Chiar și pe teritoriul Reich-ului propriu-zis, soluția finală fusese pregătită prin permanente restricții și presiuni asupra evreilor, însoțite de strigăte de acuzare la adresa agresivității evreilor.

Cu toate că nu există suficiente dovezi concludente pentru a arăta că naziștii adoptaseră deja un plan precis de ucidere a tuturor evreilor încă înainte de 1941, avem totuși destule documente clare, care ne arată că ideea le trecuse prin cap și chiar o recunoscuseră deschis încă de pe vremea când pacea nu fusese alungată din Europa, adică mult înainte de profetia lui Hitler. O declarație în acest sens, făcută de un intelectual nazist din Austria, încă înainte de Anschluss, conduce spre această concluzie. „Dacă evreii ar stârni o nouă conflagrație mondială, ei se cuvine să nu uite: cel care se poate

---

⁷⁴ Max Weinreich, *op. cit.*, p. 124.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 125.

confrunța astfel cu nenorocirile pe care ei (evreii-n.n.) și le-au abătut astfel asupra lor înșiși, cel care o face din spirit etic, din simpla nevoie de autoconservare și dintr-un sentiment de responsabilitate față de Germania și față de destinul Europei, și din această perspectivă face numai ceea ce trebuie făcut și nu se abate cu nimic de pe calea impusă, ei bine, acela poate trece proba istoriei și a propriei sale conștiințe. Singura problemă ar fi aceea ca nici o răbufnire a instinctelor inferioare să nu dezonoare gravitatea acțiunii. [Ea trebuie] să fie dură, curată și lucitoare, precum spada și precum datoria de a îndeplini o astfel de acțiune. Astfel conturile vor fi reglate aici, pe pământ, și nici o pată nu va umbri cauza dreaptă”⁷⁶.

Din data de 30 ianuarie 1939, ziua în care Hitler și-a rostit amenințarea în cel mai solemn discurs ținut la Reichstag, tema viitoarei anihilări a rasei evreiești a devenit una la modă în cercurile naziste. În 1939, anticipând războiul ce urma să înceapă curând, un membru important al echipei de cercetători de la *Institut zum Studium der Judenfrage*, a declarat: „Dacă semnele nu sunt înșelătoare, atunci rezolvarea chestiunii evreilor din spațiul răsăritean, care este pe cale de a se produce, va impune necesitatea rezolvării chestiunii evreiești la nivel mondial”⁷⁷. La 1 septembrie 1939, Hitler și-a repetat amenințarea din fața Reichstag-ului. Imediat după invadarea Poloniei, dr. E. Taubert, omul care se prezenta drept mânuitorul sforilor din spatele organizației Anti-Comintern și totodată funcționar în ministerul lui Goebbels, s-a gândit la ideea unui film colosal, care să demaște odată pentru totdeauna figura „Evreului etern”⁷⁸. Naziștii i-au obligat pe evreii din ghetouri să pozeze pentru operatorii lor de film. S-a ajuns până acolo încât germanii au distribuit mâncare în rândurile evreilor înfomețați, ca apoi să le-o smulgă din mâini în momentul în care se încheia ședința de filmare. Forma finală a peliculei a fost gata de vizionare în noiembrie 1940, iar la 28 noiembrie a apărut un număr special din *Die Judenfrage*, dedicat integral filmului respectiv, în care se făcea rezumatul întregii acțiuni: „...sălbatica sărbătorire din sinagogă, unde în timpul acțiunii și al slujbei religioase evreii din spate continuă să facă afaceri și să se târguiască, pentru că Dumnezeu lor îi place târguiala...[Înspre final] auzim discursul de la Reichstag din 1939, în care războiul ce urmează să înceapă este considerat ultima încercare evreiască de a învrăjbi națiunile, dar se anunță și consecința acestuia, adică „*nimicirea rasei evreiești din Europa*”. Este adevărat că la

---

⁷⁶ Franz Schattenfroh, *Wille und Rasse, 3. Auflage*, Stubenrauch, Berlin, 1943, p. 370. Prefață la ediția din 1938, Apud Max Weinreich, *op.cit.*, p. 126.

⁷⁷ Hans Georg Trurnit, în *Mitteilungen uber die Judenfrage* din 21 martie 1939, Apud Max Weinreich, *op. cit.*, p. 126.

⁷⁸ Filmul s-a intitulat *Der ewigw Jude*, apud Max Weinreich, *op. cit.*, p. 126.

acea vreme lumea, incitată de evrei, a țipat [revoltată]; astăzi evoluția lucrurilor ne-a dovedit că se apropie vremea împlinirii celor spuse de Fuhrer”⁷⁹.

La 30 ianuarie 1941, Hitler a anunțat din nou în *Berlin Sportspalast*: „Și n-aș vrea să uit de sugestia pe care deja am făcut-o o dată, pe 1 septembrie 1939, în *Reichstag*-ul german, aceea că, dacă evreii vor arunca iarăși lumea într-un nou război planetar, atunci întreaga evreime își va fi încheiat rolul pe care l-a avut de jucat în istoria Europei. Lăsați-i să râdă la aceste vorbe, să râdă chiar și astăzi, așa cum au râs și mai înainte de profețiile mele. Lunile și anii ce vor urma vor dovedi că și de data aceasta am prevăzut bine.”⁸⁰

Pe măsură ce Wehrmacht-ul își croia calea tot mai adânc în teritoriul Uniunii Sovietice, iar instabila linie de demarcație din 1939 rămânea tot mai mult în urma liniei frontului, pe teritoriile ocupate se institua un sistem de administrație civilă. Sarcina a fost încredințată Ministerului pentru Teritoriile Estice Ocupate (*Ministeriu, fur die besetzen Ostgebiete*), condus de către Rosenberg. Sub administrația sa, teritoriile cucerite au fost în cele din urmă împărțite în *Reichskommissariat Ostland*, avându-l ca *Reich Kommissar pe Heinrich Lohse*, și *Reichskommissariat Ukraine*, cu Erich Koch în funcția de *Reich Kommissar*⁸¹.

Începând cu 22 iunie 1941, după invadarea Uniunii Sovietice „trupele morții”, Einsatzgruppe A, B, C și D formate din batalioane special instruite ale SS și ajutate de unități ale poliției germane și ale Wehrmacht-ului, cât și din localnici sau de trupe ale jandarmeriei și armatei țărilor aliate Germaniei, precum România, au început anihilarea sistematică a evreilor din Polonia de Est și URSS. Inițial, vizați au fost doar bărbații, apoi și femeile, bătrânii și copiii. Deși propaganda nazistă vorbea despre o cruciadă împotriva „iudeo-bolșevismului”, campania din Est era, așa cum afirma Goring, *Marele Război Rasial*. Victime nu vor fi numai evreii comuniști, foarte puțini de altfel, ci și evreii ortodocși, rabinii, copiii, care nu erau în nici un caz comuniști. În toamna anului 1941, uciderea sistematică a evreilor a început și în Iugoslavia, extinzându-se apoi spre Grecia și restul Balcanilor⁸².

Primul lagăr de exterminare, Chelmno, a intrat în funcțiune în decembrie 1941, sute de mii de evrei din Polonia de Vest (regiunea Wartegau) pierind în acest loc. Aici a început asasinarea sistematică a

---

⁷⁹ Max Weinreich, *op. cit.*, pp. 126 - 127.

⁸⁰ Discurs prezentat cu litere mari pe prima pagină a revistei *Die Judenfrage* din 10 februarie 1941, Cf. Max Weinreich, *op. cit.*, p. 127.

⁸¹ Max Weinreich, *op. cit.*, p. 137.

⁸² www.idee.ro/holocaust/pdf/sol_finala..pdf.

evreilor în prima parte a lunii decembrie 1941, în primul lagăr de exterminare, care de fapt era o „gară pentru vagoanele de benzină”⁸³, creat la Chelmonnad Nerem, în Warthegau. Warthegau – denumit oficial „Reichsgau Wartheland” cu capitala la Posen (Poznan) – a fost cea mai mare regiune, dintre cele trei regiuni din vestul Poloniei anexate la Reichul german după înfrângerea Poloniei în 1939. În geneza „soluției finale”, ea joacă un rol central. Din Warthegau s-au deportat unele dintre primele contingente masive de evrei. Primul mare ghetou a fost creat pe teritoriul Warthegau, la Lodz (denumit de germani Litzmannstadt). În toamna anului 1941, primii evrei germani deportați la începutul procesului de epurare a evreimii din Europa, au fost trimiși în Warthegau.

Ca urmare a ocupării Poloniei în 1939, au apărut diferite propuneri în legătură cu segregarea evreilor, urmată de concentrarea lor într-o „rezervație” specială lângă Nișko, în districtul Lublin sau deportarea lor în masă în insula Madagascar din estul Africii, în Siberia, Uganda. Războiul a făcut însă imposibilă experimentarea acestor soluții și în consecință, evreii au fost strânși în ghettouri, operațiune văzută încă de la început ca o măsură temporară. *Decizia de a-i ucide pe absolut toți evreii din Europa a fost luată la sfârșitul anului 1941, planul fiind definitivat în cadrul Conferinței de la Wannsee, în ianuarie 1942.*

Dar, încă din iulie 1941, evenimentele internaționale împingeau deja cu putere politica germană față de evrei în direcția genocidului. Pregătirile pentru „războiul de anihilare” cu Uniunea Sovietică au marcat, un „salt uriaș” spre genocid.⁸⁴ Programul global de exterminare a evreimii din Europa a fost rezultatul unui proces, desfășurat treptat, cu un număr de accelerări, între vara anului 1941 și vara anului 1942.⁸⁵

În ianuarie 1942, în timpul Conferinței de la Wannsee, câțiva înalți oficiali naziști au schițat planul de acțiune a ceea ce avea să intre în istorie ca „Soluția Finală a Problemei evreiești”, mai exact, exterminarea în masă a evreilor din întreaga Europă. La scurt timp după aceasta, au fost construite trei mari lagăre de exterminare în zona ocupată a Poloniei, la: Belzec, Sobibor și Treblinka. Aici și-au pierdut viața între anii 1942-1943, în cadrul „Operațiunii Reinhard”, numită așa în onoarea celui ce prezidase Conferința de la Wannsee, majoritatea evreilor polonezi, dar și evrei din alte țări aflate sub controlul direct al Germaniei naziste.

---

⁸³ *Der Mord an den Juden im Zweiten Weltkriege* (editori Eberhard Jackel și Jurgen Rohwer), Stuttgart, 1985, p. 145.

⁸⁴ Christopher Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, New York–Londra, 1978, p. 8.

⁸⁵ Longerich, *Politik der Vernichtung*, pp. 579 - 584, în Ian Kershaw, *op. cit.*, p. 125.

Lista lagărelor de exterminare din Europa, mai include și celebrele lagăre de la Maidanek și pe cel de la Auschwitz - Birkenau, cel mai complex dintre aceste lagăre de exterminare, în care au fost deportați și uciși evrei din întreaga Europă, aproape neîntrerupt, între 1942 și sfârșitul războiului. De altfel, activitatea la Auschwitz a cunoscut cea mai mare intensitate începând cu vara anului 1944, după ce restul marilor lagăre de exterminare din Est deveniseră inoperabile. Ultimele victime ale *fabricii morții*, numită *Birkenau* au fost cele câteva sute de mii de evrei din ghetoul Lodz, din Slovacia și evreii din Ungaria, care includea la acea dată și Transilvania de Nord.

Ultimele victime ale „Soluției Finale” vor fi însă peste un milion de prizonieri din lagărele din Est, forțați de SS să ia parte la retragerea din fața armatei sovietice. În timpul acestor „marșuri ale morții”, nu puțini au fost cei care au murit de frig, epuizare sau împușcați de către gardienii SS.

DEPORTAREA

Procesul anihilării evreilor europeni, în lagărele de exterminare, a început cu deportarea lor în masă la sfârșitul anului 1941. Existau mai multe operațiuni incluse în acest proces al deportării: arestările în timpul „Aktionen sau Razzien”, concentrarea în punctele de tranzit, transportarea către punctele de exterminare. Uneori victimele treceau printr-o fază intermediară: staționarea temporară în ghetouri sau lagăre de tranzit.

În Europa de Est au fost trimiși spre lagărele de exterminare, cu ajutorul trenurilor de marfă, în vagoane pentru vite, fără toalete, fără ventilație, fără apă sau alimente, astfel încât cei mai mulți, mai ales cei prea tineri sau foarte bătrâni, mureau în timpul călătoriei care dura între patru zile și două săptămâni. Evadarea pe drum era imposibilă pentru că ferestrele erau prevăzute cu sârmă ghimpată, iar trenurile erau însoțite de numeroase santinele, care nu ezitau să-i împuște pe fugari.

Majoritatea victimelor și-au găsit moartea în șase mari centre de exterminare naziste, create strict în acest scop. Primul lagăr de exterminare înființat a fost – așa cum am văzut – cel de la **Chelmno**, care a intrat în funcțiune în decembrie 1941. Aici a fost ucisă, cu ajutorul monoxidului de carbon de la țevile de eșapament ale unor camioane, o mare parte a populației evreiești din vestul Poloniei. În martie 1942, a început să funcționeze, în zona Guvernământului General din Polonia ocupată, lagărul de exterminare de la **Belzec**. După doar câteva luni au devenit operaționale lagărele de la **Treblinka** și **Sobibor**. În aceste trei lagăre au fost uciși mai mult de 1,5 milioane de evrei din Polonia. Pe lângă aceștia, și-au mai găsit moartea în aceste lagăre zeci de mii de evrei din alte țări europene. Sute de

mii de alți evrei, provenind în special din Polonia au murit în lagărul de exterminare de la **Maidanek**. Cel mai mare lagăr de exterminare a rămas totuși cel de la **Auschwitz - Birkenau**, unde naziștii au omorât cel puțin un milion de evrei din toată Europa.⁸⁶

Numită așa în onoarea fostului șef al RSHA, *Reinhard Heydrich*, asasinat de un *commando* britanic la Praga, „Aktion Reinhard” reprezintă de fapt prima fază a implementării, în primăvara anului 1942, a „Soluției finale” a problemei evreiești. În urma acestei operațiuni cei peste două milioane de evrei aflați în Polonia ocupată de naziști vor fi trimiși la moarte în lagărele de exterminare din estul Generalgouvernement, lagăre ce deveniseră de curând operaționale: **Belzek, Sobibor și Treblinka**.

Cei care supraviețuiau, odată ajunși la destinație, erau supuși unei extrem de sumare selecții coordonată de medici SS. În general, în urma selecției, erau trimiși la muncă o parte dintre bătrânii și femeile apte de muncă fizică, în funcție de necesitățile de personal ale fabricilor sau carierelor din zonă. Din când în când mai erau selectate persoane care, puteau face dovada unei pregătiri serioase în diferite profesii: medici, ingineri, bijutieri, croitori. Tuturor celor selectați le era tatuat pe antebrațul stâng un număr de înregistrare, număr pe care nu-l mai putea primi nici un alt deținut, niciodată. Primeau apoi o rochie sau o salopetă și erau conduși la barăci. Ceilalți erau trimiși direct la camerele de gazare. În prealabil, o parte dintre ei: gemeni, oameni cu handicap fizic sau mental, tinere femei însărcinate, erau selecționați de către medici SS, precum *Mengele*, urmând a servi drept cobai umani în cadrul experimentelor medicale ce trebuiau să ducă la îmbunătățirea rasei superioare, să demonstreze inferioritatea celorlalte rase, să urgenteze realizarea unor medicamente mai eficiente sau a unor echipamente militare performante.

Operațiunea fusese gândită în cele mai mici detalii. Evreii transportați cu trenurile de marfă către aceste lagăre erau înștiințați că au ajuns într-un lagăr de tranzit, unde urmau să-și facă igiena corporală, hainele fiind trimise la dezinfectare. Erau apoi separați pe grupuri, în funcție de sex și vârstă - deși nu întotdeauna și nu în toate lagărele - umilința, trauma psihologică adăugându-se la teamă. Erau apoi împinși, printre gardurile de sârmă ghimpată, pe o alee, numită în zeflema de către SS-iști *Himmelstrasse* sau „drumul spre Rai”, către barăcile unde se aflau presupusele dușuri comune. Ușile se închideau ermetic, iar în încăpere era pompat monoxid de carbon

---

⁸⁶ www.idee.ro/holocaust/pdf/sol_finala.pdf.

produs de către un motor diesel aflat în apropiere. Corpurile erau ulterior scoase din aceste încăperi și arse în gropi comune uriașe.⁸⁷

Nu se făcea risipă nici în cazul celor uciși. Înainte de a fi trimiși în camerele de gazare, deținuții erau bărbierii, iar femeile tunse, așteptând uneori ore în șir, pentru a fi supuși acestei proceduri și stăteau afară, goi, indiferent de anotimp sau vreme, bărbați și femei, în condiții absolut egale. Părul recoltat astfel era sortat, pus în baloturi de câte 20 de kilograme și apoi expediat în Germania, devenind materie primă pentru producția de postav, pături și saltele. La 7 martie 1945, într-unul dintre depozite au fost descoperite 293 de baloturi de păr femeiesc, pe care germanii nu apucaseră să le expedieze în țară. Baloturile cântăreau în total 7.000 de kilograme, iar experții din Comisia de Investigații au calculat că aparținuseră unui număr de 140.000 de femei.⁸⁸

La început oasele erau pisate, măcinate și aruncate în râu. Mai târziu, administratorilor lagărelor, le-a venit ideea să folosească produsul rezultat într-un mod mai rentabil, vânzând oasele pentru producția de îngrășămintă. Cea mai mare parte a cenușii rezultate era dusă din crematorii direct la fermele din vecinătate și folosită pentru fertilizarea solului. Nu trebuie să uităm nici cele șase vagoane încărcate cu aur și – conform dosarele descoperite de Comisia de Investigații – expediate în Germania, pentru a sprijini economia Reich-ului. Cât de mult aur și câte alte valori au intrat în posesia funcționarilor înainte ca toate acestea să ajungă la camera Bunurilor Mobile (*Effektenkammer*), desigur că nu vom afla niciodată.⁸⁹ Indiferent dacă evreii erau un *popor contrafăcut* sau un *antipopor*, bunurile lor se dovedeau cu adevărat folositoare. Numai în obositoarele statistici încurajate de grupul din jurul dr. Hjalmar Schacht și al dr. Walther Funk, mai putea avea vreo importanță faptul că valoarea totală a bunurilor și posesiunilor luate de la evrei ajungea sau nu la o sumă estimată ca fiind în jur de opt miliarde de dolari.⁹⁰

Nici măcar iminenta înfrângere militară nu i-a făcut pe naziști să pună capăt planului de exterminare a evreilor. Dimpotrivă, „războiul rasial” devine prioritate absolută. Resursele umane și materiale indispensabile pentru continuarea războiului pe frontul de Est sunt adesea deturnate și folosite pentru implementarea continuă a „Soluției finale”. Numai așa se explică faptul că, începând din luna mai 1944, într-un moment în care

---

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Max Weinreich, *op. cit.*, p. 185.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 186.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 187.

situația de pe frontul de Est era disperată, Adolf Eichmann reușește să impună schimbarea de guvern din Ungaria pentru a putea continua deportările la Auschwitz. În numai două luni, peste 43.000 de evrei maghiari sunt deportați și uciși, Auschwitz - Birkenau înregistrează acum, spre sfârșitul războiului, cel mai mare număr de victime gazate și incinerate, aproximativ 9000 zilnic.⁹¹

Pentru a nu crea nici un fel de suspiciuni celor deportați și pentru a nu întâmpina nici un fel de opoziție din partea populațiilor din Germania sau din statele ocupate se vorbea de relocarea în Est a evreilor. Adesea, evreii din Germania, Franța, Olanda erau transportați cu vagoane de clasă și nu precum cei din Est, cu vagoane de vite, tocmai pentru a da aparența normalității întregii operațiuni. Mai mult, unora dintre prizonieri, mai ales celor ce erau duși în taberele de muncă, li se cerea să trimită acasă scrisori sau cărți poștale, din localitatea fictivă „Waldsel”, cărți pe care scriau doar că: „Noi o ducem foarte bine aici. Avem de muncă și suntem bine tratați. Așteptăm să veniți și voi”.⁹² Așa se explică faptul că, datorită zvonurilor pozitive, mulți dintre evreii din ghetourile din Polonia, nu doar că refuzau știrile privind cumplita soartă ce-i așteaptă, dar chiar se bucurau atunci când li se spunea că vor fi „transferați” în lagăre de muncă, unde credeau că vor beneficia de condiții de viață mai bune pentru că urmau a deveni utili. Nu puțini au fost cei care nici nu realizau ce-i aștepta nici măcar atunci când, ajunși la destinație, lăsau în urma lor la coborârea din vagoanele neventilate ale trenurilor, zeci de cadavre ale bătrânilor, bolnavilor, copiilor care nu au putut rezista călătoriei fără hrană, apă și condiții sanitare minime.⁹³

La Auschwitz - Birkenau, întreaga mașinărie de ucis în masă era și mai bine pusă la punct, atât din punct de vedere tehnologic cât și psihologic. Noilor sosiți li se indica să rețină numărul cuierului în care își atârnavu lucrurile, atunci când mergeau la duș pentru a evita eventualele probleme la întoarcere. Primea fiecare câte o bucată de săpun și apoi erau conduși spre încăperi, care arătau exact ca niște săli de duș. Spre deosebire de celelalte lagăre, aici nu se folosea monoxidul de carbon, ci granule de Zyklon-B (acid prusic), un pesticid comun, care nu se evaporă în contact cu aerul umed. Mult mai eficient și mai ieftin, Zyklon-B se va folosi și în celelalte lagăre. O parte dintre SS-iști urmăreau „spectacolul” din interiorul acestor încăperi, prin vizorul încorporat într-o ușă blindată, special comandată în acest scop.⁹⁴

---

⁹¹ www.idee.ro/holocaust/pdf/sol_finala.pdf.

⁹² *Ibidem.*

⁹³ *Ibidem.*

⁹⁴ *Ibidem.*

În urma constatării decesului prin asfixiere a prizonierilor, camerele de gazare erau ventilate, iar echipe speciale - formate din deținuți evrei (*Sonderkommando*) - evacuuau corpurile celor decedați, le rețineau lucrările dentare, tăiau părul femeilor și apoi transportau trupurile inerte la crematorii. După incinerare, resturile carbonizate împreună cu cenușa rezultată erau încărcate în containere și aruncate în apa râului Vistula.⁹⁵

Lagărul de concentrare de la Auschwitz avea la bază 22 de barăci din cărămidă, construite înainte de război în suburbiile orașului polonez Oswiecim, aflat la 50 de kilometri vest de Cracovia, la confluența râurilor Vistula și Sola. În vara anului 1944, Auschwitz deținea peste 40 de kilometri pătrați, unde erau deținuți 135.000 de oameni, ceea ce însemna numai 25% din numărul total al celor închiși în întreg sistemul lagărelor de concentrare. Pe parcursul celor cinci ani de existență, modul de operare al lagărului s-a schimbat mult, de la un lagăr al cărui *raison d'être* era izolarea elementelor sociale considerate inamice de către regimul nazist – așa cum se decisese la început în 1940, fără să fie de fapt, implementat - la un lagăr de concentrare, un spațiu unde prizonierii erau anihilați treptat și cu toate mijloacele la îndemână: înfometare, muncă silnică, boli, și, în final, la un nou tip de lagăr; un centru de exterminare imediată, după modelul oferit de Treblinka sau Belzek.

Așadar, istoria acestui lagăr poate fi împărțită astfel: de la fondare, în 1940, până în primele luni ale anului 1942, Auschwitz a funcționat exclusiv ca un lagăr de concentrare, unde numai munca te elibera – conform dictonului macabru ce străjuia intrarea în lagăr – iar din 1942 până în octombrie 1944, lagărul a continuat să fie unul de concentrare, dar, simultan, funcționa și ca fiind cel mai mare centru pentru uciderea în masă a evreilor, polonezilor sau țișanilor aduși aici.⁹⁶

După închiderea camerelor de gazare în octombrie 1944, în ultimele două luni de funcționare, în contextul situației critice în care se afla cel de-al Treilea Reich și al ofensivei sovietice, lagărul a intrat în ultima fază, cea a lichidării, care a culminat cu evacuarea prizonierilor. Deoarece era greu de administrat, lagărul a fost împărțit în trei divizii, la 22 noiembrie 1943, fiecare beneficiind de un anumit grad de autonomie. Principalul lagăr din Oswiecim a fost **Auschwitz I**. În august 1944 aici erau aproximativ 16.000 de prizonieri, 10.000 de evrei, 4.000 de polonezi și 3.000 alte etnii⁹⁷. Aici se

---

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Alexandru Șerban, *Lagărul Auschwitz-Birkenau, infernul pe pământ, în www.historia.ro/exclusiv-web/general/articol/log-sul-auschwitz-birkenau-infernul-p-m-nt-cum-fost-possibil*.

⁹⁷ *Ibidem*.

afla și administrația SS (Standortverwaltung), comandantul garnizoanei locale și comandantul de la Auschwitz I, care era superior celorlalți doi comandanți. Auschwitz I era și sediul principal al departamentului politic și al departamentului de muncă al deținuților.

Birkenau, era cel mai mare dintre lagărele care compuneau complexul de la Auschwitz. A operat timp de trei ani, având mai multe funcții. Construcția lagărului a început în octombrie 1941 și s-a preconizat a fi un lagăr pentru 125.000 de prizonieri de război. Lagărul s-a deschis în martie 1942, ca o aripă a lagărului de la Auschwitz, dar a funcționat concomitent și ca un centru de exterminare a evreilor. În faza finală, din 1944, a devenit și locul unde prizonierii erau concentrați înainte de a fi trimiși la muncă în industria germană.⁹⁸

La 15 septembrie 1941, când se părea că Germania va ajunge să îngenuncheze întreaga planetă, la Oswiecim a fost folosit pentru prima dată, cu titlu experimental, sistemul de gazare. În 1942, firma *I.A. Toff und Sohne*, cu sediul la Erfurt, a preluat sarcina de a construi două crematorii moderne în apropiere de Brzezinski (localitate numită de germani Birkenau, cunoscută și sub numele de Oswiecim II). Ulterior s-au adăugat alte crematorii, chiar mai moderne decât cele dintâi. Conform unor estimări destul de reținute, pe parcursul celor trei ani, într-un loc ce ocupa o suprafață de aproximativ 41,6 kilometri pătrați, au fost aduși în jur de cinci milioane de oameni – în majoritate evrei - dar nu exclusiv.⁹⁹ Doar câteva zeci de mii au scăpat cu viață de aici, iar printre ei se aflau foarte puțini evrei. SS-iștii știau foarte bine ce spuneau atunci când își anunțau victimele proaspăt sosite, pe un ton amenințător arătând în direcția crematoriilor. „Nu încercați să evadați; de aici nu există decât o singură cale de ieșire. Prin coșul de fum!”¹⁰⁰ Lagărul fusese creat în primul rând pentru nimicirea oamenilor, orice altceva, inclusiv cercetarea științifică, reprezenta un simplu accident. De aceea, este aproape imposibil de înțeles faptul că, până și sub ochii tortionarilor, *morituri-i* au organizat acțiuni de rezistență, mai mult, la 25 noiembrie 1943, a avut loc chiar o revoltă fățișă la care au participat aproximativ 17.000 de evrei din Varșovia, dar revolta nu avea nici o șansă de reușită.¹⁰¹

Atunci când a fost creată fabrica morții de la Oswiecim, conducătorii acesteia și-au denumit și ei activitatea *sonderbehandeln*. Himmler își făcea cunoscut interesul acut față de aceste fabrici ale morții prin vizitele

---

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Max Weinreich, *op. cit.*, p. 183.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

personale, iar conducerea lor se afla în mâinile șefului de la *Sicherheits-Dienst*, Ernst Kaltenbrunner. S-a aplicat un sistem științific de administrare, iar cercetările biologice și medicale reprezentau o parte integrantă a sistemului, cel puțin în lagărele de la *Dachau* și *Oswiecim*. Dacă ne gândim la tragediile fără număr, care s-au desfășurat în acele locuri, cu siguranță că – față de ceea ce s-a aflat – nu vom cunoaște niciodată suficiente lucruri despre ele.

Printre acuzații din procesul de la Dachau se aflau și cinci medici, printre care dr. Fritz Hintermeyer și dr. Klaus Schilling. Ultimul a fost condamnat la moarte prin spânzurare, sub acuzația că a ucis sute de captivi, supunându-i unor experimente cu bacili de malaria. Alți cercetători de la Dachau îi cufundau pe deținuți în apă rece ca gheața, făcându-i să înghețe de frig, după care încercau asupra lor diferite metode de resuscitare¹⁰². Dr. Joseph Mengele, asistent la Institutul de Biologie Ereditară și de Cercetare asupra Raselor (*Institut fur Erbbiologie und Rassenforschung*), întemeiat în 1934 în Frankfurt, era faimos în special prin duritatea sa. Uneori el trimitea transporturi întregi de oameni direct la camerele de gazare, imediat după sosirea lor. Dar în primul rând, preocupările lui erau cercetările asupra gemenilor, pe care le-a părăsit nici în timp ce își *slujea* Reich-ul și pe Fuhrer-ul său. Copiii care semănau cât de cât unii cu alții, erau aduși unul lângă altul, li se dădeau nume noi, după care ei se prezentau germanilor cu formula: „suntem gemeni”. De regulă ei erau selecționați pentru experimentele făcute de dr. Mengele.

Succesul militar al Germaniei naziste, după 1939 și prezența naziștilor în diferite țări din Europa intrate sub controlul direct sau indirect al Reich-ului, i-a încurajat și incitat pe mulți dintre fasciști, antisemiți și oportuniștii din aceste state. Administrațiile non-germane din țările ocupate sau aflate sub influență nazistă au impus, la rândul lor, o legislație inspirată din legile de la Nürnberg, fără a o copia integral – cazul guvernului de la Vichy. În alte zone, mai ales în Polonia și în teritoriile din URSS, foarte mulți evrei au fost trădați și chiar uciși de către vecinii lor. Aparatul de stat din țările satelite sau aliaste Germaniei, le-au facilitat adesea naziștilor aplicarea politicii de discriminare și deportare, în unele cazuri fiind chiar inițiatorul unor astfel de politici. Mai mult, în special în Europa de Est, naziștii au alcătuit unități mobile de voluntari, aparținând populațiilor locale,

---

¹⁰² Cf. *New York Times* din 17 și 18 noiembrie 1945; *New York Herald Tribune* din 16 decembrie 1945, în Max Weinreich, *op. cit.*, p. 182.

care participau activ, precum în Lituania și Ucraina, la uciderea a mii de evrei.¹⁰³

În implementarea „Soluției finale” au fost implicați, direct sau indirect, sute de mii de oameni. Autorii și organizatorii de bază, care au planificat și pus în practică anihilarea evreilor europeni aparțineau SS-ului și erau adepții fervenți ai ideologiei rasiste, fiind totodată coloana vertebrală a lagărelor de exterminare și a trupelor mobile de exterminare în masă. Nu mai puțin vinovați sunt și reprezentanții birocrăției SS, „criminalii din spatele biroului”, cei care nu au văzut niciodată un lagăr de exterminare sau medicii care nu au ezitat nici o clipă să facă – așa cum am văzut – experimente pe „cobaii umani” puși la dispoziție de către SS. Din perspectivă morală, sunt la fel de vinovați, membrii Wermacht-ului, ai politicii germane, ai administrației civile din teritoriile aflate sub ocupație nazistă, industriașii care au profitat de munca „sclavilor” Germaniei naziste. Mulți dintre ei nu erau naziști, nu credeau în utopia rasială, nu-i urau pe evrei, dar nu au vrut să refuze îndeplinirea ordinelor, deși acest lucru a fost adesea posibil. Nu au făcut-o din carierism, din oportunism, din indiferență, din lașitate. Toate aceste cazuri evidențiază brutalizarea generală a vieții, consecință a politicii naziste și a circumstanțelor create de război, care a distrus sistemul de valori morale ce constituia fundamentul civilizației europene.

În afară de evrei, naziștii au ucis milioane persoane aparținând altor națiuni și altor „rase”, neezitând să-i ucidă nici măcar pe „arienii imperfecti”. Începând cu 1939, naziștii au procedat la uciderea a zeci de mii de germani având deficiențe de natură fizică sau mentală, pe care îi considerau vătămători din punct de vedere rasial și pe care i-au anihilat sub umbrela unui program numit „Euthanasia”. Victime ale politicii rasiale a celui de-al Treilea Reich au fost însă și multe dintre tinerele fete germane, norvegiene, poloneze incluse în programul *Lebensborn*, menit să ducă la o creștere rapidă a populației ariene, mai ales acele masculine. Multe dintre tinerele mame au fost supuse unor experimente „medicale” în ideea de a da naștere unor gemeni, ceea ce le-a pus în pericol sănătatea mintală, și, nu de puține ori, chiar viața.

În urma ocupării Poloniei, *Einsatzgruppe* au trecut la uciderea sistematică a elitelor poloneze, în acord cu planul de eradicare a culturii poloneze și de transformare a polonezilor într-o națiune de sclavi. Războiul împotriva Uniunii Sovietice a fost considerat de la bun început ca un război de anihilare, indispensabil pentru crearea spațiului vital (*Lebensraum*) necesar și cuvenit „rasei ariene”. În consecință, 3,5 milioane de prizonieri

---

¹⁰³ www.idee.ro/holocaustpdf/sol_finala.pdf.

sovietici și milioane de cetățeni sovietici au fost uciși. „Țigani” au fost la rândul lor persecutați rasial și sute de mii dintre ei au fost omorâți.

Regimul de teroare impus de naziști în toată Europa i-a afectat și pe francezi, cehi, norvegieni. Unii au căzut pradă gestapoului sau represaliilor sângeroase menite a pedepsi și descuraja orice acțiune de rezistență.

PROGRAMUL EUTHANASIA

În octombrie 1939 în haosul creat de recenta izbucnire a războiului, Hitler acceptă propunerea unora dintre apropiații săi de a implementa un program de ucidere a bolnavilor incurabili, după ce primiseră o scrisoare adresată lui Hitler de către tatăl unui adolescent handicapat mintal, care solicita permisiunea ca tânărul să fie *euthanasiat* pentru a scăpa astfel de „o viață ce nu merită trăită”. Ideea „umanitară” din spatele acestei cereri îi încurajează pe naziști să introducă un astfel de program la scară națională, fără a se mai teme de eventualele reticențe exprimate de biserică sau de către cetățeni. Acțiunea va primi numele de cod **ACTION T4** și îi va viza, în primul rând, pe nou născuții și copiii foarte mici. Comisii formate din medici urmau să se ocupe special de înregistrarea acestor copii retardați mintal, ce prezentau malformații fizice sau alt simptom al vreunei boli congenitale prevăzute într-un chestionar al Ministerului Sănătății Reichului. Adeseori, decizia se lua în absența oricărei examinări și fără a se citi evidențele medicale ale „candidatului” la *euthanasiere*. Totul se făcea în baza unei recomandări și a unui formular completat de către trei experți, pe care în dreptul deciziei finale se nota „tratament special”. Tratamentul consta în injectarea unor substanțe letale sau înfometare gradată, până la moartea *pacientului* (!).

Programul s-a extins și la adulți, de implementarea la scară națională a acestui program - căruia îi cad victime mulți dintre cei care sufereau de schizofrenie, epilepsie, sifilis, encefalită, pierderi de memorie - ocupându-se șase mari centre/spitale, ospicii și instituții care se ocupau de ratarea bolilor cronice. Prioritate aveau cei care se aflau sub tratament de peste cinci ani sau care erau predispuși spre violență și crimă. În cadrul acestui program, naziștii ajung să experimenteze, la fosta închisoare din Brandenburg, uciderea prin gazare a incurabililor, camerele de gazare fiind construite în foste încăperi de duș, cadavrele fiind incinerate în crematoriul închisorii. Familiile celor dispăruți, primeau ulterior un certificat de deces fals prin care erau înștiințați că moartea survenise în urma unui atac de cord sau a unei pneumonii.

Cu toate măsurile de precauție luate de naziști, pentru a ascunde crimele săvârșite, la mai puțin de un an de la implementarea acestui program, o parte a înaltului cler catolic din Germania începe să protesteze public

împotriva acestor „crime planificate”. Reacția a fost atât de puternică, încât Hitler și ceilalți oficiali naziști hotărâsc suspendarea programului, care făcuse deja 100.000 de victime. Programul va fi reluat, dar cu mai multă precauție. Centrele ajung să fie administrate exclusiv de către SS pentru a elimina orice posibilă scurgere de informații. Pe termen lung, efectele acestei decizii vor fi catastrofale, centrele de *euthanasiere* devenind centre de pregătire a celor ce se vor ocupa de asasinarea în masă, din lagărele de exterminare de la **Auschwitz, Treblinka, Chelmo...**

CONFERINȚA DE LA WANNSEE

La 20 ianuarie 1942, 15 oficiali naziști reprezentând partidul nazist, ofițeri SS și principalele instituții ale statului, s-au reunit într-o vilă elegantă din Wannsee - la vest de Berlin - pentru a discuta pe tema genocidului evreilor. Nu au participat directorii acestor instituții, ci adjuncții lor sau alți înalți funcționari, opt dintre cei prezenți având diplome de doctorat, cu precădere de drept. Întâlnirea a fost convocată de Reinhard Heydrich, secondat de Adolf Eichmann, pentru a stabili ultimele detalii privind aplicarea „Soluției finale”. Deși a durat doar o oră și jumătate, acest moment-cheie a rămas însă în istorie ca unul din cele mai josnice momente din istoria umanității. Inițiatorul conferinței a fost Reinhard Heydrich, adjunctul lui Hitler în SS și directorul Biroului de Securitate al Reich-ului. El a fost asistat de Adolf Eichmann, al cărui proces din 1961 avea să o facă pe Hannah Arendt să vorbească despre „banalitatea răului”. La începutul discuției, SS – Obergruppen Heydrich, Șeful Poliției de Siguranță și al SD, i-a informat pe cei prezenți că Hermann Goring, Mareșal al Reichului, l-a delegat să se ocupe de pregătirile necesare pentru punerea în aplicare a „Soluției finale” în Europa și a precizat că discuția care urma să se deruleze avea drept scop final clarificarea unor aspecte fundamentale privind subiectul menționat.¹⁰⁴

În opinia publică, Conferința de la Wannsee este percepută ca punct de plecare al planificării Holocaustului, unul dintre rarele momente în care naziștii au discutat deschis despre planurile privind „soluția finală a chestiunii evreiești”, punând problema bazei logistice, pe care s-a construit Holocaustul, deși acesta începuse deja la momentul ianuarie 1942. Invadarea Uniunii Sovietice în vara anului precedent duse la uciderea sistematică a civililor evrei, în timp ce deportarea și executarea evreilor din interiorul

---

¹⁰⁴ Andreea Lupșor, *Conferința de la Wannsee, punctul de start al Holocaustului?*, www.historia.ro/exclusiv-web/general/articol/conferin-wannsee-punctul-start-al-holocaustului.

Reich-ului începuse din toamna anului 1941. De asemenea, este dificil de văzut cum ar fi putut servi Conferința de la Wannsee analizei și planificării logistice a Holocaustului, în absența unor reprezentanți ai căilor ferate germane implicate, instituția cel mai profund implicată în logistica genocidului. Protocolul redactat la sfârșitul reuniunii, de către Eichmann, avea doar 15 pagini. Evident, cuvintele au fost atent alese, la insistența lui Heydrich, dar deși vorbește clar de problemele deportării și ale „rasei mixte”, documentul nu face referire la dezvoltarea sistemului camerelor de gazare și al lagărelor de concentrare care aveau să intre în funcțiune în acel an; în schimb se face referire indirectă la „activitățile de pregătire” și la evreii ce mor din „cauze naturale” în urma supunerii lor la muncă forțată. Analizând documentul final al conferinței, nu se poate spune că scopul precis al conferinței a fost furnizarea unui plan concret privind Holocaustul.¹⁰⁵

Atunci, care a fost scopul reuniunii? Ansamblul celor prezenți ne oferă un indiciu: întâlnirea urmărea pur și simplu impunerea unei politici-cheie în condițiile în care administrația Reich-ului era supusă unor lupte interne, agențiile rivale fiind într-o dură competiție pentru favoruri și beneficii. Heydrich urmărea ca participanții la conferință - și prin extensie, departamentele și organizațiile pe care le conduceau – să accepte participarea la planificarea „Soluției finale”. În viziunea sa, scopul reuniunii era de a stabili o poziție comună a autorităților centrale cu privire la „Soluția finală”, poziție care presupunea că toți vor lucra împreună sub conducerea sa. După cum a sugerat Eichmann mai târziu în timpul procesului, Heydrich a încercat prin Conferința de la Wannsee să-și supună întreaga administrație. Dorința lui Goring era aceea de a primi cât mai repede cu putință un proiect riguros, care să dea cuprindere tuturor aspectelor organizatorice legate de implementarea „Soluției finale”. Proiectul nu trebuia să ia în calcul granițe geografice și politice, el fiind de la început văzut ca un proiect pan-european. Până în acel moment, nașiștii îndeplinseseră cu succes două din etapele pregătitoare ale „Soluției finale”, și-a informat Heydrich interlocutorii: expulzarea evreilor din toate sferele vieții poporului german și expulzarea evreilor din spațiul vital al germanilor. „Purificarea” spațiului vital german prin îndepărtarea legală a evreilor prezenta numeroase neajunsuri. Era prea costisitoare, iar pregătirile diplomatice ale întregii operațiuni durau prea mult. O a doua soluție o reprezenta evacuarea evreilor în Est, aprobată de Hitler, dar care la rândul ei nu reprezenta decât o soluție temporară. De aici, avea să spună Heydrich participanților la reuniune, necesitatea găsirii unei

---

¹⁰⁵ *Ibidem.*

„Soluții finale”, ce se va baza pe experiența acumulată până atunci, soluție ce urma a fi aplicată celor 11 milioane de evrei europeni.

Contrar opiniei generale, Conferința de la Wannsee nu a marcat momentul în care a fost stabilită clar politica de genocid, aceasta se întâmplase în urmă cu câteva săptămâni. Nici nu avea ca scop prezentarea unei noi politici, în condițiile în care majoritatea celor prezenți era deja la curent cu intențiile privind „Soluția finală”. Dar, în același timp, ***Protocolul de la Wannsee reprezintă documentul scris în care sunt menționate intențiile privind Holocaustul, mai clar decât în oricare alt document.*** Cu toate că se vorbește destul de vag despre procedurile propriu-zise, magnitudinea planurilor naziștilor este șocantă. Deși, din cei 11 milioane de evrei care trăiau în Europa în 1942, jumătate se aflau în țări necontrolate de Germania, acești erau incluși în planul lui Heydrich. Mai mult decât atât, deși nu reprezintă decât un pas minor în evoluția politicii evreiești a regimului nazist, momentul Wannsee reflectă totuși o schimbare de pas, de la masacrele și deportările ad-hoc din 1941, la programul clar de exterminare ce avea să urmeze. De aceea, în ciuda faptului că nu putem stabili exact țelurile precise ale reuniunii din 20 ianuarie 1942, Conferința de la Wannsee rămâne un capitol întunecat al istoriei umanității.¹⁰⁶

REZISTENȚA ÎN ANII HOLOCAUSTULUI

Există părerea, chiar și printre evrei, că politica de exterminare pe care Hitler și regimul nazist au preconizat-o și au pus-o în aplicare, în special împotriva evreilor, nu a întâmpinat decât reacții sporadice, revolta din ghetoul Varșoviei fiind exemplul la care se recurge adesea. În realitate, pericolul nazist - ca și transformarea lui într-un iad terestru - au fost sesizate și combătute în multe cazuri, unele foarte puțin cunoscute. Astfel, în 1936, în sala de conferințe a Societății Națiunilor din Geneva, jurnalistul evreu din Praga, Ștefan Fux, după ce a încercat zadarnic să protesteze față de impasibilitatea delegaților față de avertismentele care se refereau la antisemitismul de stat din Germania, s-a sinucis împușcându-se în prezența participanților. A fost un șoc, dar urmările nu prea s-au văzut.

Rezistența evreilor împotriva planului de exterminare conceput și implementat de naziști reprezintă unul din cele mai sensibile și în același

---

¹⁰⁶ *Ibidem.*

timp extrem de importante aspecte ale Holocaustului. După război, de cele mai multe ori, supraviețuitorii Holocaustului au fost tratați ca victime pasive ale regimului nazist, uitându-se faptul că, în ciuda situației disperate în care se aflau, mulți dintre ei au înțeles că este bine să se opună, cu arma în mână, atunci când acest lucru a fost posibil.

Cea mai notabilă acțiune de rezistență armată a evreilor din anii Holocaustului, este cea din Ghetoul Varșoviei care a durat 28 de zile. Dintre toate ghetourile construite de naziști în teritoriile ocupate, cel din Varșovia a fost cel mai mare. Înființat în vara anului 1940, ghetoul din Varșovia a devenit domiciliu obligatoriu pentru 400.000 de evrei din capitala poloneză și din împrejurimile sale. Ghetoul a fost separat de restul orașului printr-un zid de aproximativ 3 metri înălțime a cărui securitate era întărită de sârmă ghimpată și pază permanentă. Cei care populau ghetoul, evreii, erau înghesuți într-un spațiu de aproximativ 3,4 kilometri pătrați, într-o încăpere locuind 7,2 persoane. Mai bine de jumătate dintre evrei au fost deportați din ghetoul de la Varșovia în lagărul de la Treblinka în lunile iulie – septembrie 1942. Apoi în 1943, când nemții se pregăteau pentru ultima fază a deportărilor, populația evreiască rămasă în ghetou se revoltă.

Astfel, un grup de 750 de evrei înarmați cu arme procurate din afara ghetoului, adesea cu prețul vieții sau fabricate în ghetou, au încercat să se opună celor peste 200 de soldați SS chemați să pună capăt revoltei și să ajute la evacuarea ghetoului. Pentru a înăbuși mai repede revolta, naziștii au decis incendierea tuturor clădirilor din ghetou pentru a forța pe cei care luau parte la rezistența armată să iasă din ascunzători. Un raport scris de către un SS-ist descrie această scenă: „Evreii au stat în clădiri aflate în flăcări până în ultima clipă când, pentru a nu arde de vii, preferau să sară de la etajele superioare ale clădirilor direct în stradă... cu oasele rupte, ei încercau în continuare să se târască peste drum, în clădirile ce nu fuseseră încă incendiate... în ciuda pericolului de a arde de vii, evreii și bandiții preferau să intre în flăcări decât să riște a fi prinși de noi”.¹⁰⁷ Deși sinuciderea nu este acceptată nici de iudaism, nici de creștinism, iar efectul ei nu este niciodată cel scontat, pentru martori, un astfel de gest a fost făcut de liderul evreu al organizației „Bund”, Samuel Zygelbojm, originar din Polonia, refugiat la Londra, care la 12 mai 1943, la aflarea veștii despre reprimarea revoltei din ghetoul varșovian s-a sinucis în plină stradă. Era un protest pentru faptul că Aliații nu au încercat să sprijine revolta armată a unor oameni disperați.

S-au organizat acțiuni de rezistență împotriva naziștilor de asemenea în lagărele de concentrare și exterminare. Astfel, evreii din lagărul Treblinka

---

¹⁰⁷ www.idee.ro/holocaust/pdf/rezistenta.pdf.

au provocat o răscoală atât de puternică în august 1943, încât Himmler a fost obligat, după lichidarea ei să ceară distrugerea lagărului. Revolta din lagărul Sobibor, din octombrie 1943, a făcut posibilă evadarea a peste 300 de evrei și prizonieri de război sovietici, din care doar 50 au reușit să scape cu viață; și în acest caz, oficialii SS au cerut ca lagărul să fie desființat. La fel, în octombrie 1944, revolta membrilor Sonderkommando-ului evreiesc din lagărul Auschwitz - Birkenau a dus la uciderea a numeroși gardieni SS și, mai important, la distrugerea unuia din marile crematorii din incinta lagărului și deteriorarea parțială a altuia. La aceste acțiuni, se adaugă rezistența evreilor care s-au alăturat partizanilor sau mișcărilor de rezistență.¹⁰⁸

Rezistența armată nu a reprezentat însă singura și poate nici cea mai importantă și notabilă formă de rezistență. Păstrarea memoriei, a tradițiilor și a vieții religioase evreiești, a vieții de familie, eforturi depuse de evrei pentru ajutorarea celor aflați în primejdie și în organizarea unor operațiuni de salvare, sunt considerate astăzi de către istorici a fi la fel de relevante în înțelegerea Holocaustului.

Ghetourile au fost centrele în care s-au organizat cele mai diferite forme de rezistență evreiască. În unele dintre acestea, activitatea de rezistență a revenit inițial unor grupuri clandestine formate de către mișcărilor de tineret, care funcționau în paralel cu Consiliile Evreiești (*Judenrat*), cooperând sau – uneori - confruntându-se între ele. Odată ce a devenit clar că naziștii urmăreau lichidarea evreilor europeni, activitatea grupurilor clandestine s-a orientat spre ideea rezistenței armate. Această activitate a atins punctul culminant în momentul începerii de către trupele SS a deportărilor și a lichidării ghetourilor.¹⁰⁹

Condițiile extrem de dure din lagăre au anulat, adesea din start, orice încercare de organizare a unei mișcări de rezistență. Majoritatea evreilor care ajungeau în lagărele de exterminare erau trimiși imediat la moarte. Rapiditatea cu care se desfășurau evenimentele nu le-a permis multora nici măcar să conștientizeze ce li se întâmplă, cu atât mai puțin să găsească timpul necesar organizării unei mișcări de rezistență. Așa se explică faptul că în lagăre singurii evrei care au încercat să-i înfrunte pe naziști au fost cei câțiva prizonieri selectați de către SS pentru a ajuta la buna funcționare a lagărelor: cei care se ocupau cu sortarea lucrurilor celor uciși, cu incinerarea cadavrelor, întreținerea camerelor de gazare. Conștienți că mai devreme sau mai târziu urmau să aibă soarta celorlalte victime, aceștia au fost singurii

---

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

care, în ciuda unor dificultăți inimaginabile, au găsit resursele și timpul necesar pentru a organiza astfel de mișcări de rezistență. Succesul revoltelor din lagărele naziste nu ar trebui însă analizat în funcție de numărul de prizonieri implicați s-au care au reușit să evadeze și nici în funcție de numărul de gardieni SS pe care au reușit să-i ucidă. Aceste încercări sunt importante pentru că au fost făcute cu scopul de a lăsa lumii mărturie despre atrocitățile văzute și ca expresie a demnității umane a victimelor. Cele mai cunoscute revolte au avut loc în lagărele Treblinka, Sobibor și Auschwitz – Birkenau.¹¹⁰

În toată Europa ocupată, partizanii s-au angajat în lupte de guerilă împotriva naziștilor. Partizanii evrei au jucat și ei un rol important în mișcările de partizani din diferite părți ale URSS-ului, Iugoslaviei, Greciei, acolo unde condițiile au făcut posibilă organizarea unor astfel de mișcări. Evreii au luptat în unități de partizani deja existente sau și le-au format pe ale lor. Adesea, decizia unora de a se alătura partizanilor a fost una dramatică pentru că implica abandonarea propriilor familii în mâna naziștilor. În schimb, în unele zone, mai ales în estul Europei, partizanii evrei au adăpostiți de familii întregi, salvând astfel viețile multor femei și copii în timpul Holocaustului.¹¹¹

Mulți evrei, mai ales cei din SUA și Marea Britanie, s-au înrolat voluntari pentru a lupta împotriva naziștilor. Cei mai mulți dintre ei reușiseră să emigreze din Germania în anii 1930 și au reprezentat un real ajutor pentru aliați, întrucât cunoșteau limba germană și teritoriul german. Foarte mulți evrei au făcut parte și din trupele sovietice. Dintre aceștia, peste 100.000 au fost capturați de către naziști și uciși în lagărele de exterminare și muncă forțată. Alții aproximativ 30.000 de evrei din Palestina (Eretz/Israel, aflată atunci sub mandat britanic, s-au înrolat voluntar în armata britanică, 5.000 dintre ei formând o unitate specială, numită Brigada Evreiască, care s-a ocupat de pregătirea unora dintre supraviețuitori pentru a ușura astfel integrarea lor în Palestina. Aceeași brigadă a jucat un rol decisiv, după război, în câștigarea independenței de către noul Israel.¹¹²

Mulți evrei au participat, nu numai în cadrul armatelor aliate în lupta împotriva forțelor Germaniei naziste, ci al unor grupări înarmate formate din evrei, în Orientul apropiat, în nordul Africii, în lupta cu trupele guvernului de la Vichy (Franța), ca și cu cele italiene și germane. Astfel, la 8 noiembrie 1942, la Alger a avut loc o insurecție armată organizată și executată cu

---

¹¹⁰ *Ibidem.*

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Ibidem.*

eroism de militari evrei, iar în Palestina, Liban, Siria au acționat grupări în care unul dintre cei mai cunoscuți participanți a fost viitorul general și ilustru comandant, Moshe Dayan. De asemenea, în mișcarea de rezistență (Maquis) din Franța erau numeroși evrei, atât în rețelele clandestine, cât și în afara lor. Una din acțiunile cele mai eficiente a fost atacarea, de către partizani, unui tren cu 17.000 de deportați evrei. Inițiativa a aparținut Comitetului de Apărare a Evreilor din Franța, organizație ilegală, dar nemilitarizată.

În Italia, după ocuparea țării de către trupele germane, în septembrie 1943, au acționat detașamente de partizani, conduse de evrei, acestea reușind să salveze numeroși conaționali de la deportare. În lagărele de concentrare naziste, în special acolo unde se aflau și prizonieri de război ori foști participanți la mișcarea comunistă, existau comitete de întrajutorare și chiar de organizare a unor acțiuni de evadare, din care făceau parte evrei. De asemenea, o serie din rețelele conspirative antinaziste, având sarcina de a obține informații cu caracter secret din Germania și din armata germană, numărau în rândurile lor evrei, în special datorită cunoașterii mai multor limbi străine.

Agențiile devenite celebre chiar după război – prin cărțile care s-au scris pe această temă – erau conduse de evrei. *Gurevici*, venit din Rusia, conducea „Orchestra roșie” care a intoxicat ani de zile serviciile de contrainformații germane, iar Rado Sandor - care conducea organizația „Dora”, a reușit să infiltreze agenți la statul Major General al Armatei germane.

HOLOCAUSTUL VĂZUT DIN AFARĂ

Incontestabil, ascensiunea la putere a naziștilor a fost privită cu îngrijorare de către restul lumii și în mod special de către Europa Occidentală și SUA. Dar, cu intensități diferite, regimul nazist a obținut o oarecare legitimitate în ochii opiniei publice internaționale, mai ales după Jocurile Olimpice din 1936 de la Berlin, care s-au bucurat de o masivă participare internațională.

După 1938, numeroase rapoarte despre violarea drepturilor evreilor germani și austrieci au dus la o nouă deteriorare a imaginii Germaniei. Lumea a luat notă de segregarea evreilor și deposedarea lor de proprietăți, fără a recurge însă la forme de protest de mare amploare. Mai mult, puține au fost țările care au înțeles situația dramatică prin care treceau evreii germani și care au înțeles că trebuie să-și deschidă granițele în fața valului masiv de emigranți. Majoritatea s-au temut de reacția antisemiților din propriile lor țări sau, cazul Marii Britanii, nu au vrut să-și pericliteze raporturile, și așa

fragile, cu cei care se opuneau acestui val de emigrație, în speță arabii din Palestina.

Pe parcursul războiului, prioritare erau problemele militare pentru țările aflate în conflict cu Germania, astfel că informațiile privind soarta evreilor europeni erau trecute în plan secund, puse la îndoială sau pur și simplu ignorate. Cu toate că, nu puțini au fost cei care, cu riscul de a-și pierde viața, au transmis informații credibile despre cele ce se întâmplau în ghetourile și lagărele de concentrare și exterminare din Est.

În ciuda furiei distructive a nazismului, indiferent de riscurile pe care și le asumau, un număr semnificativ de ne-evrei au înțeles să-și salveze de la suferință semenii. Istoria Holocaustului n-ar fi completă fără povestea acestor oameni a „*Dreptilor între popoare*”, Ei sunt, probabil, singurele raze de lumină într-o epocă a tenebrelor, singurii care nu au abdicat în fața Omeniei, singurii, din păcate, pe care conștiința i-a împiedicat să fie indiferenți la soarta evreilor și la tratamentul brutal aplicat acestora.

În ciuda reacției inițiale, de ostilitate manifestă față de regimul nazist instalat la putere în Germania după 1933, Hitler a reușit să câștige legitimitate în ochii celorlalte guverne europene și a opiniei publice internaționale. În anii 1930 au existat numeroși europeni, care vedeau în nazism o alternativă viabilă la democrație și o soluție în depășirea crizei economice și în eliminarea amenințării comuniste din Europa. Abia la sfârșitul anilor 1930, țările occidentale au început să privească regimul nazist ca pe o amenințare serioasă la adresa păcii europene și mondiale. Cu toate acestea, prea puțini și-au dat seama în Germania și în lume de importanța antisemitismului rasial în cadrul ideologiei și al programului politic nazist și încă și mai puțini au protestat față de politica de persecutare a evreilor de al Treilea Reich.

Anexarea Austriei în 1938 și deteriorarea continuă a situației evreilor vor determina guvernele celorlalte țări să ia în serios problema refugiaților evrei din Europa. În iulie 1938, a avut loc la *Evian* (comună în sud-estul Franței) o conferință în care s-a pus în discuție această problemă, dar nu s-a ajuns la un rezultat concret.

Între anii 1939 - 1941, lumea este preocupată de declanșarea războiului și de schimbările bruște de alianțe și fronturi, nimeni neluând în seamă soarta evreilor. Cu trecerea timpului, cu toate eforturile naziștilor de a împiedica răspândirea informațiilor privind exterminarea în masă a evreilor în lagărele din Est, ajung și primele informații la Moscova, Londra și Washington încă din 1942. Este adevărat, multe nu sunt crezute, fiind considerate doar simple zvonuri sau parte a propagandei antifasciste orchestrate de Moscova. Instituții internaționale influente, precum Biserica Catolică, s-au abținut de la angajarea într-o acțiune clară de protest împotriva

Germaniei naziste. Hitler nu a fost excomunicat; fără a-l influența prea mult pe Fuhrer, ar fi putut constitui un semnal de alarmă pentru mulți dintre germani. La rândul ei, Crucea roșie internațională a dat adesea prea multă crezare naziștilor. De altfel, Biserica Catolică a recunoscut regimul nazist în momentul semnării Concordatului cu Germania hitleristă, prin care se asigura protecția catolicilor germani. Biserica și-a folosit foarte rar influența în țările cu majoritate catolică, pentru a convinge guvernele acestor țări și populația să-i accepte pe refugiații evrei, aici, sau în țările *satelite*, pentru a determina o ameliorare a tratamentului aplicat evreilor.

Au existat și cazuri în care evreii au fost ajutați de către biserică. Astfel, în Slovacia, emisari ai Papei, au încercat să sprijine evreii. Preoți, călugări și călugărițe și-au intensificat eforturile pentru a îmbunătăți situația evreilor, adesea cu sprijinul Vaticanului. Papa a făcut personal apel la liderii Ungariei pentru a ușura situația evreilor din țară. În Belgia, evreii și-au găsit refugiu în mănăstiri și în alte instituții religioase.

În privința bisericilor protestante, în unele zone, mai ales în cele în care protestanții reprezentau o minoritate (calvinii în Franța), a existat o tendință perceptibilă de ajutorare a evreilor. Din partea Bisericii Ortodoxe au existat proteste în rândurile clerului înalt, mai ales în Bulgaria și Grecia, dar și cazuri individuale, în care preoții au luat parte la acțiuni de salvare a evreilor.

Comunitatea evreilor din America a reacționat la rândul ei la aflarea acestor vești prin manifestații de protest, precum cea de la Madison Square Garden (New York) din martie 1943, exercitând presiuni asupra guvernului american pentru a întreprinde măsuri împotriva guvernului de la Berlin. În aprilie 1943 are loc *Conferința Bermuda*, cu care prilej, oficialii americani și britanici au discutat, din păcate fără nici un rezultat concret, situația refugiaților din statele ocupate de naziști. Abia în noiembrie același an, Congresul SUA a cerut o investigație a unor oficiali ai Departamentului de Stat. Două luni mai târziu, președintele Roosevelt creează **War Refugee Board** (WRB), care își propunea ajutorarea țărilor neutre dispuse să salveze o parte dintre evreii europeni. Până la sfârșitul războiului, a contribuit financiar și diplomatic la salvarea a aproximativ 200.000 de evrei. În același timp, WRB a susținut și ideea bombardării de către aviația aliată a lagărului de la Auschwitz - Birkenau și nu doar a fabricilor de la Auschwitz - Buna.

De asemenea, în aprilie 1944, doi prizonieri evrei de la Auschwitz reușesc să evadeze, ajungând în Slovacia. Aici, *Rudolf Vrba* (unul dintre cei evadați) transmite nunțului papal un raport detaliat, care ajunge la Papa Pius al XII-lea la jumătatea lunii iunie. Din păcate, șeful bisericii catolice ezită să condamne public crima nazistă și preferă să păstreze tăcerea. Speriați oarecum de pierderea oricărui sprijin sau posibilități de a mai negocia o pace

cât de cât favorabilă, naziștii au încercat să dezmință toate aceste rapoarte. În acest sens, au invitat o comisie a Crucii Roșii Internaționale pentru a vizita ghetoul model din Theresienstadt (Cehoslovacia) unde se aflau o mare parte dintre personalitățile proeminente ale comunității evreilor din Europa. Delegația vizitează ghetoul în iulie 1944 și este impresionată de ceea ce vede: magazine, bănci, cafenele, școală. Dar, imediat după plecarea comisiei, naziștii vor trimite pe absolut toți locuitorii ghetoului model în lagărele morții din Est, inclusiv copii ce jucaseră pe scena teatrului din ghetou în fața comisiei și pe care, atât cei de la Crucea Roșie, cât și naziștii îi filmaseră.

Politica nazistă nu ar fi putut fi implementată cu atâta pregnanță dacă nu ar fi beneficiat de acceptul tacit al majorității populației germane. Expulzarea din societate și în final exterminarea evreilor, nu au fost fapte izolate, ci parte a unei foarte clar-definite politici naziste. Segregarea, deportarea și uciderea evreilor în țările ocupate de naziști a fost dusă la capăt în contextul conștientizării acestor acțiuni de către populația locală. Doar o mică parte dintre cei aflați în țările ocupate de germani au ales să-i ajute pe evrei. Cei mai mulți nu au reacționat la deportarea și uciderea evreilor. Mai mult, au existat oameni și organizații care au colaborat cu naziștii, au predat, deportat și chiar ucis evrei. Deși majoritatea populației germane și a celei din Europa era conștientă, măcar în parte, de modul în care naziștii îi tratau pe evrei, totuși nu au luat atitudine în acest sens. Nu i-au persecutat, dar nici nu i-au ajutat. Această atitudine se datora în primul rând sentimentelor antisemite, dar și sentimentului generalizat de teamă față de naziști. Nu puțini poate, au luat în calcul și eventualele beneficii în urma deposedării și uciderii evreilor. Desensibilizați, preocupați doar de soarta celor apropiați și de grijile zilnice, europenii nu mai aveau timp să se întrebe ce se întâmplă cu evreii. De vină era războiul, dincolo de care nimeni nu mai voia să vadă celălalt război, cel rasial, dus de naziști împotriva evreilor.

CAZUL ROMÂNIEI

RĂDĂCINILE ANTISEMITISMULUI ROMÂNESC

Rădăcinile antisemitismului românesc se împletesc cu originile statului român modern și cu apariția bogatei tradiții culturale naționale care a însoțit unirea principatelor, independența și crearea României Mari. În România interbelică, antisemitismul a crescut direct din semințele sădite în evenimentele majore ale dezvoltării țării începută la jumătatea secolului al XIX-lea. Din motive, care puteau diferi de la o persoană la alta sau de la un grup la altul, în viața politică culturală și spirituală a societății românești au existat, în forma variate și cu intensități diferite, puternice curente antisemite. Acestea s-au manifestat în cea mai mare parte a secolului care a precedat ascensiunea la putere a Partidului Național Creștin în 1937, instalarea regimului monarhic autoritar în 1938 și a statului național – legionar, condus de Ion Antonescu în 1940 – altfel spus – a secolului care a culminat cu Holocaustul.

Acțiunile antisemite ale acestor guverne succesive s-au inspirat din temele antisemite care pătrunseseră în lexiconul românesc de idei cu mult înainte de anii 1930 și de creșterea influenței și a puterii naziste în Germania. În timp ce fiecare dintre aceste guverne a amestecat în mod oarecum diferit elementele esențiale ale unor concepte antisemite răspândite – accentuând mai mult sau mai puțin pe anumite teme - poate adăugând, unor concepte locale, noțiuni adaptate din exprimarea antisemită ne-românească și propunând uneori mai multă, alteori mai puțină violență pentru îndeplinirea scopurilor lor – toate aceste guverne au reprezentat o continuitate esențială cu ideile antisemite românești, care își aveau originea în perioada de dinaintea Primul Război Mondial. În perioada acestor guvernări, noutatea nu a fost natura antisemitismului pe care l-au adoptat, ci faptul că antisemitismul a trecut din registrul expresiilor verbale și al izbucnirilor ocazionale de violență, în cel al politicii guvernamentale și al acțiunii de stat.

Politicile antisemite ale Partidului Național - Creștin, ale monarhiei autoritare și ale statului național – legionar, au pregătit terenul pentru evenimentele mult mai grave care aveau să se întâmple în timpul războiului sub regimul dictatorial antonescian.

După emanciparea târzie a evreilor români de la sfârșitul Primului Război Mondial, se putea spera că antisemitismul, care s-a manifestat până la

1919¹¹³ - o adevărată „instituție de stat”, să se diminueze, sau chiar să dispară.¹¹⁴ După părerea lui Carol Iancu, antisemitismul s-a transformat între hotarele României Mari „în vectorul naționalismului românesc”,¹¹⁵ datorită contextului iritant cauzat de diversitatea paletei minorităților naționale aflate în căutarea unei modalități de a-și păstra identitatea. În definitiv, naționalismul extrem și antisemitismul, ca peste tot în Europa Central - Răsăriteană de după 1919 se împleteau, primul fenomen înglobându-l sau ducând întotdeauna către cel din urmă.

În 1923, „părintele” antisemitismului din România (1858-1947), profesor la Universitatea din Iași, își restructurează mișcarea, intitulând-o Liga Apărării Național – Creștine (LANC), alegându-și ca simbol al luptei sale zvastica, încă din 1921, deci înainte ca aceasta să devină emblema mișcării național-socialiste germane¹¹⁶. În 1923 au mai apărut două organizații de extremă dreaptă: Fascia Națională, sub influența fascismului italian, și Acțiunea Românească, inspirată de Charles Maurras, ambele aderând la LANC.¹¹⁷

Esența doctrinei LANC elaborată de A. C. Cuza (*cuzism*) era axată pe un antisemitism total, cerând excluderea evreilor din societatea românească. Cuza nega evreilor orice contribuție la civilizație, propunând nerecunoașterea Vechiului Testament de către Biserica Ortodoxă. Pentru el, Iisus Hristos nu a fost un fiu al lui Israel, ci „un galilean de rasă ariană”.¹¹⁸ Învățătura teoretică a ideologiei naționaliste și antisemite a fost asimilată de către studentul și discipolul său, Corneliu Zelea Codreanu, care s-a străduit și a reușit să o pună în practică printr-o metodă nouă în politica românească, cea a crimei și terorii individuale.¹¹⁹ În anul 1927, Codreanu, fost secretar al LANC, creează la Iași, Legiunea Arhanghelului Mihail, devenită în 1930, Garda de Fier.¹²⁰

În organizarea Gărzii de Fier s-a resimțit influența fascistă și nazistă nu numai în privința violențelor și terorii, dar și în organizarea ei. Codreanu

---

¹¹³ Cf. Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie(1866-1919). De l'exclusion a l'emancipation*, Aix - en – Provence, Universite de Provence, 1978.

¹¹⁴ Carol Iancu, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940 - 1944)* (trad. Cosmina Ghebaur), Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 14.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Cf. Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder, 1990; Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, pp. 285 - 383.

a devenit Căpitan, echivalent al *Fuhrer*-ului sau *Ducelui*, iar legionarii au fost înregimentați în unități paramilitare, datorită crimelor comise și dezordinilor provocate, Garda a fost dizolvată mai întâi în 1931, apoi în 1932 și în cele din urmă, pentru a treia oară, în 1933, de către guvernul liberal al lui Ion Duca. La puțin timp după aceea, *Garda de fier* reînvie sub titulatura *Totul pentru Țară*, impunându-se ca o forță pe eșichierul politic românesc.

Între anii 1922 - 1933, România s-a confruntat cu o permanentă revenire a tulburărilor antisemite, adesea violente, având ca actori mai ales studenți și liceeni, stimulați de acțiunile și propaganda organizațiilor de extremă dreaptă, LANC, legiunea Arhanghelului Mihail și Garda de Fier. După 1933, violențele au continuat amplificându-se, iar mișcarea legionară a progresat constant, susținută fiind din străinătate de cel de-al Treilea Reich.¹²¹ La ideologia Gărzii de Fier au contribuit mai mulți intelectuali: filosoful Nae Ionescu - un maestru al gândirii pentru tânăra generație contestatară - devenit teoreticianul oficial al legiunii, Nichifor Crainic, care prin revista *Gândirea* i-a adus o susținere substanțială. În cartea sa *Ortodoxie și etnocrație* (1937), Nichifor Crainic susținea un stat etnocratic întemeiat pe excluderea evreilor și a străinilor.

Fascismul din România a fost alimentat de diferite curente filosofice de inspirație nihilistă, antinaționalistă, antidemocratică sau totalitară, de diferite școli de gândire, precum *trăirismul* având ca principali ideologi pe Nae Ionescu și Mișu Vulcănescu. Alți intelectuali, precum Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica, au avut simpatii gardiste și, mai mult, au contribuit la doctrina acestei mișcări și au sfârșit prin a-i justifica crimele.

La fel ca și legionarii, Mircea Eliade denunța „invazia evreiască”, acuzând „piloții orbi”, conducătorii țării sale, care au permis „cotropirea Maramureșului, Bucovinei și Basarabiei”. În *Vremea* din 19 septembrie 1936, Eliade scria: „Ar fi absurd să te aștepti ca evreii să se resemneze de a fi o minoritate cu anumite drepturi și cu foarte multe obligații, după ce au gustat din miera puterii și au cucerit atâtea posturi de comandă”. Și continuă: „Știu foarte bine evreii vor țipa că sunt antisemit, iar democrații că sunt huligan sau fascist...”¹²²

---

¹²¹ Carol Iancu, *Shoah în România....*, p. 16.

¹²² Cf. Radu Ioanid, *Mircea Eliade e il fascismo*, în *La critica sociologica*, nr. 84, ianuarie-martie 1988; Norman Manea, *On Clowns: the Dictator and the Artist*, Weindelfeld, New York, 1992, pp. 91 - 123; Isaac Chiva, *A propos de Mircea Eliade. Un temoighage*, în *Le genre humain*, 1992, pp. 90 - 102; Victor Eskenasy, *Diversiuni și documente istorice. Din nou despre Mircea Eliade*, în *Contemporanul*, nr. 27, 1992; D. Dubuisson, *Mythologies du XXe siecle*, PUL, Lille, 1993, pp. 263 - 276.

Pentru Cioran, în centrul problematicii noului naționalism s-ar afla evreii, insistând în eseuul său *Schimbarea la față a României* (1937), asupra unicității „temperamentului lor unic” care îi separă de ne-evrei: „Omenește nu ne putem apropia de ei, fiindcă evreul este mai întâi evreu și apoi om”. Evreii pervertesc după opinia sa, popoarele în mijlocul cărora trăiesc, situația lor fiind „insolubilă”, deoarece ei sunt „unici,” și „blestemați”; „în toate evreii sunt unici; n-au pereche în lume, gârboviți sub un blestem de care nu e responsabil decât D-zeu. Dacă aș fi evreu, m-aș sinucide pe loc.”¹²³

Constantin Noica (1908 - 1987) și-a mărturisit aderarea oficială la legionarism după asasinarea Căpitanului, aducând în *Buna Vestire* un omagiu acestuia, cât și lui Horia Sima, succesorul său. Pentru el antisemitismul Gărzii de Fier este un dat existențial „firesc”, impus de imperativul istoriei.

La toate aceste nume, se adaugă cel al scriitorului Ioan Alexandru Brătescu – Voinești (1868 - 1946), cunoscut după 1937 ca un militant antisemit. În cele două volume cu titluri sugestive: *Huliganism* (1938) și *Strigăte de alarmă în chestia evreiască* (1940), el justifică legislația rasistă și persecutarea evreilor.¹²⁴

Nu putem să nu amintim că au fost totuși și intelectuali - printre cei mai cunoscuți numărându-se Lucian Blaga și Gala Galaction – care au rezistat și nu au căzut în capcanele *gardismului*, a *xenofobiei* și *antisemitismului*, dar vocea lor nu s-a putut face ascultată în atmosfera epocii.

Cu o elită politică și culturală românească adâncită în sentimente antievreiești și producând o neîntreruptă retorică antisemită timp de decenii, nu a fost surprinzător că cele două partide principale ale României Mari, și anume, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc erau cel mult indiferente față de situația minorității evreiești din țară. Dacă nici unul din aceste partide nu avusese poziții antisemite exprimate deschis în platformele lor politice, de asemenea nici unul nu a luat poziții pentru asigurarea de drepturi egale evreilor, statut și siguranță. Acordarea cetățeniei în masă evreilor, impusă României ca o condiție a recunoașterii internaționale a lărgirii frontierelor după Primul Război Mondial, a deranjat categorii întinse din conducerea ambelor partide. Furia lor față de înăbușirea problemei cetățeniei menținută de la Tratatul de la Berlin (1878) a mocnit în toată

---

¹²³ Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, p. 132. Spre deosebire de Mircea Eliade care și-a ascuns întotdeauna trecutul legionar, Cioran a sfârșit prin a denunța Garda de fier, elaborând un eseu plin de admirație consacrat spiritualității iudaice (Un peuple solitaire).

¹²⁴ Carol Iancu, *Shoah în România.....*, p. 18.

perioada interbelică și a ieșit la suprafață în mod regulat în discursurile parlamentare și în presă.¹²⁵

Atât liberalii, cât și țărăniștii îi vedeau pe evrei ca adversari, în termeni economici, ai propriilor lor aspirații și ale alegătorilor lor. Liberalii considerau necesară îndepărtarea evreilor de la controlul asupra industriei și sistemului bancar. În loc să investigheze rădăcina cauzelor neliniștii sociale, care a dus la declanșarea răscoalei din 1907, atât liberalii, cât și țărăniștii au găsit mai convenabil să arunce oprobiul pentru înăbușirea răscoalei din 1907, cea mai traumatică criză internă simțită după obținerea independenței, asupra arendașilor evrei care îi reprezentau pe moșierii români pe multe din proprietățile rurale din Moldova. Aceasta a fost și poziția lui Nicolae Iorga, care cu siguranță a influențat-o și pe aceea a generalului Alexandru Averescu, cel care a înăbușit răscoala folosind forța armată.¹²⁶

În timpul guvernării acestor partide, evreii din diverse părți ale țării au fost supuși unor constante izbucniri de violență și li s-a asigurat prea puțină protecție efectivă. Ajutorul solicitat de evreii români din partea comunităților și organizațiilor din afară sau de la guverne străine, dădea apă la moară celor care urmăreau să-i înfățișeze pe evrei drept, anti-români. Alte partide politice care au condus guverne între 1918 - 1937, cum ar fi Partidul Poporului condus de Averescu, Partidul Național Democrat condus de Iorga și Partidul Național Țărănesc condus de Alexandru Vaida-Voevod, erau mai fățiș antisemite, stimulând discuții publice și guvernamentale de a introduce *numerus clausus* (uneori *numerus valahicus*). Pentru evreii din instituțiile de învățământ superior, din economie și din administrația de stat. Cu toate că aceste guverne au permis existența unor acte antisemite neguvernamentale, nici unul dintre ele nu a promulgat sau implementat o legislație antisemită.

Situația s-a schimbat în timpul lungii guvernări a Partidului Național Liberal condus de Gheorghe Tătărescu între anii 1933 - 1937. Deși, din când în când, încuraja anumite mișcări de dreapta, guvernul Tătărescu dorea în egală măsură să controleze ascensiunea aripii de extremă dreapta și a mișcărilor antisemite violente din interiorul României, mai ales Garda de Fier și Liga Apărării Național Creștine, ca și Frontul Românesc al lui

---

¹²⁵ Violente antisemite au izbucnit în București și Brăila imediat după retragerea trupelor germane în noiembrie 1918 și s-au produs în diverse localități, cu regularitate, de-a lungul perioadei interbelice. Vezi Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte*, Iași, 2000. Pentru o descriere a evenimentelor sub guvernele Național Liberal și Național Țărănesc, vezi Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie. 1919-1938. De l'emancipation a la marginalization*, Paris / Louvain, E. Peters, 1996, capitolul 6.

¹²⁶ Pentru detalii vezi Radu Rosetti, *Pentru ce s'au răsculat țărani*, Atelierele grafice SOCEC, București, 1907.

Vaida-Voevod. Se dorea de asemenea atenuarea impactului altor mișcări de dreapta, simpatizante ale Germaniei naziste, inclusiv al Partidului Național Agrar condus de Octavian Goga. Pe măsură ce dezbaterile s-au acutizat în țară, în special după venirea la putere a Partidului Nazist în Germania, guvernul Tătărescu a introdus câteva legi care, deși nu îi ținteau în mod explicit pe evrei, a început un proces sistematic de deposedare a acestora de resursele și drepturile lor.¹²⁷

Astfel, „Legea pentru folosirea personalului român în întreprinderi” (1934) cerea ca minim 80 % din personalul din economie, industrie, comerț și antreprize civile și cel puțin jumătate din conducerea administrativă să fie tot română. Pentru angajarea în industriile implicate în securitatea națională și în problemele de apărare, legea prevedea o aprobare specială a unui comitet numit de ministerele de război, muncă și industrie.¹²⁸ Chiar dacă evreii nu erau în mod special vizați, legea a afectat mai mult evreii decât celelalte minorități, care de regulă locuiau în arii etnice compacte, unde legea nu putea fi aplicată. Evreii se confruntau pentru prima oară cu posibilitatea existenței unui proces coordonat de către guvern prin care puteau să-și piardă locurile de muncă și profesiile. Unii evrei care lucrau în sistemul căilor ferate și în serviciul de poștă și telegraf au fost retrogradați sau pur și simplu concediați. În ciuda protestelor internaționale legea a rămas în vigoare. Școlile profesionale refuzau admiterea unor elevi evrei, iar unele asociații profesionale private, cum ar fi Baroul bucureștean și Asociația națională a barourilor i-au eliminat pe membrii evrei, în mai 1937. Campusurile universitare au devenit „centre de acțiune” a manifestărilor antisemite, iar violențele de stradă împotriva evreilor au crescut.¹²⁹ Guvernul Tătărescu a promulgat o serie de alte decrete-legi și ordine administrative ce aveau drept scop limitarea sau eliminarea prezenței evreilor din profesiunile liberale, finanțe și alte ramuri ale economiei.¹³⁰

Acest palmares al elitei politice românești a deschis calea unor politici antisemite mai radicale, care vor urma în timpul guvernului condus

---

¹²⁷ *Fundalul și precursorii Holocaustului. Rădăcini ale antisemitismului românesc. Antisemitismul Ligii Național Creștine și al Gărzii de Fier. Politicile antisemite ale guvernului Goga și ale dictaturii regale*(în continuare *Fundalul și precursorii Holocaustului....., în 1.1_Roots_of_Romanian_Antisemitism.pdf*.

¹²⁸ *Lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1934.

¹²⁹ *Fundalul și precursorii Holocaustului....., în loc. cit.*

¹³⁰ Vezi Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie(1919-1938). De l'emancipation a la marginalisation*, Paris - Louvain, 1996, pp. 295 - 303.

pentru scurt timp, de Partidul Național Creștin, sub regimul monarhic autoritar (1938-1940) și sub regimul antonescian.

După crearea sa în 1935, ca partid al dreptei conservatoare, naționalist și virulent antisemit, Partidul Național Creștin condus de Octavian Goga și Alexandru C. Cuza a fost, fără discuție, cel mai important concurent al Gărzii de fier în dreapta spectrului politic românesc. În anii 1939, Partidul național Creștin a fost principalul beneficiar al ajutorului primit din partea național-socialismului german, deși Garda de Fier prezenta mai multe afinități cu ideologia nazistă.¹³¹ Politicile antisemite pe care Goga și Cuza le-au inițiat au supraviețuit rapidei lor căderi de la guvernare și au exercitat o influență considerabilă asupra politicilor guvernelor care au urmat.

La alegerile din 1937, Partidul Național Țărănesc, Garda de Fier și Partidul „Tânărul Liberal” au încheiat un „pact electoral de neagresiune” pentru a combate manipularea alegerilor, dar nepărănd potriviți pentru guvernare în ochii regelui, Partidul Național Țărănesc și Tinerii Liberali s-au auto-eliminat. Campania electorală a fost marcată de ciocniri armate între *Lăncierii* Partidului Național Țărănesc și Garda de Fier.¹³²

În ciuda slabei performanțe în alegeri, Goga a devenit prim-ministru. Regele se temea că Garda de Fier ar putea să-l răstoarne de la putere sau să aducă România mai aproape de Germania și Italia din punct de vedere diplomatic, sau pur și simplu să creeze haos în țară. Numirea guvernului Partidului Național Creștin a fost primită cu îngrijorare în Europa Occidentală, întrucât Goga era considerat „un discipol declarat și admirator al *Mesiei cămășilor brune din Germania*.”¹³³

Indiferent cât de limitate le-ar fi fost prerogativele, Goga și Cuza nu au pierdut timp în aplicarea platformei lor antisemite. În proclamația sa inaugurală, primul ministru Goga declara: „Vrem România a românilor! Acesta este certificatul de naștere al noului cabinet. Noi credem în renașterea națiunii române și a Bisericii ei creștine. Noi credem că este o datorie sfântă să ne punem pecetea dominației noastre etnice în toate domeniile vieții politice.”¹³⁴ Guvernând prin decrete-legi, fără confirmarea Parlamentului, Partidul Național Creștin și-a îndreptat primele măsuri administrative împotriva minorității evreiești. Jurnaliștii evrei au fost lipsiți de drepturile lor de a mai profesa. Ziarele considerate de guvern ca fiind dominate sau

---

¹³¹ Armin Heinen, *Legiunea Arhanghelului Mihail – o contribuție la problema fascismului internațional*, Ed. Humanitas, București, 1999, pp. 314 - 319.

¹³² Nicholas M. Nagy - Talavera, *The Green Shirts and Others: A History of Fascism in Hungary and Romania*, Hoover institutions Press, Stanford, 1970, p. 293.

¹³³ A. L. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu*, Londra, 1942, p. 101.

¹³⁴ Jerome și Jean Tharaud, *L'Envoyee de l'archange*, Librairie Plon, Paris, 1939, p. 186.

deținute de evrei, inclusiv *Dimineața*, *Adevărul* și *Lupta*, precum și ziarele evreiești care apăreau în provincie în idiș și ebraică, au fost interzise. Evreii care primeau salariile din bani publici au fost concediați, iar ajutoarele acordate de stat instituțiilor evreiești au fost retrase. Acuzați că otrăvesc țărâtimea și îndeamnă tinerele românce la prostituție, s-a considerat că evreii nu sunt potriviți pentru a deține licențe de comercializare a băuturilor alcoolice și pentru a angaja slujnice ne-evreice sub 40 de ani. Limba idiș, folosită mult timp în administrația din Basarabia și nordul Moldovei, a fost declarată inacceptabilă. Au fost confiscate de către stat, unele proprietăți evreiești, ca de exemplu, clădirea Căminului evreiesc din Cernăuți.¹³⁵

Guvernul a proclamat Decretul - lege nr. 169 / 22 ianuarie 1938 pentru revizuirea cetățeniei evreilor. Legea anula în fapt cetățenia acordată evreilor după începerea Primului Război Mondial. Legea cerea ca în decurs de 40 de zile de la publicarea listelor de cetățenie, toți evreii, indiferent de durata perioadei de rezidență a familiilor lor, să trimită „pentru verificare” documentele împreună cu materialele auxiliare specificate. Evreii care nu îndeplineau cerințele sau ale căror documente erau considerate insuficiente erau declarați „străini”. Pe lângă pierderea drepturilor politice, aceasta însemna pentru mulți evrei pierderea posibilității de a profesa și potențiala deportare după bunul plac al guvernului.¹³⁶

Prin aceste măsuri antisemite, Goga și Cuza au intenționat să sporească popularitatea Partidului Național Creștin înainte de noile alegeri și pentru a-i reasigura pe patronii lor de la Berlin că ei pot apropia România de Germania, cu toată preemțiunea regelui asupra posturilor din politica externă, apărare și securitate. Măsurile au avut însă un impact dramatic asupra evreilor români. Mulți și-au pierdut locurile de muncă. Unii evrei din zonele rurale au fost deposedați de mijloacele lor de existență. Guvernul Goga - Cuza a părăsit puterea înainte ca procesul de revizuire să se încheie, dar Decretul-lege nr 169/1938 a rămas valid și sub regimul monarhic autoritar. Din 203.423 de familii care au trimis cereri de revizuire, 73.253 de familii, adică 252.222 de evrei, și-au pierdut cetățenia ca urmare a inițiativei legislative a Partidului Național Creștin.¹³⁷

---

¹³⁵ Vezi Jean Ancel, *Contribuții.....*, pp. 65 - 84; Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie.....*, pp. 303 - 313; Shapiro, *Prelude.....*, pp. 72 - 74.

¹³⁶ Vezi *Evreii din România între anii 1940 - 1944*, vol. I., *Legislația Antievreiască* (ed. Lya Benjamin), Ed. Hasefer, București, 1993, pp. 25 - 32.

¹³⁷ Vezi Jean Ancel, *op.cit.*, p.81; *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*(ed.Jean Ancel), Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem, 1986, vol.10, nr.107, p. 255; Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie.....*, p.132; Lya Benjamin, *Legislația.....*, pp. 3 - 36.

Consecințele au fost dezastruoase pentru evrei, dar și pentru noul guvern și pentru țară. Evreii au declarat un boicot economic, și-au retras depozitele din bănci, și-au vândut acțiunile și au organizat o grevă a taxelor și impozitelor. Evreii din afara României au adus situația lor la cunoștința guvernelor lor și a Ligii Națiunilor. Franța și Marea Britanie au reacționat arătându-și nemulțumirea față de aceste măsuri antievreiești ale guvernului. Mai mult, spre sfârșitul lunii ianuarie, guvernul de pe *Quay d'Orsay* făcea cunoscut că, în cazul în care măsurile antisemite nu sunt anulate, Franța se consideră eliberată de obligațiile alianței cu România, care includea garanția frontierelor, asistență în pregătirea militară și credite pentru armamente. La 22 ianuarie, guvernul britanic anunța că vizita regelui Carol în Marea Britanie, stabilită pentru 21 martie, este amânată pe o perioadă nedeterminată.¹³⁸

Armonia din interiorul Partidului Național Creștin nu a fost de durată. Cuza susținea acțiuni radicale împotriva evreilor și rapiditate în aderarea la Axă. În plus, cerea mână liberă pentru folosirea *Lăncierilor* în acțiuni de stradă contra evreilor și a Gărzii de Fier. În timpul campaniei pentru alegerile parlamentare programate în martie au izbucnit violențe de proporții alarmante, încât până și diplomații germani de la fața locului se temeau că situația ar putea degenera într-o anarhie totală. În aceste condiții, regele l-a convocat pe Goga la 10 februarie și i-a cerut demisia, iar o zi mai târziu declara invaliditatea Constituției. Patru zile mai târziu scotea în afara legii partidele politice, iar la 20 februarie promulga o nouă Constituție, instalând regimul monarhic autoritar.

În 1943, Alfred Rosenberg scria: „Practic Antonescu este văzut ca executor al moștenirii încredințată lui de Goga.”¹³⁹ Chiar Antonescu declarase că România împlinește azi visurile și idealurile lui A. C. Cuza și Octavian Goga, pregătindu-se să rezolve problema evreiască conform cu programul nazist.¹⁴⁰ Această continuitate de scopuri referitoare la evrei era de înțeles, fiind, în opinia lui Cuza, Goga și Antonescu, parte a unui proces ale cărui începuturi se puteau regăsi în urmă cu aproape o sută de ani.

Octavian Goga și A. C. Cuza au fost în mod clar produsul regimului politic tradițional stabilit la jumătatea secolului al XIX-lea și moștenit de România Mare după Primul Război Mondial. Ei au funcționat în cadrul acestui regim, și-au conceput strategiile politice bazându-se pe el, au ajuns la

---

¹³⁸ Paul A. Shapiro, *Prelude to dictatorship in Romania. The National Christian Party in Power*, December 1937 - February 1938, în *Canadian – American Slavic Studies*, Pittsburg, VIII., Spring, 1974, pp. 73 - 75.

¹³⁹ *Brief Report the Activities of the APA of the NSDAP from 1933 - 1943*, p. 40.

¹⁴⁰ *Blond Bath in Rumania*, The Record, New York, 1942, p. 33.

putere prin el și au fost împreună atunci când puterea lor a luat sfârșit. Nu același lucru se poate spune despre Corneliu Zelea Codreanu și mișcarea pe care a fondat-o, Garda de Fier. În timp ce Partidul Național Creștin era promonarhist și pro-carlist, Garda de Fier - nu. Garda de Fier respinge întreținerea de relații de egalitate, cordiale cu conducerea celorlalte partide. De aceea Garda s-a autodefiniț în mod diferit, nu ca partid ci ca „mișcare”. În timp ce Goga și Cuza evaluau relația lor cu cercurile conducătoare culturale și religioase ca fiind necesară și benefică, Garda de Fier era împotriva cercurilor conducătoare, fiind adepta „acțiunii” tinerești, a populismului țărănesc și a misticii religioase. Partidul Național Creștin a susținut *numerus clausus*, Garda de fier l-a respins ca nefiind suficient de radical pentru rezolvarea „problemei evreiești.”¹⁴¹

Antisemitismul a fost însă un element central al ideologiei Gărzii de Fier. În 1937, Codreanu scria în Circulara sa nr.119: „Misiunea istorică a generației noastre este rezolvarea problemei jidovești. Toate luptele noastre de peste 15 ani, scopul acesta l-au avut și toate eforturile vieții de acum încoace, scopul acesta îl vor avea.”¹⁴² Antisemitismul Gărzii de Fier asculta de vocile din trecut ale intoleranței antisemite românești, care îi inspiraseră pe Cuza și pe alții în deceniile dinainte de apariția pe scenă a Gărzii de Fier. Toate temele tradiționale fuseseră absorbite de Legiune.

Antisemitismul gardist conținea însă și elemente noi. El nu era direcționat numai împotriva evreilor înșiși, ci și împotriva „iudaizării” României – în special a politicienilor – care fuseseră *corupți* de evrei și permisese „preluarea” țării de către aceștia. El adoptase dictatura ca principiu organizațional și violența ca instrument de combatere a amenințării „statului iudeu”, instituit în jurul Talmudului și al Cahal-ului (comunitate evreiască) și, mai recent, în forma bolșevismului și a comunismului.¹⁴³ Antisemitismul gardist glorifica lupta spirituală și moralitatea întemeiată pe imaginile mistice ale Bisericii Ortodoxe Române.¹⁴⁴

Componenta mistico-religioasă a antisemitismului legionar își are rădăcinile în temele tradiționale antisemite ale Bisericii. Garda de Fier

---

¹⁴¹ Pentru detalii vezi Armin Heinen, *Die Legion Erzengel Michael in Rumunien – Soziale Bewegung und politische Organization*, R.Oldenbourg Verlag, Munich, 1986.; Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel – Fascist Ideology in Romania*, Boulder, East European Monographs, 1990; Francisco Vega, *La Mistica del Ultranacionalismo – Historia de la Guardia de Hierro*, Bellaterra, Barcelona, 1989; Eugen Weber, *The Men of the Archangel*, în George L. Mosse (ed.), *International Fascism*, Sage, London and Beverly Hills, 1979.

¹⁴² Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări și Manifeste*, p. 199.

¹⁴³ Corneliu Zelea Codreanu, *For My Legionaries*, pp. 103, 222 - 224.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 125 - 127, 213 - 214.

folosește miturile *Protocoalele Înțelepților Sionului* pentru propagandă în rândul clericilor de la sate: condamnă rabinii, Talmudul și comunitatea ca arme satanice ale dominației evreiești, argumentând că Vechiul Testament nu este de origine evreiască, iar evreii moderni (iudeii, evreii, jidanii) nu erau descendenți ai evreilor biblici. Codreanu scotea în evidență legătura național-religioasă, acuzând evreii de distrugerea „legăturii spirituale” dintre poporul român și Dumnezeu, astfel încât ei puteau ruina națiunea română.¹⁴⁵ În contrast cu mișcările fasciste din Italia și Germania, a-religioase sau anti-religioase în esență, Garda de Fier „era o mișcare de renaștere religioasă sau, poate mai exact, o mișcare de regenerare cu conotații religioase.”¹⁴⁶

Chemarea Legiunii la înnoire spirituală, afundare în lupta mistică și violentă împotriva satanei (*evreilor*), credința ortodoxă românească, „conducere” de către un „uns” și la răsturnarea ordinii „*iudaizate*” stabilite, era extrem de atrăgătoare pentru tinerii intelectuali care se dezvoltaseră de-a lungul perioadei interbelice, așa cum antisemitismul tradițional se dovedise a fi un magnet pentru elitele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Noua generație de intelectuali pentru care antisemitismul constituia parte integrantă a credo-ului lor legionar, erau principalii protagoniști ai identității culturale și intelectuale de la jumătatea secolului XX. Legiunea a produs un număr de teoreticieni ale căror idei au fost importante în cadrul mișcării, dar mai puțin importante în cadrul societății românești ca întreg. Nici unul dintre ei nu a avut capacitatea de a influența și impresiona așa cum reușeau Nae Ionescu, Mircea Eliade, Nichifor Crainic, Emil Cioran sau Constantin Noica. Aceștia din urmă, nu au apărut din rândurile Gărzii de Fier, ci la începutul anilor 1930 au descoperit în mișcarea legionară promisiunea atrăgătoare a unei „revoluții naționale”. Deziluzionați de faptul că „restaurarea” pe tron a lui Carol al II-lea în 1930 nu a reușit să rezolve nenorocirile țării, așa-numita „tânără generație” de filosofi și învățați s-a îndreptat spre mișcarea legionară în căutarea „reînvierii naționale.”¹⁴⁷ Oricare ar fi fost atitudinile lor față de evrei înainte de afilierea lor la Garda de Fier, acești gânditori au adoptat limbajul antisemit radical și au încorporat orientarea antisemită a Gărzii de Fier în contextul intelectual pe care-l numeau „românism.”¹⁴⁸

Antisemitismul Gărzii de Fier nu se limita la considerații abstracte despre natura evreilor, români și non - / relațiile dintre ei. Scriitorii legionari au produs scrieri menite a incita la pogromuri și crime, au schițat propuneri

---

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 106.

¹⁴⁶ Eugen Weber, România, p. 534.

¹⁴⁷ Vezi Zigu Ornea, *Anii treizeci - Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, 1995, pp. 146 - 220; Volovici, *op.cit.*, pp. 70 - 94.

¹⁴⁸ *Ibidem*, pp. 75 - 94.

practice de ucidere în masă. În 1938, Alexandru Răzmeriță, preot român ortodox, a descris un plan de eliminare totală din orașe și deportarea lor în lagăre de muncă forțată la țară. Încercarea de a fugi din lagăre urma să fie pedepsită cu executarea.¹⁴⁹ Traian Herseni a dezvoltat o teorie rasială legionară care combina „doctrina inegalității” cu „doctrina îmbunătățirii raselor umane”. Îndemnând la purificarea rasială a poporului român, „o chestiune de viață și de moarte”, Herseni susținea un program de eugenie și completa separarea raselor inferioare de grupul etnic.”¹⁵⁰

Rădăcinile antisemitismului lui Goga sunt evidente și explicabile. Înainte de război el intrase sub influența lui Karl Lueger, primarul social-creștin al Vienei. Pentru că socotea evreii ca fiind cei mai activi „agenți” ai politicii de maghiarizare în Ungaria înainte de război, el a găsit predicile anti „iudeo-maghiare” ale lui Lueger convingătoare și importante. Cum presiunea ungară privind revizuirea frontierelor Transilvaniei creștea în anii 1930, Goga a pus în practică această experiență din tinerețea sa și a găsit un răspuns potrivit pentru pericolul „maghiarizării”, iar acest răspuns a fost *antisemitismul*. Colecția de eseuri intitulată *Mustul care fierbe*, publicată de Goga în 1927, redă sugestiv creșterea concepțiilor sale extremiste. Goga considera situația ca fiind una de război între români și evrei, chemând la apărarea „purității rasiale”, a „privilegiilor sângelui” și ale „adevărurilor organice ale rasei”. El avertiza că desfășurarea evenimentelor „împingea răbdarea tradițională a poporului către limitele sale extreme” și propovăduia o „furtună purificatoare” în care tineretul va salva națiunea de „paraziți”. Goga chema la o „ofensivă națională” pentru salvarea națiunii române.¹⁵¹

Platforma parlamentară a Ligii Apărării Național Creștine a lui A. C. Cuza, îndemna la „eliminarea completă din țară a evreilor”. „Singura soluție posibilă a problemei jidănești este eliminarea jidanilor”- afirma A. C. Cuza. Pentru a finaliza acest îndemn, platforma propunea retragerea drepturilor politice și revocarea titlului de „nativi” acordat evreilor, ca și a schimbărilor de nume, revizuirea tuturor acordărilor de cetățenie și retragerea acesteia în lipsa unei documentații adecvate, expulzarea evreilor intrați în țară după 1914, expulzarea acestora din zonele rurale și cesionarea pământurilor etnicilor români, exproprierea de către stat a evreilor deținători de pământuri și instalații în industria petrolieră, excluderea evreilor din birouri sau posturi publice, exproprierea graduală a proprietăților urbane, introducerea *numerus*

---

¹⁴⁹ Alexandru Răzmeriță, *Cum să ne apărăm de evrei – Un plan de eliminare totală*, Tipografia Minerva, Turnu Severin, 1938, pp. 65 - 69.

¹⁵⁰ Traian Herseni, *Mitul sângelui*, în Cuvântul, 23 noiembrie 1940; Traian Herseni, *Rasa și destinul național*, în Cuvântul, 16 ianuarie 1941.

¹⁵¹ Octavian Goga, *Primejdia străinilor*, în *Mustul care fierbe*, București, 1927, pp. 395 - 398.

clausus în toate domeniile de educație și activitate economică, o legislație mai strictă și o pedepsire mai aspră a infracțiunilor legate de fals, contrabandă, speculă, pornografie și trafic de sclavi cu albi. Cuza și-a alcătuit programul parlamentar din toate aceste teme ale antisemitismului politic tradițional românesc, deși considera *numerus clausus* doar ca un pas intermediar spre *numerus nullus*.¹⁵² Părerea sa despre evrei era: „...este o rasă corcicită și degenerată, sterilă, fără pământ și care nu formează un organism social complet, productiv ... trăind astfel de la început și până în zilele noastre, suprapusă pe alte națiuni, prin exploatarea muncii ei productive, prin urmare ca o nație parazită.”¹⁵³

După căderea guvernului Goga – Cuza (decembrie 1937 - februarie 1938), primul guvern pronazist din România și al doilea guvern antisemit al Europei, provocată în mare măsură de rezistența evreilor care au declanșat o adevărată grevă economică, încetând orice operațiuni de vânzare – cumpărare, regele Carol al II-lea și-a impus propriul regim de guvernare: **monarhia autoritară**. Dar, în pofida unei ușoare relaxări, a promovat aceeași politică antisemită, mai ales în ceea ce privește aplicarea Decretului-lege referitor la revizuirea dreptului la cetățenie, care a retras cetățenia română la 225. 222 de evrei înainte de 15 septembrie 1939.¹⁵⁴

Răsturnările geopolitice au fost hotărâtoare, atât pentru evreii din regiunile afectate, cât și pentru cei rămași în România, unde persecuțiile s-au întetit prin promulgarea la 8 august 1940, a două decrete-legi intitulate *Statutul evreilor* care-i defineau pe evrei din punct de vedere rasial, ceea ce îi afecta și pe evreii botezați. Cele două decrete au fost precedate de un pogrom ce avusese loc la 1 august la Dorohoi: au fost împușcați 50 de evrei – printre care femei și copii, precum și militari evrei din armata română - de către soldați români, unii fiind uciși într-un cimitir unde fuseseră prezenți la înmormântarea unui soldat evreu mort eroic în cursul unui incident cu militari sovietici, la 30 iunie 1940, ceilalți pe străzi sau în locuințele lor din oraș.¹⁵⁵

Ca actor politic loial, regele Carol al II-lea a încercat să limiteze influența Gărzii de fier asupra clerului de rând. Astfel, în martie 1937, la

---

¹⁵² A.C.Cuza, *Numerus clausus*, Editura LANC, București, 1924.

¹⁵³ A.C.Cuza, *Doctrina nașionalistă creștină – Cuzismul: definiții, teze, antiteze, sinteze*, Iași, 1928, pp.12-17.

¹⁵⁴ Carol Iancu, *Evreii din România(1919-1938). De la emancipare la marginalizare*, Ed.Hasefer, București, 2000, p.263.

¹⁵⁵ Cf.Matias Carp, *Cartea Neagră*, ed.II-a, Ed.Diogene, București,1996, pp.46-48;*Martiriul evreilor din România.1940-1944. Documente și mărturii*, Ed.Hasefer, București, 1991, pp.26-32.

cererea guvernului Tătărescu, patriarhul a convocat Sfântul Sinod al Bisericii și a dat o decizie care interzicea clerului local să se alăture „cuiburilor” Gărzii de Fier, demonstrațiile politice sau expunerea simbolurilor legionare, precum și introducerea subiectelor politice în predici.¹⁵⁶ Când Miron Cristea a devenit primul ministru al regimului monarhic autoritar din 1938, guvernul a încercat să atenueze violența antisemită dezlănțuită sub guvernarea Goga-Cuza, dar nu a modificat legislația antisemită pe care aceștia o introduseseră.

Noua Constituție promulgată de regele Carol al II-lea promitea drepturi egale tuturor cetățenilor români, indiferent de originea lor etnică sau religioasă, dar îndemna la „preferința pentru națiunea majoritară”, restricționa serviciul civil și militar la românii care aparțineau „păturilor majoritare ale societății” și efectiv îi împiedica pe evrei să intre în parlament, cu excepția șefului rabin.

Acest set de afirmații și prevederi ambigue și contradictorii au prefigurată incoerența și nesiguranța care vor caracteriza situația evreilor pe întreaga durată a monarhiei autoritare, mai puțin în ultimele luni. În această privință, ca și în altele, Carol și miniștrii săi au încercat să păstreze un echilibru între direcția politică care ar fi satisfăcut regimul nazist din Germania și direcția politică ce i-ar fi permis României să-și păstreze un oarecare grad de credibilitate, precum și înțelegerile cu Franța și Marea Britanie.

Pentru mai bine de doi ani, nu a apărut nici o legislație antisemită în „noul regim”. Dar regimul monarhic autoritar, a continuat să aplice „revizuirea cetățeniei” prevăzută în Decretul - lege nr. 169 promovat de guvernul Partidului Național Creștin, care a rămas în vigoare. Rezultatul aplicării acestei legi a fost pierderea cetățeniei de către 225. 222 de evrei români. Legea a fost aplicată de către autoritățile locale, care au fost mai indulgente cu petiționarii în unele regiuni, și mai severe în altele, creând astfel multă neliniște și nesiguranță în decursul procesului. Evreii puteau fi dați afară din posturi într-o regiune administrativă, în timp ce în altă regiune evreilor care își pierduseră slujbele sau ale căror magazine fuseseră închise, li s-a permis să se întoarcă la muncă. Cu toate că până în august 1940 nu au fost promulgate noi legi explicit antisemite, o serie de hotărâri și norme administrative au impus o mai mare separare și dificultăți materiale pentru evrei. Teoretic ei nu erau excluși din Frontul Renașterii Naționale, dar practic evreii nu erau admiși în rândurile acestui partid. Când Frontul Renașterii Naționale s-a transformat în Partidul Națiunii, în iunie 1940, membrii Gărzii de Fier abia eliberați din închisoare puteau fi admiși în noul

---

¹⁵⁶ Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie....*, p.301.

partid, evreii nu. În septembrie 1938, Ministerul Afacerilor Externe a ordonat ca toți evreii care își pierduseră cetățenia să fie înregistrați ca străini.

Măsuri administrative suplimentare au întărit eliminarea treptată la care erau supuși evreii. Celor care primiseră diplome universitare sau profesionale în străinătate li s-a cerut recertificarea acelor diplome pentru a li se permite să predea sau să-și practice profesiunea. De asemenea, s-a restricționat participarea evreilor în viața bancară, farmacii, edituri, contabilitate. Guvernul României a continuat să spera că evreii vor părăsi țara „voluntar” pe măsură ce condițiile lor de viață se deteriorau, încercând prin canale diplomatice, să încurajeze o conlucrare pentru emigrarea în masă a evreilor din Români, Polonia și alte țări europene.¹⁵⁷

Violența antisemită în timpul primilor doi ani de regim monarhic autoritar a fost limitată. Garda de Fier fusese dizolvată la începutul noului regim, ca și Lăncierii Partidului Național Creștin. Imediat după pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei în favoarea Uniunii Sovietice, relativa siguranță fizică de care s-au bucurat evreii români a fost zdruncinată de incidente antisemite majore. Unități militare românești au atacat evreii din sudul Bucovinei, după ce au fost răspândite zvonuri că evreii au umilit trupele române care se retrăgeau din teritoriile cedate. Atacuri de mare amploare ale unităților militare și ale populației civile asupra evreilor au avut loc de asemenea la Dorohoi și Galați.¹⁵⁸

Ca parte a efortului său de a reconstrui poziția diplomatică a României, guvernul Gigurtu a lăsat imediat conducerea nazistă de la Berlin să înțeleagă faptul că intenționează să schimbe politica României față de evrei, și să o aducă mai aproape de modelul german. În timpul unei vizite la Berlin, spre sfârșitul lunii iulie, Gigurtu l-a asigurat atât pe ministrul german de externe, von Ribbentrop, cât și pe Hitler însuși că România speră să-și rezolve problema evreiască într-un mod „definitiv”, în contextul îndrumării germane pentru o „soluție totală” în întreaga Europă. Gigurtu i-a spus lui Hitler că „el este hotărât să meargă înainte pas cu pas în procesul de eliminare a evreilor.”¹⁵⁹ Guvernul Gigurtu a început să aibă în vedere noi acțiuni concrete împotriva evreilor imediat ce a venit la putere. Prin Decretul - lege din 9 august 1940 s-a stabilit definiția evreului bazată pe rit și sânge, fiecare criteriu fiind suficient pentru a identifica un individ drept evreu. Decretul - lege nr. 2650 a modificat dramatic statutul juridic al evreilor,

---

¹⁵⁷ Vezi Lya Benjamin, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, pp.36-37.

¹⁵⁸ Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania*, pp.18-43; Jean Ancel, *Contribuții....*, pp.199-227.

¹⁵⁹ DGFP, seria D, vol. X, doc. 233 și doc.234.

acordându-se foarte puțină importanță faptului că erau sau nu cetățeni români. Evreii puteau fi „cetățeni români”, dar nu puteau dobândi statutul de „români de sânge”, distincție care a constituit baza unui regim de vastă discriminare legală. Evreii au fost împărțiți în *trei categorii* în vederea unor viitoare reglementări ale statutului lor, dar toate aceste trei categorii erau supuse unor restricții majore în activitatea politică, civică, economică și culturală.

Evreii au fost excluși din departamentele guvernamentale, din funcții publice, din numeroase profesii, din comitetele de conducere ale unor întreprinderi publice sau private și au pierdut dreptul de a deține proprietăți în mediul rural sau de a desfășura activități în aceste zone. Evreii nu mai puteau purta nume românești și, după infamantul model german al legilor de la Nürnberg, convertirea la creștinism oferea prea puțină protecție față de măsurile discriminatorii care îi vizau pe evrei. Acest decret - lege cerea adoptarea unor regulamente speciale privind educația pentru evrei, de la școala primară până la cea profesională și studiile universitare.¹⁶⁰ Un decret special interzicea căsătoriile mixte între evrei și „românii de sânge”.

În puținul răstimp care a trecut de la pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord – începutul sfârșitului pentru România Mare și până la inaugurarea statului național - legionar condus de Ion Antonescu și de conducătorul Gărzii de Fie - Horia Sima, siguranța fizică și economică a evreilor români s-a deteriorat rapid. Ziua în care ei vor suferi pentru întreaga furie acumulată a unui secol de antisemitism românesc era aproape. În pofida concesiunilor făcute extremiștilor, regele Carol al II-lea a fost obligat să renunțe la coroană la 5 septembrie 1940 în favoarea fiului său, Mihai. Puterea este acaparată de generalul Ion Antonescu, autoproclamat Conducător și de Garda de Fier. România devenea un *stat național-legionar*, iar șeful mișcării legionare, Horia Sima, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

---

¹⁶⁰ Lya Benjamin, *Legislația antievreiască...*, pp.37-50.

EVREII ÎN TIMPUL STATULUI NAȚIONAL-LEGIONAR

Odată cu instaurarea regimului dictatorial Antonescu în septembrie 1940, antisemitismul românesc va ajunge la paroxism. Între septembrie 1940 și ianuarie 1941, împotriva populației evreiești s-a instaurat un regim de teroare, măsurile vizau umilirea și excluderea, interzicerea căsătoriilor mixte, a obținerii unor nume românești și a convertirii la creștinism, eliminarea din toate sectoarele vieții publice, iar în unele regiuni obligația de a purta steaua galbenă, toate acestea adăugate acțiunilor poliției legionare care au debutat prin jefuirea bunurilor evreilor. Statul național - legionar al lui Antonescu a pus astfel în aplicare excluderea pe care reprezentanții extremei drepte o plănuiseră în perioada interbelică. Violențele împotriva evreilor - arestări arbitrare urmate de torturi, expulzări din locuințele lor, asasinat – au fost însoțite de abuzuri săvârșite împotriva opozanților și de uciderea de către membrii Gărzii de Fier a mai multor zeci de personalități politice românești: 65 de deținuți politici, printre care un fost președinte de Consiliu, doi foști miniștri, trei generali, un înalt magistrat, mai mulți colonei și alți funcționari din aparatul de stat prăbușit odată cu căderea lui Carol al II-lea. Dar, simbioza dintre Antonescu și legionari n-a durat mult timp: susținut de Reich, al cărui aliat devenise în lupta împotriva Uniunii Sovietice, Antonescu avea să-și instaureze propria dictatură, imediat după rebeliunea legionară din 21 - 23 ianuarie 1941.

Odată cu ajungerea la putere a lui Antonescu și a Gărzii de Fier și cu proclamarea Statului Național Legionar la 14 septembrie 1940, au fost luate noi măsuri antisemite. Acestea l-au determinat pe Wilhelm Filderman, președintele Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România, să-i scrie lui Antonescu la 15 septembrie pentru a-și exprima îngrijorarea. Antonescu a răspuns, după obiceiul său la persoana a treia, prin secretarul cabinetului său următoarele: „Dl. Filderman este rugat să fie înțelegător și să-i facă să înțeleagă pe cei de aceeași credință cu domnia sa că generalul Antonescu nu poate face minuni. A găsit țara într-o stare de anarhie și în haos în toate privințele și la toate nivelurile. A fost și o săptămână de entuziasm romantic. O generație chinuită, atacată, ținută sub supraveghere și ucisă avea dreptul să explodeze atunci când a fost descătușată. În zece zile se va liniști și pe fiecare zi ce trece va respecta disciplina legilor țării. Îl asigur pe Dl. Filderman de acest lucru și îl asigur și că dacă coreligionarii săi nu

sabotează regimul nici deschis, nici din umbră, nici politic, nici economic, populația evreiască nu va avea nimic de suferit.

Cuvântul generalului Antonescu este cea mai bună garanție. Dar populația evreiască trebuie să renunțe - și spun acest lucru cu toată seriozitatea, fără a face nici un fel de amenințări – la metodele pe care le-a folosit până acum – pentru că aceasta era natura regimurilor politice – de înrobire economică, de slăbire politică și morală a rezistenței noastre naționale și de exploatare a sărăciei noastre.”¹⁶¹

La 17 septembrie a fost restricționată libertatea practicării de către evrei a credinței lor, dar la cererea repetată a lui Filderman, Antonescu a suspendat aplicarea restricțiilor respective. La 3 octombrie li s-a interzis evreilor să închirieze farmacii –cele mai multe farmacii erau fie închiriate, fie deținute în proprietate de evrei – iar la 5 octombrie, proprietățile rurale au fost expropriate de la evrei, la fel ca și terenurile forestiere, morile, distileriiile și silozurile de cereale la 12 noiembrie și navele la 4 decembrie¹⁶².

La 17 octombrie a fost limitat dreptul evreilor de a pleda în instanță la reprezentarea coreligionarilor lor ca persoane private, în timp ce medicilor evrei li se permitea să trateze numai pacienți evrei (15 noiembrie). Potrivit Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România, 1577 de medici dintr-un total de 1877 au căzut victimă acestor măsuri. Potrivit unui decret din 16 noiembrie 1940, s-a cerut industriei, întreprinderilor particulare și organizațiilor nonprofit să-i înlocuiască pe angajații evrei cu alții români până la 31 decembrie 1941. Cu toate acestea, numeroși evrei au fost menținuți în funcție pe baza unor „dispense individuale” care se „cumpărau” de la inspectorii de „românizare.”¹⁶³ Potrivit statisticilor oficiale, dintre cei 28. 225 de evrei angajați în întreprinderi comerciale în ajunul emiterii decretului, 17. 134 lucrau în continuare pe baza dispenselor la 31 decembrie 1941.¹⁶⁴

Procesul de „românizare” s-a derulat haotic, bazându-se „pe zvonuri, denunțuri și în special pe informații care ascundeau un interes personal de a deveni comisar sau inspector de românizare sau pentru a impune românizarea unei companii pentru care exista un cumpărător, cu care se

---

¹⁶¹ USHMM, RG.25.004M, rola9, dosar 2704/27, Cf. Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944*, Ed. Humanitas, București, 2008, p.117.

¹⁶² Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, Ed. Eminescu, București, 2000, p.138, nota 26.

¹⁶³ Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1994, p.183.

¹⁶⁴ Dorel Bancoș, *op.cit.*, p.147.

purtau negocieri prealabile.”¹⁶⁵ Abuzurile frecvente comise de comisari l-au determinat pe Antonescu să reacționeze luând măsuri pentru a le stăvili. Mai mult, la 19 ianuarie 1941, au fost abolite posturile de comisari pe care i-a înlocuit cu o Comisie a Ministerului Economiei Naționale, care urma să administreze companiile respective.¹⁶⁶

Anii 1940 - 1941 au adus un val de violențe extreme împotriva evreilor din România și teritoriile ocupate de autoritățile române: omorârea prin împușcare, înjunghiere, înecare, spânzurare, incendiere, bătaie, înfometare, aruncarea pe ferestrele clădirilor sau trenurilor, execuții sumare precedate de ritualuri umilitoare și de torturi sau violuri. Au fost numeroase cazurile în care oamenii au fost îngropați de vii. Cadavrele au fost de asemenea ținta violențelor, în timpul rebeliunii legionare, a pogromului de la Iași și a masacrelor din sud-estul României, Basarabia, Bucovina și Transnistria; au fost cazuri în care cadavrele au fost decapitate, jupuite, eviscerate, străpunse cu obiecte, violate, expuse demonstrativ prin oraș sau pe trenuri. Foarte des părți din corpul victimelor au fost excizate pentru jaf sau ca trofeu. Victimele au fost bărbați în toată puterea, dar și copii, femei și bătrâni.

Încă din octombrie 1940, Ion Antonescu declara unui corespondent al ziarului *Stampa* că intenționează, de fapt, să curețe țara de evrei. Într-o ședință a Consiliului de Cabinet, Antonescu mărturisea: „Dacă timpurile ar fi normale, eu aș proceda în mod normal la eliminarea din statul român, în masă, a elementelor evreiești, adică la izgonirea lor peste graniță.”¹⁶⁷

În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, legionarii din Garda de Fier au dezlănțuit un violent pogrom în Capitală, organizat și executat de aparatul de poliție al Ministerului de Interne, Siguranța statului și Prefectura Capitalei, precum și de către diverse organizații legionare: Mișcarea Legionară, Corpul Muncitoresc Legionar, Consiliul Economic Legionar, Cuiburile legionare, cărora li s-au alăturat studenți, liceeni și drojdia periferiilor.¹⁶⁸ Au fost arestați câteva mii de evrei în locuințele lor, pe stradă, în sediile instituțiilor evreiești și transportați în centrele de tortură: prefectura de poliție, sediul Corpului Muncitoresc Legionar, comisariatele de poliție, sediul Uniunii Comunităților evreiești, Sinagoga Malbim, unde au fost bătuți fără încetare cu căști militare, vine de bou, paturi de pușcă, bare de fier, vergele de alamă.¹⁶⁹ La 21 ianuarie 1941 la sediul legionar „Ing. Gheorghe

---

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.142.

¹⁶⁶ Dennis Deletant, *op.cit.*, p.119.

¹⁶⁷ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.I, *Legislația antievreiască.....*, pp.37-55.

¹⁶⁸ Carol Iancu, *Shoah în România.....*, pp.23-24.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.24.

Clime” din Călărași sunt aduși aproximativ 200 de evrei, care au fost închiși în podul și pivnița casei. Întâi au fost jefuiți de toate obiectele de valoare și apoi obligați să circule pe scări între pod și pivniță sub o ploaie de lovituri, pe fiecare treaptă a scării aflându-se câte un legionar cu bâta sau cu ranga de fier. De asemenea, loviți și într-o cameră specială, cu vâna de bou și cu vergi metalice, lovituri aplicate pe față, pe fese, pe palme și pe tălpi. Acestora li s-a dat să bea apă, mai apoi, dintr-o oală în care Rabinul Gutmann - unul dintre cei torturați - se spălase de sângele provenit dintr-o lovitură la cap.

În dimineața zilei de 22 ianuarie 1941, cei arestați au fost împărțiți în două grupuri, la întâmplare. Primul grup a fost dus la Străulești, o periferie a Bucureștiului, unde au fost bătuți încă două zile. Al doilea grup de aproximativ 90 de evrei a fost încărcat în autocamioane și dus pe șoseaua Giurgiului, unde în pădurea Jilava au fost toți împușcați cu 1-3 gloanțe trase mai ales în cap. Au fost găsite în pădurea Jilava 86 de cadavre.

Pentru a face victimele să sufere, torționarii au recurs și la alte mijloace și metode de tortură: introducerea cu forța pe gură a unor cantități dintr-un amestec de sare amară, gaz lampant, benzină și oțet, apoi, închiderea într-un beci foarte strâmt, unde înotau în propriile excremente. La abatorul din București, trupurile victimelor ucise de legionari au fost atârinate în cârligele măcelarilor¹⁷⁰: „Trupurile celor uciși la abator au fost atârinate de ceafă, în cârligele folosite de parlagii... Așa i-a fost dat să moară avocatului Killo Beiller, ridicat de acasă, din mijlocul familiei sale, de către un comisar-șef de poliție legionar. Aceeași soartă au avut-o frații Iuliu și Heinrich [Aurel] Rauch, ridicați din camerele lor de la Hotelul Bulevard. Reamintesc numele acestor trei nenorociți fiindcă toți trei au fost găsiți cu pânțele spintecate adânc, de către mârșavii asasini, care folosind un cuțit de măcelărie în acest scop și maestrii în arta de a chinui, au prins intestinele pe care le-au smuls din trupurile victimelor și le-au înnodat cravată la gâtul celor asasinați.”¹⁷¹ Pogromul de la București a lăsat în urmă 120 de victime (dintre care 117 identificate), ca și 117 capi de familii evreiești victime ale

---

¹⁷⁰ Cf. *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewery during the Holocaust*, Fondation Beate Klarsfeld, Paris-New York, vol.III, f.a, 1986, p.175. În lucrarea *Pe marginea prăpastiei* prin care guvernul justifica reprimarea revoltei legionare, fără să includă însă termenul de „pogrom”, apare și o fotografie în care pot fi numărate 45 de cadavre fără haine, cu legenda: „Evrei uciși de rebeli la Jilava, fotografiați la morgă”.

¹⁷¹ Cf. Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol I, *Legionarii și Rebeliunea*, SOCEC, București, 1946, pp.231-232; Radu Ioanid, *The Progrom of Bucharest 21-23 January 1941*, în *Holocaust Genocid Studies* 1991, vol.6, pp.373-382.

jafurilor și distrugerilor și 25 de sinagogi incendiate sau devastate, dintre care unele distruse complet.¹⁷²

După abrogarea statului național - legionar, politica antisemită a lui Antonescu a fost urmată de noi decrete-legi discriminatorii de „naționalizare” a bunurilor comunităților evreiești și ale evreilor, de o întregă legislație draconică având drept scop să-i marginalizeze pe evrei, ruinându-i din punct de vedere economic. Politica de „românizare” a fost încurajată de ambasadorul Reichului, Manfred von Killinger, numit în ianuarie 1941, și de consilierul său în problemele evreiești, Gustav Richter, care i-a urmat în martie 1941; rolul său a fost acela de a îndruma guvernul român în promulgarea unei legislații antievreiești asemănătoare legislației rasiale germane. Ion Antonescu avea să declare în ședința Consiliului de Miniștri din 16 decembrie 1941 cu ocazia unei discuții privitoare la Odesa și Transnistria: „ În privința jidanilor...Această chestiune se tratează la Berlin. Germanii vor să-i ducă pe toți jidanii din Europa în Rusia și să-i așeze într-o anumită regiune. Dar până la execuție este timp. Ce facem în acest timp cu ei? Așteptăm ce se decide la Berlin? Așteptăm o deciziune care ne privește pe noi? Trebuie să-i punem în siguranță. Bagă-i în catacombe, bagă-i în Marea Neagră... Nu vreau să știu nimic. Poate să moară o mie, poate să moară toți...”¹⁷³

După înlăturarea Gărzii de Fier, nu a existat nici un răgaz în aplicarea măsurilor antisemite; politica de românizare a continuat în ritm alert. Sub regimul antonescian de dictatură militară, au fost extinse măsurile antisemite. La ordinul lui Antonescu, Ministerul de Externe a avizat oficiul de pașapoarte, la 7 martie 1941, ca pașapoartele emise cetățenilor de origine evreiască să poarte inscripția „evreu sau evreică” în colțul din stânga sus pe prima pagină. Criteriile de aplicare ale acestei specificații erau cele stipulate în Legea din 8 august 1940 privind statutul legal al evreilor.¹⁷⁴

Au fost inițiate o serie de măsuri pentru împiedicarea meseriașilor și comercianților evrei de să-și practice meseria. Astfel, la 18 martie 1941, Ministerul Muncii, Sănătății și Protecției Sociale a instruit prefecturile să anuleze contractele evreilor ce-și făceau ucenicia nu numai la patroni

---

¹⁷² Cf. Matatias Carp, *op.cit.*, vol. I, pp.238-242, 370-373, 245-323, în Carol Iancu, *Shoah în România....*, p.25.

¹⁷³ Cf. *Procesul Marii Trădări Naționale*, București, 1946, pp.34-35; *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (ed. Lya Benjamin), București, 1996, p. 365.

¹⁷⁴ Ion Șerbănescu (ed.), *Evreii din România între anii 1940 - 1944*, vol. III, partea I, *1940-1942:Perioada unei mari restriți* (ed. Ion Șerbăneacu), Ed. Hasefer, București, 1997, doc. 128, p. 189.

creștini, ci și la patronii evrei, și să nu mai emită altele.¹⁷⁵ La aceeași dată au fost naționalizate proprietățile urbane ale evreilor. La 3 mai 1941, guvernul a creat Centrul Național de Românzare.¹⁷⁶ O mare parte din proprietățile confiscate de la evrei au fost date românilor.

Românzarea a reprezentat „nu numai epurarea din domeniile proprietății și din activitatea economică a elementelor evreiești și străine - se sublinia în publicațiile oficiale - dominante și acaparatoare, dar chiar mai mult decât atât, o măsură creatoare menită să dea o garanție de control românesc curat, sănătos și durabil asupra proprietății și activității economice.”¹⁷⁷ Argumentele au fost invocate pentru a justifica acțiunea politică.

În Basarabia și Bucovina de Nord, exproprierea evreilor a avut loc după redobândirea provinciilor, la 4 septembrie 1941, ca parte a legislației aplicate acestor provincii. Această legislație cuprindea aceleași măsuri antisemite precum cele adoptate în România, după pierderea acestor teritorii la 28 iunie 1940. Astfel, statul român a naționalizat toate bunurile și proprietățile deținute de evrei. Spre deosebire de situația din Vechiul Regat și din sudul Transilvaniei, au fost incluse și proprietățile comerciale și industriale. Singurele excepții au fost sinagogile și cimitirele în uz la data legilor naționalizării introduse în toamna anului 1940.¹⁷⁸

În condițiile în care perspectiva intrării României în război a crescut odată cu apartenența ei la Pactul Tripartit în noiembrie 1940, a devenit presantă și clarificarea situației militare a evreilor. Un decret introdus la 5 decembrie 1940 prevedea scutirea evreilor de serviciul militar, obligați în schimb să plătească taxe militare și să depună muncă de interes obștesc la discreția statului. Prin Decretul din 15 mai 1941 erau stipulate aceleași obligații în muncă și pentru românii între 20 și 57 de ani care nu erau angajați, cu excepția femeilor căsătorite sau a celor care aveau copii.¹⁷⁹ După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania la 22 iunie 1941, s-a emis un alt decret care prevedea că bărbații evrei în vârstă de la 18 la 50 de ani puteau fi folosiți doar de către Cartierul General al armatei, individual sau în

---

¹⁷⁵ *Ibidem*, doc.136, pp.197-199.

¹⁷⁶ Au fost exceptați de la rigorile legii, evreii naturalizați înainte de 15 august 1916, evreii răniți sau decorați pe câmpul de luptă, descendenții evreilor căzuți în război, evreii botezați de 20 de ani căsătoriți cu români, evreii căsătoriți cu români de cel puțin 10 ani și care au copii botezați de cel puțin 30 de ani și urmașii lor. Vezi, Dorel Bancoș, *op.cit.*, p.140.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p.144.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p.148.

¹⁷⁹ Monitorul Oficial, partea I, nr.113 (15 mai 1941), pp.2608-2609.

grupuri pentru munca de interes obștesc desenată de armată sau de alte instituții de stat.¹⁸⁰

În toate cazurile, evreii trebuiau să fie îmbrăcați în haine civile, fiind obligați să se prezinte la muncă cu îmbrăcăminte de sezon și două schimburi de lenjerie de corp. Pe brațul drept purtau o brasardă galbenă cu numele centrului de recrutare. Foștilor ofițeri și gradelor inferioare li se cerea să poarte, pe brasarda galbenă, o stea în șase colțuri galbenă și respectiv, albă. Când lucrau în localitatea de domiciliu, evreii urmau să locuiască acasă; altfel trebuiau să aducă lenjerie de pat și tacâmuri.¹⁸¹ În toată perioada în care România s-a aflat în război, sub Antonescu, evreilor li s-a cerut să depună muncă de interes obștesc, cunoscută mai târziu ca muncă obligatorie.

Munca de folos obștesc a fost prestată pe baza cererilor adresate armatei de către instituțiile publice. Evreii erau convocați la centrele de recrutare, unde li se repartizau sarcinile. Cei adunați în lagăre și ghetouri, cum a fost cazul în Basarabia și nordul Bucovinei înainte de a fi deportați în Transnistria, au fost puși sub paza armatei sau a jandarmeriei. Aici munca era repartizată de către comandantul lagărului sau ghetoului. În Constanța, repartizarea se făcea de către prefectură, iar în București de către primărie.¹⁸²

Guvernul Antonescu a trecut la expulzarea a zeci de mii de evrei din regiunile de frontieră în ajunul atacului alături de Germania nazistă împotriva URSS. Marele pogrom, primul de această dimensiune din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a avut loc între 29 și 30 iunie 1941 la Iași, unde jumătate din populația orașului erau evrei. Pogromul a cunoscut două faze: în prima, mii de evrei au fost masacrați chiar în oraș, pe stradă, în locuințe și mai ales în curtea prefecturii de poliție, fie prin împușcare, fie prin torturi sălbatice. În cea de-a doua fază, supraviețuitorii au fost evacuați în două convoaie feroviare, urcați în vagoane pentru vite sigilate, „trenurile morții”, unul fiind dirijat către Podu Iloaiei, celălalt către un lagăr de concentrare din Călărași - Ialomița, unde va ajunge abia peste o săptămână, la 6 iulie. Îngrămădiți în aceste „locuri ale morții ambulante”, aveau să moară 2.717 evrei dintr-un total de 4.504 sau 2.521 dintr-un total de 4.432, după estimări diferite, de sete, de foame sau prin asfixiere. Pogromul a fost săvârșit de armată și de autoritățile civile, cu complicitatea și sprijinul unităților germane prezente în oraș. În total au fost masacrați 12.000 de evrei.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.122.

¹⁸¹ Monitorul Oficial, partea I, nr.164(14 iulie 1941), pp.4039-4042.

¹⁸² Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*p.125.

¹⁸³ Apud Carol Iancu, *Shoah în România...*, p.26.

ANTONESCU ȘI HOLOCAUSTUL

Basarabia și Bucovina

După eliberarea teritoriilor românești de sub ocupația Uniunii Sovietice, Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța, în august 1941 guvernul României a hotărât ca provinciile dezrobite să fie organizate distinct, în acest scop adoptându-se, la 3 septembrie 1941, *Decretul - Lege nr. 790 pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei*.¹⁸⁴ În fruntea Guvernământului Basarabiei a fost numit generalul Constantin Gh. Voiculescu, care - potrivit legii - era „autoritatea supremă a provinciei”, fiind responsabil în fața *Conducătorului* statului de buna administrație a ținutului.¹⁸⁵ După cum avea să mărturisească mai târziu, într-un *Memoriu*¹⁸⁶ redactat după ce a fost arestat la 12 octombrie 1944, fiind acuzat de „crime de război”, la sosirea sa în Basarabia „haosul domnea pretutindeni, la orașe; Guvernământul Basarabiei în acei ani tulburi a fost cea care implica tratarea populației evreiești.

Holocaustul din România a fost diferit de cel din alte părți ale Europei și din Uniunea Sovietică. În primul rând, asasinatelor în masă au fost comise de autoritățile române sub dictatura militară a lui Antonescu și România era un aliat suveran al Germaniei. În al doilea rând, uciderea evreilor de către români a fost rezultatul nu doar al asasinatelor sistematice, ci și al deportării și al consecințelor ei.¹⁸⁷

În România, nu se știe mai nimic despre „criminalii obișnuiți” care au participat la Holocaust. Asocierea regimului antonescian la proiectul genocid-ar nazist este deseori descrisă ca o catastrofă care s-a produs anonim, într-o schemă narativă în care nu mai contează nici numele criminalilor, nici cele ale victimelor. Jorn Rusen numea această strategie discursivă „anonimizare”. Când vine vorba despre responsabilități, discuția se limitează adesea la Antonescu și anturajul său. Regimul comunist i-a catalogat pe oamenii regimului antonescian implicați în atrocități drept

---

¹⁸⁴ Arhiva Națională a Republicii Moldova, *Fond 706*, inv.1, dos.nr.22, f.4.Cf.Florin Cristea, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Ed.Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p.193.

¹⁸⁵ Anatol Petrencu, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Chișinău, Epigraf, 1999, p.74.

¹⁸⁶ Florica Dobre, *memoriul generalului Voiculescu*, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, an II, nr.2(6), București, 1999, pp.42-47.

¹⁸⁷ Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.140.

„simpli executanți” și „unelte oarbe ale fascismului”, iar discuția nu a progresat mult de atunci.

Moartea socială a victimelor, ștergerea drepturilor și identităților lor a fost urmată de moartea atroce și îngroparea în gropi comune. România nu a avut profesioniști ai crimei precum Germania nazistă. În cazul nostru, marea majoritate a crimelor au fost comise de oameni obișnuiți: soldați, polițiști, jandarmi, gardieni publici, legionari, civili. Aceștia au fost socializați prin intermediul propagandei fasciste și antisemite, radicalizați și dezumanizați de război, și au intrat în angrenajul crimei pentru a participa la fantasma ideologică care viza rezolvarea cu orice mijloace a „problemei evreiești”. Au existat și cazuri în care unele persoane sau mici unități s-au specializat în execuții, drumul lor prin România și Basarabia lăsând în urmă mai multe gropi comune. Evreii au fost principalele victime ale regimului Ion Antonescu. Fiind cea mai numeroasă minoritate etnică din România, deportarea evreilor constituia mijlocul principal al lui Antonescu de a-și satisface dorința de „purificare” și de „omogenizare” a populației românești. Deportarea n-a fost însă unica soartă a evreilor. România face parte din geografia Holocaustului întrucât pe teritoriul ei și în provinciile de sub controlul ei, Antonescu s-a făcut vinovat de uciderea sistematică a evreilor. Nu întâmplător cuvântul „purificare” revenea cel mai adesea pe buzele lui Ion și Mihai Antonescu atunci când se refereau la deportarea evreilor, această conotație evidențiind caracterul rasist al politicii lor față de evrei. Legislația privitoare la evrei din perioada 1941 - 1944, ca și cea din anii imediat anteriori, a fost îndreptată împotriva evreilor ca rasă, iar evreii din România a fost singura populație minoritară care a suferit o astfel de discriminare rasială. Deportarea evreilor, reprezentând obiectivul fundamental al politicii antonesciene în privința minorităților, a fost însoțită de un proiect mai puțin draconic de eliminare a altor minorități din România și de aducere în țară a românilor care trăiau în afara granițelor ei.¹⁸⁸

Obsesia lui Antonescu în legătură cu amenințarea bolșevică era principala forță care dinamiza politica sa de eliminare a evreilor din teritoriile luate de români în vara anului 1941. Dar, a pune deportarea evreilor numai pe seama fricii de bolșevism ar fi o mare greșeală. Ea a fost inspirată și de antisemitismul funciar al lui Antonescu, simțământ împărtășit de Mihai Antonescu și de figurile marcante ale regimului. Intenția lui Antonescu de a elimina evreii din România, când condițiile o vor permite, a

---

¹⁸⁸ Vezi Viorel Achim, *The Romanian population Exchange Project Elaborated by Sabin Manuilă in October 1941*, *Annali dell'Instituto storico italo-germanico in Trento/Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient*, vol. XXVII(2001), pp.597-598.

reieșit cu claritate în cadrul unei ședințe a Cabinetului din 7 februarie 1941: „Dacă timpurile ar fi normale, eu aș proceda în mod normal, la eliminarea din Statul Român, în masă, a elementelor evreiești, adică izgonirea lor peste graniță. Dar astăzi nu pot s-o fac... și atunci, problema aceasta o întrevăd sub un aspect cu totul special, adaptat la situația internațională de azi. În Capitală vreau să fac un cartier pur evreiesc, ale cărui limite se vor fixa ulterior, dar ale cărui axe sunt trasate de jidani, căci este axa Văcărești și axa Dudești, și unde, în timp de doi ani, tot ce este evreu în capitală trebuie să intre în această cetate jidovească și tot ce este român va trebui să iasă. Atunci, jidanii vor putea să trăiască în mediul lor, cu comerțul lor, cu sinagogile lor etc. până când vor veni timpuri liniștite, când îi vom trece peste graniță, în regiunile care se vor fixa ulterior... Pentru Moldova... trebuie studiate orașele în care sunt evrei mulți, ca Focșani, Iași, Galați, Bacău, Roman, Fălticeni etc. Cu timpul poate să se aducă jidani din târguri și să fie îngrămădiți în anumite centre.¹⁸⁹

Expulzarea evreilor din România era un instrument de aplicare a politicii antonesciene de „purificare etnică și politică”, Mihai Antonescu s-a pronunțat clar în acest sens cu prilejul unei ședințe a cabinetului pe care a prezidat-o la 17 iunie, cu doar câteva zile înainte de atacul germano-român împotriva Uniunii Sovietice: „Noi trebuie să folosim acest ceas ca să facem purificarea populației. De acea, Basarabia și Bucovina vor aminti politica lui Titus¹⁹⁰ în ce privește anumite populațiuni de origine etnică - și vă asigur că nu numai în ceea ce privește evreii, dar în ce privește toate naționalitățile – vom ajunge să practicăm o politică de totală și violentă înlăturare a elementelor străine.”¹⁹¹

Mihai Antonescu se gândea deja la expansiunea teritorială până la Bug, ca mijloc de expulzare a populațiilor nedorite: „Domnilor, cred că trebuie să folosim acest moment, deși, când discutăm această problemă acum câteva luni, dl g-ral Antonescu, în urma unor negocieri diplomatice, îmi spunea că sunt megaloman – să întindem granița până la Bug și să ne afirmăm vechile noastre așezări istorice; să folosim acest moment ca să dăm

---

¹⁸⁹ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.III, Partea I, 1940-1944: Perioada unei mari restriști(ed.Ion Șerbănescu), Ed.Hasefer, București, 1997, doc.122, p.183.

¹⁹⁰ Titu Flavius Vespasianus, împărat roman (79-81 î.Hr.). În timpul domniei tatălui său, Vespasian, a fost comandant al armatelor romane în Iudeea, unde a înăbușit revolta iudeilor din anul 70 î.Hr. și a distrus Ierusalimul.

¹⁹¹ Cf.Dennis Deletant, *op.cit.*, pp.142-143.

marea luptă împotriva slavilor.”¹⁹² Opt zile mai târziu, la o altă ședință a cabinetului, Mihai Antonescu a dezvăluit celor prezenți, că generalul Ion Antonescu luase decizia de a ridica evreii în vederea deportării lor: „Generalul Antonescu a luat decizia – în timp ce se afla în Moldova - de a îndepărta evreii chiar din momentul acesta din toate satele din Moldova, Basarabia și Bucovina. Această măsură se aplică deja în Moldova.”¹⁹³

Hitler i-a dezvăluit lui Antonescu cele două mari secrete ale regimului nazist, înainte de a fi puse în aplicare: Planul Barbarossa și „Liniile directe pentru tratarea evreilor din Răsărit”, adică planul de exterminare a evreilor din Uniunea Sovietică. Planul de invadare a Uniunii Sovietice i-a fost adus la cunoștință lui Antonescu, de către Hitler, cu ocazia celei de-a doua întâlniri, la 14 ianuarie 1941, la Obersalzberg în sudul Germaniei. Lui Antonescu i s-a comunicat în linii generale planul de atac împotriva URSS și după afirmațiile lui Mihai Antonescu ... „s-a fixat data intrării în război și, singuri, mareșalul Antonescu și cu mine, am știut data când România și Germania vor să declare război Rusiei.”¹⁹⁴ Cu prilejul acestei întâlniri, Antonescu a obținut consimțământul lui Hitler de a se debarasa de Horia Sima și de legionari, după ce l-a convins pe Fuhrer, prin fermitatea sa de a salva țara - cu sau fără Legiune - și „chiar împotriva Legiunii.” Al doilea mare secret, cel care privea soarta evreilor pe teritoriile cucerite i-a fost dezvăluit lui Antonescu, la a treia întâlnire cu Hitler care a avut loc la Munchen, 12 iunie 1941.¹⁹⁵

Analiza măsurilor concrete luate de Antonescu pentru executarea „Soluției finale” autohtone în cele două provincii românești demonstrează că a știut dinainte despre formarea unităților mobile de exterminare a evreilor, denumite *Einsatzgruppen* și despre misiunea lor. Trebuie subliniat că Antonescu și regimul său au adoptat „Soluția finală” pe vremea când Conducătorul era convins că Germania urmează să înfrângă Uniunea Sovietică, bazată pe victoria germană asupra Franței și Marii Britanii în 1940, pe rezultatele campaniei din Balcani, pe înfrângerea corpului expediționar britanic în Grecia și pe concluzia personală a lui Antonescu că *Wehrmacht-ul* a găsit soluția pentru problema tuturor războaielor împotriva Rusiei. Astfel, la 12 iunie 1941, Antonescu îi spunea lui Hitler: „Napoleon și

---

¹⁹² *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu* (ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat), vol. III, aprilie-iunie 1941, Arhivele Naționale ale României, București, 1999, p.570.

¹⁹³ *Ibidem*, p.618.

¹⁹⁴ Jean Ancel, *Documents*, IX, nr.162, p.423.

¹⁹⁵ Idem, *Surse arhivistice despre Holocaustul din România*, p.2, în www.idee.ro/holocaust/pdf/surse.pdf.

germanii înșiși în anul 1917 au avut de luptat cu marea dificultate a spațiului; dar acum, având motorul în aer și pe pământ, nu mai are importanță spațiul ca aliat al Rusiei.”¹⁹⁶

În martie 1941 au venit la București „delegații speciali ai guvernului Reichului și ai domnului Himmler” cum i-a descris Mihai Antonescu. Delegația a venit pentru a discuta soarta evreilor din România și avea următoarea componență: Karl Pflaumer - general SS, Karl Hoffmann - Gestapo, mai târziu atașat pentru probleme de poliție în Bulgaria, Gustav Richter - căpitan, apoi maior SS, trimisul lui Eichmann în România și atașat pentru problemele evreiești la Legația Germană și Eitzen - despre care nu știm nimic. „Mi-au cerut formal - declara Mihai Antonescu - că în România controlul și organizarea evreilor să fie exclusiv germane, întrucât Germania pregătește soluția internațională a chestiunii evreiești. Am refuzat.”¹⁹⁷ În realitate, Mihai Antonescu a acceptat și, mai mult s-a lăudat cu consimțământul său și al Conducătorului în ședințele de guvern.

Înțelegerile dintre Oficiul Central de Securitatea Reichului (*Reichssicherhauptamt - RSHA*), privind soarta evreilor din Basarabia, Bucovina și mai târziu din Transnistria, s-au definitivat probabil înainte de convorbirea de la Munchen, în cadrul contactelor lui Mihai Antonescu cu delegații RSHA care au sosit în România în martie 1941.¹⁹⁸ Documentele românești, care se referă la crimele împotriva evreilor au dispărut din arhivele românești încă înainte de prăbușirea regimului Antonescu și cele care au rămas au fost bine ascunse de către autoritățile comuniste.¹⁹⁹ Despre înțelegerile cu SS privind soarta evreilor din Basarabia și Bucovina s-a aflat, din întâmplare, la o convorbire purtată de Mihai Antonescu cu ministrul de externe nazist al cartierului general al lui Hitler la Jitomir, la 23 septembrie 1942.²⁰⁰

La 3 iulie 1941, Mihai Antonescu a ținut un discurs la Ministerul de Interne difuzat sub titlul „Directive și îndrumări date administrației

---

¹⁹⁶ *Protocolul convorbirii dintre Hitler și Antonescu din 12 iunie 1941*, DGFP, vol.13, nr.167, p.267.

¹⁹⁷ Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice despre Holocaustul din România*, p.2, în loc.cit. Mihai Antonescu a afirmat aceasta, la 14 martie 1944, într-o telegramă trimisă ambasadorului special la Ankara (care reprezenta și opoziția), în încercarea de a convinge puterile democratice occidentale că regimul antonescian s-a opus dintotdeauna exterminării evreilor. Afirmările sale nu corespund adevărului. Telegrama lui Mihai Antonescu către Legația României la Ankara, Arhivele Ministerului de Externe Român, Dosarul „Ankara”, vol.I, pp.108-109.

¹⁹⁸ Jean Ancel, *Surse arhivistice despre Holocaustul din România*, p.2, în loc.cit.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ *Ibidem*.

desrobitoare”. Directiva a-10 sublinia intențiile cu privire la populația evreiască: „Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg pentru o totală descătușare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili.”²⁰¹ În aceeași problemă, Mihai Antonescu adăuga, la 8 iulie, lămuriri importante la directivele date: „Așa că vă rog să fiți implacabili, omenia siropoasă, vaporeasă, filozofică nu are ce căuta aici... Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrarea forțată a întregului element evreu din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță... Veți fi fără milă cu ei... Nu știu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională... Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari... Îmi iau răspunderea în mod formal și spun că nu există lege... Deci, fără forme, cu libertate completă.”²⁰²

Ordinul de exterminare a unei părți a evreilor din Basarabia și Bucovina și de deportare a restului a fost dat de Ion Antonescu din proprie inițiativă și nu ca rezultat al unor presiuni germane. Pentru punerea în aplicare a acestui obiectiv, el a ales jandarmeria și armata, în special administrația civilă a armatei, denumită Pretorat. Armata s-a implicat, în baza planului elaborat începând din 9 iulie „pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea și acționarea de echipe, care să devanseze trupele române.”²⁰³ Aceste echipe, trimise de Marele Stat Major, au reușit să-i instige pe români împotriva evreilor, încât era greu de înțeles cum a fost posibilă schimbarea radicală a comportamentului acestora. Vecini și vechi prieteni, aceștia se năpusteau în masă pentru a jefui, viola, bate și chiar ucide evrei din târguri și sate. Jandarmeria a primit ordinul de „curățirea terenului” în trei locuri diferite din Moldova: Roman, Fălticeni și Galați. „Curățirea terenului” era termenul-cod românesc pentru lichidări de evrei și deportare în lagăre, echivalentul românesc al „Soluției finale”, pe un teritoriu restrâns: Basarabia și Bucovina. Prin curățirea terenului se înțelegea de fapt „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; Închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban, arestarea tuturor

---

²⁰¹ Mihai Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, București, 1941, pp.60-61.

²⁰² *Stenograma ședinței guvernului din 8 iulie 1941*, în Jean Ancel, *Documents*, VI, nr.15, pp.199-201.

²⁰³ Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.4, în loc.cit.

suspecților, a activiștilor de partid a aceluia care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică și trimiterea lor sub pază la legiune.”²⁰⁴ Comandantul legiunii de jandarmi Orhei atrăgea atenția jandarmilor săi „...că trebuie să-i extermine de la prunc în fașă la bătrânul neputincios, toți fiind periculoși pentru nația română.”²⁰⁵

Ion Antonescu și-a expus punctul său de vedere asupra războiului pe care l-a inițiat împotriva evreilor, în fața miniștrilor, la întoarcerea sa la București, după eliberarea Basarabiei și Bucovinei: „Lupta este foarte înverșunată. Este pe viață și pe moarte. Este dusă între noi și germani și evrei... Am să fac o operă de curățire totală de evrei și de toți cei care s-au strecurat la noi... dacă noi nu făceam acest război, ca să curățim rasa de acești oameni care sug viața noastră economică, națională și fizică, noi eram amenințați ca să pierim cu desăvârșire... Prin urmare, politica în această privință este să facem un tot omogen și în Basarabia și în Bucovina și în Moldova – eu și cu Dumneavoastră. Dacă vom trăi, dacă nu, o va face altul și în Transilvania.”²⁰⁶

Dispozitivul de executare a ordinelor speciale evidențiază faptul că ordinele au fost date, direct de Ion Antonescu, Armatei, Serviciului special de informații și Jandarmeriei. Mihai Antonescu a dat ordine administrației în cele două provincii. Executantul „ordinelor speciale”, Marele pretor, generalul Ioan Topor, era direct subordonat șefului Marelui Cartier General, generalul Ilie Șteflea. Jandarmeria în cele două provincii, prin inspectorii generali, colonelul Teodor Moculescu, în Basarabia și colonelul Ioan Mănecuța, în Bucovina, era subordonată la începutul operațiunii generalului C. Vasiliu și apoi generalului Ioan Topor.²⁰⁷

Deși existau acorduri de colaborare între cele două părți, români și germani, parteneri la crime, lipsa de organizare și planificare sau lipsa de eficiență și duritate în acțiunile întreprinse generau nemulțumiri la partea germană. Aliații români ucideau și jefuiau evrei în mod dezordonat, lipsit de metodă și nu după metoda germană. Cel mai mult îi înfuria însă pe naziști, ne-îngroparea cadavrelor evreilor împușcați, ceea ce pune în pericol sănătatea trupelor. Astfel, într-un raport rezumând primele cinci rapoarte ale

---

²⁰⁴ Planul a fost citat în Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Popoiu Constantin, comandantul legiunii de jandarmi din Orhei, a secretarului legiunii, plutonierul Eftimie Vasile și altor comandanți, Cf. Jean Ancel, *Documents*, VI, nr.41 și 43, pp.444-445.

²⁰⁵ Idem, nr.43, p.477.

²⁰⁶ *Stenograma Ședinței Consiliului de Miniștri din 15 septembrie 1941*, în *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (ed.Lya Benjamin), Ed.Hasefer, București, 1996, nr.1, nr.109, pp.298-299.

²⁰⁷ Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice despre Holocaust*...., p.5, în loc.cit.

Einsatzgruppe D, trimis la 30 octombrie 1941, ministrul de externe nazist Ribbentrop, comandantul poliției de siguranță SD relatează: „Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu am avea nimic de reproșat numeroaselor execuții, dacă pregătirile tehnice și execuțiile ar fi suficient de corecte. În general, românii lasă cadavrele celor uciși pe locul în care au fost împușcați, fără să le îngroape. *Einsatzkommando-ul* a dat dispoziții să acționeze într-o formă mai metodică în această chestiune.”²⁰⁸

În vara și toamna anului 1941 se puteau vedea, pe drumurile și pe câmpiile Basarabiei, evrei deplasându-se însoțiți de jandarmi și în urma lor, țărani și slujbași ai primăriilor cu cazmale și lopeți pe umeri, toți îndreptându-se spre locurile de execuție. Țăranii erau mobilizați de jandarmi, iar slujbașii de rând erau trimiși de primarii satelor. Ei așteptau ca jandarmii să-împuște pe evrei ca să-i îngroape și se întorceau acasă cu hainele victimelor și cu alte obiecte de mică valoare. Obiectele de valoare și banii erau luați de către jandarmi. Deseori, jandarmii se îmbătau și chefuliau toată noaptea după o asemenea „zi de muncă”.

În condițiile în care, la sfârșitul lunii iulie și începutul lunii august 1941, unitățile de exterminare germane înaintau cu rapiditate în Ucraina pe urmele *Wehrmacht*-ului procedând la adunarea și împușcarea evreilor, fără vreo coordonare cu germanii, armata română a început să deporteze peste Nistru - termenul Transnistria încă nu apăruse în documente - zeci de mii de evrei arestați în târguri și pe drumuri.²⁰⁹ Această acțiune a început în momentul în care trupele au ajuns la Nistru. Mii de evrei au fost împinși peste Nistru de jandarmii români și prin Rezina și Iampol, deși Transnistria se afla încă sub ocupație militară germană. Autoritățile militare germane au început să forțeze coloane de evrei să se înapoieze în Basarabia, ceea ce a generat riposta autorităților românești. Un ordin explicit al lui Ion Antonescu preciza că acești evrei vor fi împușcați. „Dl. General Antonescu a ordonat să se interzică cu desăvârșire orice pătrundere pe teritoriul Nistru. Evreii care au trecut frontiera și care vor mai încerca să treacă (înapoi) să fie considerați spioni și executați.”²¹⁰ Marele Cartier General a ajuns la concluzia că până la stabilirea statutului teritoriului ucrainian, care urma să fie acordat României, nu pot fi continuate deportările. În acest context, s-au înființat lagărele și ghetourile temporare în Basarabia, ca urmare a eșecului deportării pripite a supraviețuitorilor primului val de „curățirea terenului”. Ordinul special

---

²⁰⁸ *Documentele de la Nürnberg-NO-2651, Cf. Jean Ancel, Surse arhivistice....*, p.5, în loc.cit.

²⁰⁹ Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice....*, p.6, în loc.cit.

²¹⁰ Arhiva Națională a Republicii Moldova, Direcția Generală a Poliției, Arhiva Siguranței, Anul 1941, *Fond 229, subfond 2, dosar 165, p.79, Cf. Jean Ancel, Surse arhivistice....*, p.6, în loc.cit.

pentru înființarea lagărelor s-a dat la 8 august 1941. La 5 august 1941, Antonescu a ordonat ca „evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia și la est de Nistru, să fie obligați a purta, sub severe sancțiuni, un semn distinctiv, format dintr-o stea cu șase colțuri din stofă sau pânză.”²¹¹

Înființarea de ghetouri reprezenta un element nou în istoria României și Mihai Antonescu, care răspundea de acordurile secrete cu RSHA, l-a informat la 9 august pe Conducător, pe front, că a trimis un consilier de la Președinție să învețe din experiența naziștilor: „În problema evreiască, consilierul Stănescu a plecat la Varșovia pentru a studia concentrarea făcută în cartierele de germani și a folosi experiența lor. De îndată ce se va întoarce vă voi informa.”²¹² Comandantul Militar al Municipiului Chișinău, colonelul Dumitru Tudose, nu a mai așteptat venirea consilierului Președinției, și a acționat din inițiativă proprie, raportând cu emfază la 12 august: „Am curățit orașul de evrei și resturile inamice, dându-i o față românească și mai ales creștină. Am organizat ghetoul evreiesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un fel de pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente.”²¹³

În așteptarea reluării deportărilor, autoritățile românești au înființat câteva zeci de lagăre și ghetouri din care evreii au fost apoi evacuați în șapte lagăre mari și în ghetoul Chișinău. La sfârșitul lunii august se aflau în aceste ghetouri circa 80.000 de evrei²¹⁴: Secureni – 10.356, Edinetti – 11.762, Limbenii Noi – 2.634; Rascani – 3.072; Rautel – 3.253; Vertujeni – 22.969; Mărculești – 11.000; Ghetoul Chișinău – 11.525; ghetouri și lagăre mici în sudul Basarabiei – 5-6.000²¹⁵. Regimul antonescian nu a reușit să ascundă răspunderea lui pentru încarcerarea supraviețuitorilor în lagăre și ghetouri, pentru regimul de teroare pe care l-a impus în aceste lagăre și, la urmă, pentru deportări. Regimul din aceste lagăre poate fi rezumat în câteva cuvinte, fiecare cuvânt însemnând zeci de mii de morți: muncă forțată, corupție, foamete, jaf, violuri, execuții, epidemii, marte.

La 30 august 1941 a fost rezolvată problema statutului Transnistriei, provincia fiind transferată României, conform promisiunii făcută de Hitler lui Antonescu. Reprezentanții celor două armate au semnat „Înțelegerea

---

²¹¹ Armata a IV-a către unitățile în subordine: Ordinul Președintelui Consiliului de Miniștri privind semnele distinctive, 8 august 1941, Arhiva MAPN, dos.781 (nepaginat), Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.7, în loc.cit.

²¹² Telegrama lui Mihai Antonescu către Ion Antonescu, Președinția Consiliului de Miniștri, *Fond Cabinet Militar*, dos.167/1941, p.42., Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.8, în loc.cit.

²¹³ Arhiva MAPN, dos.656, p.13. Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.8, în loc.cit.

²¹⁴ Jean Ancel, *Documents*, V, pp.52, 59, 131-133; X, pp.100-102, 138.

²¹⁵ Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.8, în loc.cit.

asupra siguranței administrației și exploatării economice a teritoriului între Nistru și Bug și Bug–Nipru.”²¹⁶ Paragraful 7 din înțelegere se referea la soarta evreilor din lagărele și ghetourile din Basarabia și Bucovina și a evreilor localnici din Transnistria. „Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci să fie concentrați în tabere de muncă și întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est va fi posibilă.”²¹⁷ Acordul de la Tighina a pus capăt disputei între cele două armate cu privire la dreptul de a folosi Transnistria ca un mare lagăr de concentrare, până la evacuarea evreilor peste Bug. La sfârșitul lunii august 1941, Guvernatorul Voiculescu a comunicat presei că „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. În satele basarabene, astăzi nu mai este nici un evreu, iar în orașe, pentru evreii care au mai rămas, s-au înființat ghetouri.”²¹⁸ Prima fază, sub comanda lui Antonescu, a fost executată în întregime în Basarabia și în nordul Bucovinei. Zeci de mii de evrei au căzut victime ordinului de „curățire a terenului”. Astfel, în perioada scursă de la înființarea lagărelor, deci după aplicarea ordinului de „curățire a terenului” și până la începutul deportărilor, „25.000 evrei au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați.”²¹⁹ Este de la sine înțeles că nu puteau să moară mii de evrei de „moarte naturală”, într-un răstimp atât de scurt sau să evadeze, pentru că nu aveau unde. Acești evrei nu puteau muri decât împușcați, de foame sau boli.

La sfârșitul lunii august are loc la Tighina o ședință specială prezidată de Ion Antonescu la care participă guvernatorii Basarabiei, generalul Voiculescu, Bucovinei, Corneliu Calotescu și a lui Gheorghe Alexianu, noul guvernator al Transnistriei. Aici au fost transmise „indicații de felul în care urmează să se execute operațiunea trimerii evreilor pe Bug.”²²⁰ Dispozițiile stabileau deportarea evreilor, fără formalități administrative: nu s-au întocmit liste nominale ale deportaților, respectându-se numai împărțirea „în grupe strict numerice”. Nici în Transnistria nu s-au făcut liste nominale, evreii ajungând acolo fără acte, deci fără identitate. Actele au fost confiscate la punctele de trecere peste Nistru și arse. Printr-un alt ordin al Marelui Cartier

---

²¹⁶ Gosudartsveni Archiv Odeskoi Oblasti, Ucraina (Arhiva de Stat a Județului Odessa, Fond 2361, subfond Ic., pp.45-46; versiunea germană: Documentele de la Nurnberg PS-3319, cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.8, în loc.cit.

²¹⁷ Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.8, în loc.cit.

²¹⁸ Curentul din 27 august 1941.

²¹⁹ Raport de anchetă nr.2 al Comisiei Niculescu, decembrie 1941, Arhiva Chișinău 706- I-69, p.49. Raportul a notat existența a 75.000-80.000 de evrei în Basarabia, la sfârșitul lunii august Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.9, în loc..cit.

²²⁰ *Memoriul lui Voiculescu*, p.139, Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.9, în loc.cit.

General,, evreii care nu se vor putea ține de convoaie, fie din neputință, fie din boală, să fie executați.”²²¹

Trecerea peste Nistru s-a făcut prin cinci puncte: de la nord la sud: Atachi – Moghilev - Podolsk; Cosauti – Iampol; Rezina – Rabnița; Tighina-Tiraspol; Olănești - Iasca. Deportările au început la 16 septembrie, cu evreii din lagărul Vertujeni și au continuat apoi cu evreii din celelalte lagăre și ghetouri și s-au încheiat la sfârșitul lunii decembrie.²²² La 6 decembrie 1941, Antonescu rezuma în ședința guvernului desfășurarea acțiunilor de purificare etnică a Basarabiei: „În ceea ce privește pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv și total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40.000 de evrei, care în câteva zile, vor fi trecuți peste Nistru, iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali.”²²³

În toate lagărele mureau zilnic sute de evrei de foame, sete, de băătăi și torturi: femeile tinere care opuneau rezistență la viol erau ucise, mulți evrei erau uciși în timpul perchezițiilor. Peste tot erau răspândite cadavre, la care se vor adăuga cele rămase pe margini de drumuri în cursul deportării. Viața unui evreu aflat într-un convoi, nu avea nici o valoare. A devenit frecventă în toate convoaiele o formulă originală de asasinare și jaf, unică în istoria Holocaustului: țăranii care pândeau convoaiele pentru a-i jefui pe evrei se adresau unui jandarm din escortă, indicau un evreu căruia îi jinduiau îmbrăcămintea sau încălțăminte și îi propuneau un preț. După o scurtă tocmeală, jandarmul scotea evreul ales din convoi și-l împușca, iar țăranul plătea suma convenită și se grăbea să dezbrace cadavrul. Banii erau pentru haine, viața unui om nu valora nimic.

Jaful oficial al evreilor din cele două provincii a fost ordonat de Ion Antonescu și s-a făcut în câteva etape prin Banca Națională a României. La 5 octombrie, Antonescu a ordonat „schimbul bijuteriilor și metalelor prețioase pe care le posedau evreii ce se evacuează din Basarabia și Bucovina”, de fapt jefuirea lor.²²⁴ Hitler a fost impresionat încă din august, de modul în care a tratat Antonescu problema evreiască, declarându-i lui Goebbels, cu câteva zile înainte de semnarea înțelegerii de la Tighina: „În ceea ce privește problema evreiască, se poate stabili acum că un om ca Antonescu acționează în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut noi până acum.”²²⁵

---

²²¹ Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice...*, p.9, în loc.cit.

²²² *Ibidem*.

²²³ Lya Benjamin, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri.....*, p.326.

²²⁴ Arhiva Chișinău, 1607-1-2, p.171, Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.10, în loc.cit.

²²⁵ Joseph Goebbels, *Tagebueche 1924-1945*, Band 4, Piper, Munchen, Zurich, 1992, pp.1059-1060.

Numărul evreilor deportați în 1941 din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi din Regat se cifrează, conform rapoartelor secret la 188.712 evrei. Numai din Bucovina au fost deportați, în 1941, 91.845 evrei.²²⁶ Cu deportările din vara și toamna anului 1942, numărul deportaților s-a ridicat, conform datelor oficiale secrete, la 194.382 evrei.²²⁷

Desigur, guvernării români au depus încă de atunci toate eforturile pentru a induce în eroare pe reprezentanții puterilor occidentale cu privire la participarea lor la crime împotriva umanității. Ambasadorul Statelor Unite ale Americii, Franklin Mott Gunther, a fost primit în audiență de către Ion Antonescu și Mihai Antonescu și a protestat contra atrocităților antievreiești. La 4 noiembrie el raporta Ministerului de Externe de la Washington: „Am atras atenția permanent și persistent celor mai de seamă autorități românești reacția inevitabilă a guvernului meu și a poporului meu față de un astfel de tratament inuman și chiar ucideri nelegiuite de oameni nevinovați și lipsiți de apărare descriind, pe larg, atrocitățile comise contra evreilor din România. Observațiile mele au trezit în mareșalul Antonescu și la premierul ad-interim Mihai Antonescu manifestări de regret pentru excesele comise „din greșeală” sau de „elemente iresponsabile” și (promisiuni) de moderație pe viitor... Programul de exterminare sistematică continuă totuși și nu văd vreo speranță pentru evreii români, atâta timp cât actualul regim controlat de germani rămâne la putere.”²²⁸

---

²²⁶ Arhiva Ministerului de Externe, *Fond Central*, vol.20, pp.130-131, Cf.Jean Ancel, *Resurse arhivistice.....*, p.11, în loc.cit.

²²⁷ Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.11, în loc.cit.

²²⁸ Jean Ancel, *Documents.....*, III, nr.221, p.339.

TRANSNISTRIA

Teritoriul dintre Bug și Nistru atribuit de Hitler lui Antonescu drept recompensă pentru participarea României la războiul contra Uniunii Sovietice, a primit numele de Transnistria. Potrivit recensământului sovietic din 1939, Transnistria avea trei milioane de locuitori, majoritatea ucraineni și ruși, circa 300.000 moldoveni (români), 33.000 evrei și 125.000 germani.²²⁹ Regimul de ocupație a fost inaugurat la Tiraspol la 9 august 1941 – fără Odessa, care nu era încă ocupată. În fruntea Guvernământului a fost numit profesorul universitar de drept, Gheorghe Alexianu, prieten și fost coleg cu Mihai Antonescu și antisemit cunoscut. Transnistria a fost împărțită în 13 județe conduse de prefecti, toți ofițeri cu grade de colonel sau locotenent-colonel din armată sau jandarmerie. În fruntea raioanelor în număr de 64 au fost numiți pretori. La începutul războiului, Antonescu a considerat că perioada de ocupație a Transnistriei va fi nelimitată. În ședința guvernului din 16 decembrie, Antonescu i-a recomandat lui Alexianu: „Guvernezi acolo ca și când România s-ar fi instalat pe acele teritorii de două milioane de ani. Ce se va întâmpla apoi vom vedea... Dumneata ești suveran acolo. Să-i scoți pe oameni la lucru chiar cu biciul, dacă nu înțeleg... iar dacă va fi nevoie și altfel nu merge, să-i scoți cu gloanțele; pentru asta nu e nevoie de autoritatea mea.”²³⁰

Armata română, chiar mai mult decât jandarmii și poliția, a fost răspunzătoare pentru inițierea măsurilor de pedepsire, încarcerare și persecutare a evreilor din Transnistria. Ofițerii unităților trimise aici au inițiat măsuri îndreptate împotriva evreilor, urmărind îndeaproape îndeplinirea acestora de către autoritățile civile și chiar de către jandarmi. În prima etapă a administrației, din august până la sfârșitul lui septembrie 1941, unitățile armatei române au colaborat cu armata germană și cu *Einsatzgruppe* în acțiunile de ucidere a evreilor ucraineni localnici și de înarmare a unor ucraineni localnici, care au constituit nucleul teribilei poliții ucrainene. Numărul exact al evreilor uciși de unitățile din *Einsatzgruppe* nu este cunoscut, dar conform afirmațiilor comandantului său, Oblendorf, se cifrează la 90.000.²³¹

---

²²⁹ Idem, Surse arhivistice....., p.11, în loc.cit.

²³⁰ *Procesul Marei Trădări Naționale*, București, 1946, pp.148-149.

²³¹ *Nurnberg Military Trials*, Case 9, vol.IV, p.169, Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.12, în loc.cit.

Comportamentul conducerii armatei își are originea, în primul rând, în tradiția antisemită a armatei, în atitudinea ostilă pe care comanda armatei a avut-o dintotdeauna față de evrei ca soldați, și în controlul total exercitat de Antonescu, care a servit pe tot parcursul războiului a un fel de super-șef de Stat Major al Armatei. O parte din unitățile de jandarmerie care au executat ordinul de „curățirea terenului” în Basarabia și Bucovina au fost atașate pe lângă armatele românești și s-au răspândit pe întregul teritoriu al Transnistriei imediat după ocuparea acesteia. La transferarea pe jos, în convoaie, a evreilor deportați și a evreilor localnici, în lagărele de pe Bug, Poliția ucraineană, mai exact, ucrainenii înarmați de către români, au jucat un rol important în acțiunile criminale inițiate de Guvernământul Transnistriei în iarna 1941 – 1942 în lagărele de concentrare de lângă Bug, din sud-estul Transnistriei. Poliția ucraineană avea atribuții de pază în ghetourile și lagărele din întreaga Transnistrie.

După primul val de exterminare efectuat la ocuparea provinciei, evreii localnici, care rămăseseră în viață, s-au întors la casele lor distruse și prădate. Conform datelor, bazate pe rapoartele jandarmeriei și al Guvernământului, mai trăiau atunci în Transnistria peste 200.000 de evrei ucraineni din cei 331.000 recenzați în 1939, dintre care peste 100.000 la Odessa.²³² Imediat după intrarea în capitalele de județ, armata română, urmată de unitățile jandarmeriei și apoi de prefecti, a inițiat măsuri energice de identificare a evreilor ucraineni, cu scopul de a-i închide în ghetouri și lagăre. Ordinele permanente ale armatei au fost formulate în Ordinul nr.1, afișat pe străzi în limbile română, germană și rusă. Acest ordin preciza în mod limpede, printre altele, politica față de evrei: „Evreii vor locui în ghetouri, colonii și tabere de muncă. Orice evreu aflat pe teritoriul Transnistriei, care în termen de zece zile de la afișarea prezentei ordonanțe nu s-a prezentat autorităților pentru fixarea domiciliului, se pedepsește cu moartea. Se interzice evreilor părăsirea ghetourilor, taberelor de muncă sau coloniilor și convoaielor, fără aprobarea autorităților. Contravenienții vor fi pedepsiți cu moartea. Orice evreu, având domiciliul în Transnistria, care încearcă să treacă, sau a trecut în România, fără aprobarea autorităților competente, va fi pedepsit cu moartea. Oricine va găzdui pe evrei... va fi pedepsit cu închisoare de la 3-12 ani și cu amendă de la 100-200 RKKS.”²³³ În ceea ce privește răspunderea pentru măsurile luate contra evreilor, trebuie subliniat că revine în întregime guvernului antonescian. Armata și autoritățile germane au părăsit Transnistria la 19 septembrie 1941. Generalul german

---

²³² Jean Ancel, *Surse arhivistice....*, p.13, în loc.cit.

²³³ Arhiva Odessa, 2730-1-1 Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.13, în loc.cit.

Doehla a anunțat Guvernământul Transnistriei că, începând cu acea dată, „nu mai exercita nici un drept de comandă în această provincie.”²³⁴

De la sfârșitul lunii iulie 1941 și până în toamna anului 1942, aproximativ 300.000 de evrei români și ucraineni, eu fost transferați dintr-un loc în altul în convoaie care cutreierau Transnistria de-a lungul și de-a latul provinciei, potrivit unui plan de ansamblu centralizat la Marele Cartier General al armatei române. Scopul final al acestei migrații era de a-i transfera pe evreii găsiți în viață în lagăre improvizate și până atunci inexistente, lângă Bug. Evreii urmau să rămână în aceste lagăre până când condițiile ar fi devenit propice pentru a-i expedia peste Bug, curățind astfel Transnistria de evrei. La București și la Odessa se știa ce condiții îi așteaptă pe evrei de cealaltă parte a Bugului. Autoritățile române nu și-au asumat nici o obligație în ceea ce privește subzistența evreilor pe parcursul deportării și în lagărele și ghetourile „din zonele de plasare”, așa cum reiese și dintr-o precizare scrisă: „evreii vor trăi pe cont propriu”, putând fi folosiți până la transferarea lor de către nemți la munci agricole sau orice altă muncă.²³⁵

Oricine rămânea în urmă era împușcat de jandarmi, deși drumurile erau aproape impracticabile. Copiii au devenit orfani, iar orfanii au fost adoptați din mers de alte familii sau au insistat să rămână lângă părinții lor muribunzi, fiind mai apoi împușcați împreună cu aceștia. Pe întregul teritoriu al Transnistriei operau bande de ucraineni, care atacau convoaiele de evrei, prădând și ucigând, iar uneori luându-le chiar hainele, îi lăseau dezbrăcați să moară pur și simplu înghețați. Fiecare convoi a fost jefuit, mai întâi de jandarmi, fetele și femeile tinere au fost violate de jandarmi, dar în special de ofițeri, care alegeau locuri de popas pentru a face adevărate orgii. Comandanții convoaielor nu răspundeau de viața evreilor, ci doar de transferarea lor, acești evrei neavând nume sau identitate. Voluntarii ucraineni, majoritatea localnici, însoțeau convoaiele manifestând o cruzime mai mare decât jandarmii români. Transferarea evreilor spre Bug, în convoaie de mii de persoane, a continuat în ritm susținut pe tot parcursul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie 1941, într-o dezordine totală. Antonescu, care urmărea îndeaproape deportarea, parcă ar fi fost o operațiune militară, a remarcat într-o ședință a guvernului că are destule greutăți cu „cu cei pe care i-am dus pe Bug. Numai eu știu câți au murit pe drum.”²³⁶ La 9 noiembrie 1941, Inspectorul general al jandarmeriei, C. (Piki)

---

²³⁴ Arhiva Odessa, 2241-1081, pp.78-79 (versiune germană și traducere română), Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.13, în loc.cit.

²³⁵ Arhiva Odessa, 2242-2-680, p.50, Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.14, în loc.cit.

²³⁶ Lya Benjamin, *Problema evreiască în stenogramele .....*, nr.119, p.337.

Vasiliu, raporta în secret lui Antonescu, că prima fază a deportărilor din Basarabia și Bucovina s-a încheiat: 108.002 evrei „au fost așezați în schița anexată”. Pe harta care însoțea raportul se indica faptul că evreii au fost aduși în trei zone de lângă Bug: 47.545 în nord, în zona Mitki, Peceora, Rogozna; 30.981 în centru, în zona Obodovca, Balanovca și 29.476 în zona Bobric, Krivoie - Ozero, Bogdanovca.²³⁷ Sursele de informații s-au dovedit a fi exacte, Antonescu a concentrat, într-adevăr, 110.000 evrei, cetățeni români, lângă Bug cu scopul de a-i nimici. Acești evrei au dispărut din statisticile interne ale jandarmeriei și ale Guvernământului Transnistriei, iar existența lor temporară nu a mai fost menționată.²³⁸ La începutul ocupației românești în Transnistria, se mai aflau în viață peste 200.000 de evrei ucraineni. Refuzul autorităților de ocupație germane din Ucraina de a-i primi și executa pe evreii români și ucraineni deportați pe Bug a forțat Guvernământul Transnistriei să rezolve singur problema, planul general modificându-se și datorită epidemiei de tifos care s-a declanșat printre miile de deportați, transformându-i într-un pericol pentru cei din jur. Ura virulentă a lui Antonescu față de evrei, în general, și față de evreii „ruși” în special, care în ochii lui erau și evrei comuniști, furia sa pricinuită de numărul mare de pierderi în asediul Odesei și ideile sale maniac-antisemite, legate de pericolul „iudeo-bolșevic”, au influențat de asemenea decizia de a măcelări zeci de mii de evrei: „Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este lupta cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor... Ca să învingem, trebuie să fim fermi... și războiul în general, și luptele de la Odessa în special, au făcut cu prisosință dovada că Satana este evreul... de aici marile noastre pierderi.”²³⁹

Marele măcel de evrei români și ucraineni s-a desfășurat în județul Golta de lângă Bug, la sfârșitul lunii decembrie 1941 și începutul lui ianuarie 1942 și a continuat până în luna mai. În fruntea județului se afla locotenent-colonelul de jandarmi, Modest Isopescu. Acest județ a devenit ceea ce am numi „Regatul morții”, locul unde s-au înființat cele trei mari lagăre de exterminare: Bogdanovca, Domanevca, Akmeceta și, desigur, alte zeci de lagăre mai mici. În aceste lagăre au fost închiși circa 10.000 de evrei localnici și aduși 30.000 de evrei din Basarabia, în special din ghetoul Chișinău și alți 65-70.000 de evrei din Odessa și din județele din sudul

---

²³⁷ Arhiva Ministerului de Interne, vol3, dos.18884, Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.15, în loc.cit.

²³⁸ Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.15, în loc.cit.

²³⁹ Președinția Consiliului de Miniștri, *Fond Cabinet*, dos.167/1941, pp.64-65., Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.15, în loc.cit.

Transnistriei. Numărul evreilor decedați zilnic, înainte de campania de exterminare, era atât de mare încât l-a obligat pe Isopescu să ordone jandarmilor și primăriilor „ca jidanii morți să fie îngropați la doi metri sub pământ. Cei îngropați la ½ metri se vor reîngropa adânc.”²⁴⁰ La 13 noiembrie, Isopescu i-a trimis lui Alexianu un raport confidențial, în care descria situația din județul său: „La luarea în primire a județului am aflat mai multe colonii jidovești din cei adunați din târgurile de aici, iar marea majoritate din cei trimiși de peste Nistru.

În comuna Vazdovca din raionul Liubașevca comună românească se adunaseră vreo 15.000, iar la Crivoi Ozero și Bogdanovca câte circa 1.500. În cei din Vazdovca a dat tifosul și au murit vreo 8.000, cu toți cei morți de foame. Rgt. Inf. cantonat acolo, Primarul comunei disperat a cerut voie să-i transfere în altă parte fiind un veșnic pericol de infecție. Am intervenit oficial la Rgt. 20 Inf. să dea garda necesară pentru ca populația civilă să nu mai poată lua contact cu ei, precum și ca să-i transporte la Bogdanovca, comună situată pe malul Bugului, cu intențiunea de a-i trimite peste Bug. Tot la Bogdanovca au fost trimiși și cei de la Crivoi Ozero, unde au fost cazați în grajdurile de porci ale sovhozului. Până însă să sosească transportul de jidani de la Vazdovca au fost trimiși în direcția Odesei vreo 9.000 de jidani, așa că astăzi din ce a fost acolo și din ce a mai venit sunt 11.000 jidani plasați în grajdurile sovhozului, unde nu încăpeau 7.000 porci. Astăzi a venit Primarul cu șeful de sovhoz disperați căci li s-a spus că mai sunt în drum încă vreo 40.000 din direcția Odessa. Cum sovhozul nu mai poate găzdui pe toți, iar cei de afară omoară pe cei din grajduri pentru a le lua locul, iar Poliția cu jandarmii nu prididesc a dirija înmormântările și cum apa Bugului este folosită ca apă potabilă, în curând se va întinde adevărata molimă în întreaga regiune.

Putere de muncă nu au, căci din 300 aduși la Golta pentru lucrări edilitare au murit aproape 200, iar alți 50 sunt pe moarte, deși sunt relativ bine îngrijiți.

Majoritatea sunt tuberculoși, suferă de dizenterie și tifos. Pentru a nu contamina regiunea, vă rugăm insistent a da ordinele urgente ca să nu ni se mai trimită jidani în această regiune. Pe cei existenți nădăjduiesc să-i pot trece în curând peste Bug, așa că în curând vom avea aerul complet curat. Rog însă, ca să nu ni se mai infecteze prin noi convoiuri de jidani.”²⁴¹

---

²⁴⁰ Derjvnii Archiv Mikolaisvoi Oblasti, Ukraina, *Fond 2178, subfond 1*, dos.66, p.90.Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.15, în loc.cit.

²⁴¹ Jean Ancel, *Transnistria*, vol.1, Ed,Atlas, București, 1998, pp.155-156.

Isopescu, la fel ca și guvernatorul Alexianu, trăia cu impresia că va fi posibil să trimită evreii peste Bug în mâinile germanilor. În raportul său din 19 noiembrie, Isopescu consemna: „Încă mai sunt evrei care se ascund în sate. Am ordonat cercetări pentru a-i aduce la Bogdanovca astfel încât să-i putem concentra pe toți într-un loc până când îi vom transfera peste Bug și negociem cu germanii în acest scop.”²⁴² Către sfârșitul lunii noiembrie, situația de la Bogdanovca și în celelalte lagăre improvizate de la Domanovca și Akmecetca a atins punctul de criză din cauza suprapopulării și a răspândirii tifosului, care ajunsese la proporții endemice printre deținuți. La Bogdanovka, erau în jur de 48.000 de evrei, majoritatea din Odessa și în jur de 7.000 din Basarabia de Sud, la Domanovka vreo 18.000 de evrei adunați din trei județe din sudul Transnistriei, în timp ce lagărul de la Akmecetca, amplasat într-o crescătorie de porci abandonată, la jumătatea drumului dintre cele două lagăre, deținea vreo 4.000 de bolnavi, bătrâni și copii, caracterizați de jandarmi ca inapți de muncă.²⁴³ Cu toate acestea, convoaiele continuă să sosească.

Pe la mijlocul lunii decembrie, s-a adevărat și coșmarul lui Isopescu care estima numărul evreilor de la Bogdanovca la 52.000; unii erau înghesuiți în cele 40 de staule de vaci, în timp ce alții sub cerul liber, răspândiți pe o suprafață de 3 kilometri la vest de Bug și 35 kilometri la sud de orașul Golta. În staulele de vaci și morții stăteau unii lângă alții. Rata mortalității a ajuns la 500 de morți pe zi.²⁴⁴

Nu poate fi stabilit mersul hârtiilor care au condus direct la masacrarea evreilor din lagărul de la Bogdanovca, dar acest lucru nu trebuie să surprindă deoarece, astfel de ordine sinistre nu erau niciodată comunicate în scris de către Antonescu sau de către Alexianu. Documentele disponibile privind evenimentele de la Bogdanovca, arată că un ordin din partea lui Alexianu a fost transmis verbal și personal lui Isopescu de către un emisar special ca evreii din lagăr să fie împușcați. Ordinul a ajuns în cele din urmă la Nicolae Melinescu, ofițerul superior de jandarmi de la Bogdanovca. Așa cum se relatează în rechizitoriul de la procesul din 1945 împotriva celor implicați în masacră, „Melinescu are un moment de tresărire de umanitate. A înțeles el să-i jefuiască, a înțeles el să-i schingiuiască, a înțeles Melinescu să mai împuște câteodată sau să-i bată, dar exterminarea aceea de 48.000 de

---

²⁴² *Ibidem*, p.174.

²⁴³ Jean Ancel, *Antonescu and the Jews*, Yad Vashem Studies, vol.23, 1993, p.258.

²⁴⁴ Jean Ancel, *Transnistria*, vol.1, p.169.

oameni n-a putut-o înțelege și i-a spus[lui Mănescu], pretorul de la Domanovca - n.n.] că nu poate s-o execute. Nu poate.”²⁴⁵

În urma acestui refuz, s-a decis să se recurgă la polițiștii ucraineni locali pentru comiterea acestor asasinate. La Golta au fost adunați 70 de polițiști, plasați sub comanda lui Afanasie Andrușin, având sarcina de a împușca toți evreei rămași aici. Nu au existat supraviețuitori ai acestei operațiuni. Singura informație în legătură cu operațiunea provine din declarațiile date în timpul procesului din 1945.²⁴⁶ Hârtia, semnată de Mănescu, a fost citită în timpul procesului:

„Postul de jandarmi Bogdanovka: se va prezenta la dvs. domnul Andrușin din Golta cu 70 de polițiști, care vor executa pe evreei din ghetou. Jandarmii nu se vor amesteca. Valorile vor fi ridicate de mine. Rupeți acest bilet. (semnat) Vasile Mănescu, decembrie 20,1941.

Potrivit declarației procurorului la procesul de după război, victimele vizate au fost împărțite în două grupuri. Primii erau bătrânii, bolnavii și infirmii, care erau înghesuiți în staule. Pe acoperișul staulelor s-a împrăștiat fân, a fost stropit cu benzină și i s-a dat foc. Se estimează că în acel infern au pierit între 4000 și 5000 de persoane. Cei 43.000 de evrei rămași au fost mânați în grupuri către pădurea din apropiere, au fost despuiți de lucruri, puși să îngenuncheze la marginea unei râpe și au fost împușcați în ceafă. Asasinatele au avut loc pe parcursul câtorva zile. Măcelul a început la 21 decembrie și a continuat până în dimineața zilei de 24, fiind întrerupt în ajunul Crăciunului. Execuțiile au reînceput la 28 decembrie și au continuat până la 30 decembrie inclusiv, reluându-se între 3 și 8 ianuarie. Evreei au fost împușcați în ceafă cu puști sovietice de captură și înainte de moarte au fost siliți să se dezbrace. Dinții de aur au fost scoși din gură cu lovituri cu patul puștii sau cu clești, inelele tăiate cu tot cu deget, dacă nu erau scoase destul de repede. Ucigașii erau aprovizionați cu *Samagon*, o băutură alcoolică locală din sfeclă.²⁴⁷ La ordinul lui Isopescu trupurile au fost incinerate. Numărul victimelor a fost atât de mare, încât incinerările au continuat în lunile ianuarie și februarie 1942.²⁴⁸ Arderea cadavrelor a început imediat și a fost efectuată de către o echipă de 200 de tineri evrei, aleși pentru această muncă. Pe măsură ce cadavrele erau arse, s-a redus și numărul evreilor

---

²⁴⁵ *Ibidem*, 181-182.

²⁴⁶ Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.195.

²⁴⁷ Descrierea operațiunii de execuție a zecilor de mii de evrei și arderea cadavrelor a fost făcută pe larg la procesul lui Isopescu din 1945, și confirmată între timp de documente românești descoperite în arhivele de la Nicolaev și Odessa. Vezi *Actul de acuzare și replica acuzării la procesul primului lot criminal de război*, București 1945.

²⁴⁸ Jean Ancel, *Transnistria*, vol.1, pp.185-190.

folosiți pentru această operațiune: 150 de evrei din echipa de gropari au fost apoi împușcați. Unul dintre evreii aleși să incinereze cadavrele, care a supraviețuit, a descris cum a decurs munca: „Făceam stive la arderea cadavrelor. Un rând de paie, [pe] care așezam oameni circa 4 metri lățimea, înălțimea mai mult de un om; lungimea cam 10 metri. La margine și la mijloc puneam lemne, și iarăși un rând de oameni și un rând de paie cu lemne; aprindeam o stivă și pregăteam altă stivă, așa că a durat circa două luni până ce am prefăcu [în] cenușă frații noștri. În geruri mari ne încălzeam cu cenușa caldă.”²⁴⁹

La Domanovca, un târg evreiesc pe drumul ce lega Odessa de Golta, au fost concentrați circa 20.000 de evrei din Odessa și din împrejurimile târgului; 8.000 au fost uciși cu ajutorul poliției ucrainene locale și a jandarmilor români, între 10 ianuarie și 18 martie 1942. Aici, cadavrele au fost arse, dar nu imediat după execuție, ca la Bogdanovka, ci după ce au fost îngropate, așa cum reiese clar din raportul pretorului Teodor Iliescu. „În Domanovca există un lagăr de evrei, care prezintă un pericol permanent pentru autorități și populația autohtonă din localitate, din cauza mizeriei în care trăiesc și a insectelor de care sunt plini, fiind cel mai bun mediu de răspândire al tifosului, holerei, și altor boale. Cum în aceasta s-au împușcat un număr însemnat de evrei, care au fost îngropați în gropi neconforme cu regulile cerute, fiind săpate la o adâncime de cel mult ½ metri și care prin infiltrarea apei în pământ odată cu topirea zăpezii va prezenta un pericol pentru sănătatea publică... vă rugăm să binevoiți a dispune mutarea lagărului la Bogdanovca... Nu pot produce absolut nimic, iar din cauza mizeriei mor zilnic între 30-50...”²⁵⁰

Bestialitatea manifestată de autoritățile române la Bogdanovca, Domanovca și Akmecetca se regăsește alături de cele mai oribile acte de măcelărire în masă comise în timpul războiului. A fost o operațiune românească, rolul nemților a fost în mare parte acela de spectatori. Este posibil să fi exercitat presiuni asupra lui Alexianu să dea ordinele inițiale lui Isopescu, nu putem susține, dar nici respinge acest lucru în lipsa unor dovezi, temându-se de o epidemie de tifos, care s-ar fi putut răspândi peste Bug în propria lor zonă din Ucraina, însă dovezile sugerează că germanii nu au participat direct la aceste asasinat. Prin hotărârea sa inițială de a deporta evreii din Basarabia și Bucovina și apoi pe cei din Odessa, Antonescu poartă

---

²⁴⁹ Mărturia lui Haim Kogan din Chișinău, supraviețuitor al lagărului Bogdanovka, Bat Yam, Israel, 24 aprilie 1963, Arhiva Yad Vashem, Ierusalim PKR-V, nr.4, p.70, Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.18, în loc.cit.

²⁵⁰ Jcf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.18, în loc.cit.

răspunderea pentru moartea, din cauza tifosului și a înfometării și pentru executarea în masă prin împușcare a evreilor.

Refugiații erau trimiși prin zona locuită de etnici germani din Transnistria, ce se afla sub controlul unităților germane *Kommando R din Volksdeutsche Mittelstelle (Vomi)* și *Volksdeutsche Selbstschutz*. O serie de tribunale pentru crime de război, ținute la București în 1945, au stabilit vinovăția unui număr de ofițeri superiori de jandarmerie din Transnistria de a fi predat evrei autorităților germane.²⁵¹ În mai 1942, circa 20.000 de evrei deportați de la Odessa la Berezovka, au fost încolonați și duși la țară, unde au fost împușcați de *Selbstschutz*. Numărul lor a fost îngroșat de evreii din orașele mai mici și din sate. Asasinate în masă comise de *Selbstschutz au avut loc la Mostovoi*. De la Ministerul de Externe german aflăm o cifră totală: circa 28.000 de evrei au fost predați etnicilor germani locali din Transnistria, care „între timp au fost lichidați.”²⁵²

Autoritățile române au acționat de conivență cu cele germane, nu doar în sudul Transnistriei. În după-amiaza zilei de 3 iulie 1942, colonelul Irimescu, comandantul Diviziei 1 Gardă, a informat Cartierul general al Armatei 4 Române că a predat 247 de evrei germanilor la Brailov, la granița de nord a Transnistriei și că evreii au fost „executați” la orele 18,30 la „est de Bug”. La 18 iulie, Armata 4 Română a cerut Diviziei 1 Gardă să raporteze de urgență cine predase evreii, de unde proveneau și de ce. Răspunsul a fost că evreii fugiseră de la Brailov, din teritoriul german în teritoriul românesc, iar predarea s-a făcut la ordinul în baza ordinului dat, la 3 iulie de către jandarmeria din Moghilev.²⁵³ Suntem în posesia unei relatări a unui martor ocular care a asistat la asasinarea, de către o unitate SS, a unei coloane de evrei. Scena a fost văzută de George Tomaziu, un artist român trimis în Transnistria pentru a face schițe de decor pentru Opera din Odessa în 1942.²⁵⁴

Calvarul evreilor din Odessa a fost la fel de mare ca al celor din lagărele de pe Bug. La ocuparea Odesei trăiau în oraș peste 10.000 de evrei. Peste 22.000 au fost înghesuți în nouă magazii din afara orașului și împușcați sau arși de vii la ordinul lui Antonescu, la 23 octombrie 1941. Mii de evrei care s-au refugiat din Basarabia au fost de asemenea împușcați. Câteva mii au fost spânzurați pe străzi sau împușcați în închisoarea orașului.

---

²⁵¹ Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.198.

²⁵² Raul Hilberg, *The destruction of the European Jews*, vol I, New York, Holmes and Meier, 1985, p.374.

²⁵³ *Evreii din România între anii 1940-1944* (ed. Lya Benjamin), vol.2 *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Ed. Hasefer, București, 1996, doc.532, p. 245.

²⁵⁴ George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant*, Ed. Univers, București, 1995, pp.64-70.

Ordinul lui Antonescu trebuia să rămână secret: „Ca represalii, domnul mareșal Antonescu ordona: 1. Executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa. 2. Toți indivizii care intrau în prevederile ordinului 3161 și alții ce mai pot fi adăugați, vor fi băgați într-o clădire în prealabil minată și care se va arunca în aer. Acestea se vor face în ziua înmormântării victimelor noastre.”²⁵⁵ Ordinul secret indica numărul evreilor care trebuiau împușcați și spânzurați: „suprimarea celor 18.000 evrei din ghetouri și în fiecare sector de regiment, suprimarea a cel puțin 100 evrei prin spânzurătoare în piețe.”²⁵⁶ 30.000 au fost deportați pe jos la Domanovca și de acolo la Bogdanovca la sfârșitul lunii octombrie 1941. La 13 februarie 1942, colonelul Velcescu, președintele Biroului Central de Evacuare a evreilor din Odessa, raporta că 31.114 evrei au fost evacuați cu trenul la Berezovca, numărul deportaților ajungând în aprilie la 35.000.²⁵⁷ Așadar, la Odessa peste 22.000 de evrei au fost executați în magazine sau arși de vii drept represalii; 65.000 au fost deportați - 30.000 pe jos și 32.819 cu trenul (4.315 bărbați, 19.299 femei, 9.205 copii).²⁵⁸ Potrivit documentelor secrete românești, necunoscute până acum, autoritățile române de ocupație au lichidat singure sau în colaborare cu nemții, dar din propria lor inițiativă, peste 122.000 de evrei din Odessa. Executarea evreilor ucraineni de către români a fost menționată și în limbajul cod – *evrei evacuați din Transnistria*. Din Transnistria nu exista evacuare decât pe lumea cealaltă.

În Transnistria au fost deportați peste 195.000 evrei, cetățeni români, dintre care au rămas în viață, la 15 noiembrie 1943, 49.927.²⁵⁹ Această cifră nu cuprinde pe evreii executați în prima fază a războiului în cadrul aplicării ordinului de „curățirea terenului” și a celor care au murit înainte de deportare. Din cei peste 200.000 de evrei ucraineni, găsiți în viață la înființarea Guvernământului Transnistriei, cel puțin 180.000 au fost măcelăriți. După exemplul Germaniei, România a declarat război nu numai contra comunismului și a Uniunii Sovietice, ci și contra poporului evreu.

---

²⁵⁵ Arhiva MapN, *Fond Armata a IV-a*, ord.563/24 octombrie 1941p.688, Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.19, în loc.cit.

²⁵⁶ *Ibidem*, p.651.

²⁵⁷ Arhiva Odessa, 2242-1-1-487, pp.132-132b, Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.19, în loc.cit.

²⁵⁸ Arhiva Ministerului de Externe, *Fond Central, Problema 33*, dos.20, p.135, Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.19, în loc.cit.

²⁵⁹ Președinția Consiliului de Miniștri, *Situația numerică de evrei aflați în prezent în Transnistria*, 15 noiembrie 1943, dos.22, p.589.Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.19, în loc.cit.

Deportarea romilor

Un al doilea grup vizat de Antonescu pentru deportare în Transnistria a fost cel al romilor. Acestora li s-a alăturat un al treilea grup, cel al inochentiștilor, o mică sectă religioasă de vreo 2.000 de români, care au fost deportați la ordinul lui Antonescu din cauza refuzului de a satisface serviciul militar, ca urmare a convingerilor lor religioase. Peste 25.000 dintr-un total de 208.700 de romi, numărul total estimat al populației rome din România în 1942, adică 12%, au fost deportați.²⁶⁰ Tot așa cum s-a întâmplat cu evreii, deportarea romilor a fost selectivă.

Deportarea romilor a fost, în concepție și în practică, opera regimului Antonescu.²⁶¹ Demograful Sabin Manuilă, care era director al Institutului Central de Statistică, subordonat lui Antonescu, îi vedea pe romi într-o lumină sinistrală. După părerea lui, romii s-au insinuat în trupul sănătos al națiunii române, reducând astfel potențialul ei eugenic.²⁶² Într-un articol publicat în noiembrie 1940, Manuilă a dezvăluit o fațetă mai neagră când a abordat statutul romilor: „Problema țiganilor este cea mai importantă și cea mai acută problemă rasială din România... Tipul antropologic de țigan trebuie definit drept unul indezirabil, care nu trebuie să influențeze constituția noastră rasială... Tipurile care au ajuns în funcții de conducere și au comis crime politice, total străine structurii mentale și morale ale sufletului românesc, sunt evident de origine țigănească... Amestecul țigănesc în sângele românesc este cea mai disgenică influență care ne afectează rasa.”²⁶³

Într-o abordare care face trimitere la ideologia nazistă, Sabin Manuilă caută țapi ispășitori în romi pentru necazurile românilor. Această abordare denaturată a problemelor politice și sociale ale României și-a găsit ecou în scrierile lui Simion Mehedinți. În 1942, acesta declara: „A sosit să se pună capăt acestei anarhii... Nu doar igiene rasei tuturor țărilor europene cere expulzarea evreilor, a țiganilor și a tuturor celorlalte elemente sarcoide...”²⁶⁴

Măsurile împotriva romilor aparțin lui Antonescu la începutul anului 1941. Astfel, la o ședință a Consiliului de Miniștri din 7 februarie, Antonescu

---

²⁶⁰ Estimarea provine de la Institutul Central de Statistică, subordonat Președinției Consiliului de Miniștri, deci lui Ion Antonescu, Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.202.

²⁶¹ Viorel Achim, *Deportarea țiganilor în Transnistria*, în Anuarul IBIR 2002, București, 2003, p.129.

²⁶² Maria Bucur, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 2002, p.147. Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.202.

²⁶³ *Ibidem*. Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, pp.202-203.

²⁶⁴ *Ibidem*, p.148. Cf. Dennis Deletant, *op.cit.*, p.203.

a sugerat îndepărtarea romilor din București și așezarea lor în sate compacte din Bărăgan. Antonescu a preconizat construirea câtorva sate, care să găzduiască 5-6.000 de familii fiecare: „Toți țiganii din București trebuie scoși. Dar înainte de a-i scoate, trebuie să gândim unde îi ducem și ce facem cu ei. Soluția ar fi să așteptăm până se asanează Bălțile Dunării, ca să facem sate țigănești acolo și să-i ocupăm cu pescuitul etc. Până atunci, trebuie însă mult timp. O altă soluție este să intrăm în tratative cu proprietarii mari. În Bărăgan, totdeauna a fost lipsă de brațe de muncă. Să construim aceste sate, nu definitiv, dar să facem niște case și barăci, organizația sanitară, comerț, cârciumi etc. Să facem o statistică a lor și-i ridicăm odată, în masă, și-i ducem în acele sate. Facem trei-patru sate, de câte 5-6.000 familii și instalăm acolo gardienii împrejurul lor, să nu poată să iasă. Ei își trăiesc viața acolo și găsesc de muncă acolo.”²⁶⁵

Această propunere nu va fi niciodată aplicată, dar ea subliniază esența gândirii lui Antonescu. Dobândirea Transnistriei i-a oferit o suprafață de teren dincolo de granițele istorice ale României, unde putea expedia indezirabilii; mai întâi evreii - în toamna anului 1941 - și apoi romii în 1942. Decizia de deportare a romilor a fost luată în anul 1942, dar ea nu viza toți romii. Ordinul trimis Ministerului Afacerilor Interne la 22 mai 1942, se referea la deportarea anumitor categorii de romi, cei considerați ca reprezentând o „problemă”. Cei incluși în această categorie erau romii nomazi și familiile lor, iar dintre romii sedentari, cei care aveau cazier penal, recidiviștii și șomerii. Au fost înregistrați 40.909 romi, dintre care 9.471 erau nomazi și 31.438 făceau parte din categoriile romilor sedentari.²⁶⁶

La procesul din mai 1946, Antonescu a justificat deportările, evocând furturile comise de romi în timpul bombardamentelor antiaeriene în București și în alte orașe. „Din cauza camuflajului, în București și în orașe, erau furturi și omoruri și atunci mi se cerea de către opinia publică să-i apăr, pentru că nu se pot apăra, intrau noaptea și...asta. După multe cercetări și investigații, s-a constatat că erau țigani, care unii dintre ei erau chiar înarmați cu arme de război și făceau aceste atacuri. Toți țiganii aceștia care au fost deplasați, unii aveau câte 17 condamnări. Atunci, am spus, și cum omul Alexianu avea nevoie de brațe în Transnistria, căci le lipseau brațele,

---

²⁶⁵ *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol.II, ianuarie-martie 1941 (ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici), Arhivele Naționale ale României, București, 1998, p.181.

²⁶⁶ Viorel Achim, *op.cit.*, p.130. Cei 25.000 de romi deportați în Transnistria erau, cu puține excepții, cei ce figurau pe aceste liste.

am spus: luați-i și duceți-i în Transnistria. I-am deplasat în Transnistria. Ordinul meu și-mi iau răspunderea acestei chestiuni.”²⁶⁷

Este tentant să consideri deportarea romilor de către Antonescu ca fiind motivată rasial și impusă de dorința de a „omogeniza” populația României prin îndepărtarea minorităților și aducerea în țară a românilor, care trăiau în afara granițelor. Argumentul că deportarea romilor de către Antonescu a fost motivată de o prejudecată pur etnică este invalidat de faptul că nu toți romii au fost „unilateral transferați” în Transnistria. Doar cei care duceau o viață nomadă și nu puteau fi asimilați în viața așezată a grosului populației din România și cei care erau văzuți drept o amenințare la liniștea populației stabile, au fost selectați pentru deportare. Ceilalți romi – marea majoritate - al căror mod de viață era conform în mare măsură cu normele acceptate, au fost scutiți de deportare. De ce s-a întâmplat acest lucru, nu este clar; nici Antonescu, nici vreunul dintre oficialii săi nu au dat un răspuns direct. Din măsurile luate împotriva romilor, putem conchide că motivația a constat într-o combinație de considerente sociale și etnice.²⁶⁸

Deportarea romilor s-a desfășurat în două etape. Primii ridicăți au fost nomazii, care la 1 iunie 1942, au fost adunați de Jandarmerie în reședințele de județ și duși în Transnistria. Ordinul de deportare a fost dat de Ion Antonescu.²⁶⁹ Deplasare a fost deosebit de greoaie, făcându-se pe jos sau cu căruțele, de la un post de jandarmi la altul și de aceea a durat câteva săptămâni, încheindu-se la 15 august. Cei care erau pe front sau au fost mobilizați în armată și staționau în România, au fost scoși din rândurile armatei și trimiși la familiile lor din Transnistria. Din această categorie de romi nomazi, au fost deportați în total 11.441 (2.352 bărbați, 2.375 femei și 6.714 copii).²⁷⁰

În ceea ce-i privește pe romii sedentari identificați în mai 1942, i s-a ordonat Jandarmeriei să-i selecteze. Primul grup ales au fost romii considerați „periculoși și indezirabili” și familiile lor (12.497 persoane), alți 18.941 urmând a fi deportați mai târziu. S-au luat în discuție două variante: deportarea lor în Transnistria, ori internarea lor în lagărele din România, optându-se în cele din urmă pentru prima soluție. S-a ales transportul romilor în Transnistria pe calea ferată, considerat mult mai ușor de realizat. Data stabilită pentru declanșarea acțiunii a fost fixată de Antonescu pentru 1 august 1942 dar, din cauza schimbării planului, nu s-a pus în aplicare până la

---

²⁶⁷ *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol.I, (ed. Marcel-Dumitru Ciucă), Ed.Saeculum, Ed.Europa Nova, București, 1995, p.246.

²⁶⁸ Dennis Deletant, *op.cit.*, pp.204-205.

²⁶⁹ Viorel Achim, *op.cit.*, p.132.

²⁷⁰ Ibidem.

12 septembrie. Într-o perioadă de opt zile, nouă trenuri speciale din diverse orașe din țară au plecat spre Transnistria transportând romii sedentari.²⁷¹ Din registrele jandarmeriei rezultă că, în septembrie 1942, au fost deportați în Transnistria 13.176 romi considerați periculoși, printre ei aflându-se și romi care nu fuseseră aleși pentru deportare... acest lucru s-a datorat dispariției unora și înlocuirii lor cu romi care doreau cu adevărat să plece în Transnistria, în speranța greșită că li se va da acolo pământ.

Când s-a procedat la evaluarea celorlalți 18.941 de romi sedentari înregistrați la recensământul din mai 1942 de către jandarmerie, s-a intenționat ca romii chemați sub arme sau recrutabili, să fie internați în lagăre în România, urmând să fie deportați. Dar la 13 octombrie 1942, Antonescu a luat hotărârea de suspenda deportarea romilor și a evreilor. Doar romii „care prin prezența lor constituie un pericol la adresa ordinii publice” trebuiau deportați în continuare.²⁷² Cu toate acestea, deportarea romilor a continuat: romii care evitaseră cele două operațiuni de deportare, alții care fuseseră eliberați din închisoare sau care fuseseră incluși mai târziu pe lista de „indezirabili”, în total câteva sute de romi, au fost trimiși în Transnistria, după octombrie 1942. Ultima deportare a avut loc în decembrie 1943.²⁷³

Odată ajunși în Transnistria, romii au fost instalați în sate în sud-estul teritoriului, pe malurile Bugului, în județele Balta, Berezovka, Golta și Oceakov. Locuințele primite erau bordeie, săpate în pământ și acoperite cu papură sau pănuși de porumb. Cei mai norocoși au primit case. Au fost evacuate câteva sate de pe Bug, iar populația ucraineană a fost mutată în interiorul ținutului. Aceste sate au fost numite colonii, de către autoritățile din Transnistria și găzduiau câteva sute de persoane. Nu erau nici lagăre, nici ghetouri, în accepțiunea celor pentru evrei, deși documentele românești foloseau și acești termeni, ci sunt zone rezervate pentru romi, în centrul sau la periferia unui sat. Deportații erau ținuți sub paza jandarmilor, dar li se permitea să se miște în sat sau în comună pentru a-și câștiga traiul de zi cu zi. Existența lor în Transnistria a fost reglementată prin Rezoluția nr. 3149 din 18 decembrie 1942 a Guvernământului Transnistrean. Condițiile de viață erau mizerabile. O descriere din 5 decembrie 1942 a unui agent de poliție este edificatoare în acest sens: „Nu li se dădea mâncare suficientă; doar 400 de grame de pâine pentru cei apți de muncă și 200 de grame pentru bătrâni și copii. Primeau și puțini cartofi și, foarte rar, pește sărat, dar și acesta în cantități mici. Din cauza hranei proaste, romii - și aceștia formau majoritatea

---

²⁷¹ *Ibidem.*

²⁷² *Ibidem*, p.133.

²⁷³ Dennis Deletant, *op.cit.*, p.206.

– au slăbit atât de mult încât au ajuns scheletici. Mureau pe zi câte 10 - 15, mai ales în ultimul timp ... nu au îmbrăcăminte și umblă goi, lipsindu-le complet lenjeria de corp și pantofii. Unele femei au părțile de jos neacoperite. Săpun nu li s-a dat de când au sosit și ca urmare nu se pot spăla nici pe ei, și nici singura cămașă pe care o au. Vorbind în general, situația romilor este groaznică, aproape inimaginabilă. Din cauza mizeriei, mulți dintre ei au devenit niște umbre, aproape sălbatici... Datorită înfometării la care sunt supuși, i-au speriat pe ucraineni cu furturile lor. Dacă acasă în România, unii romi furau mereu ... acolo în lagăr până și cei cinstiți s-au apucat de furat, pentru că erau împinși de foame să facă acest act rușinos... Pe șoseaua dintre Oeakov și Alexandrudar zăceau trupuri de romi. Muriseră de foame și frig...²⁷⁴

Până în primăvara anului 1943, romii au pierit cu miile, dar cele mai multe decese au avut loc în iarna anului 1942. După tragedia cauzată de epidemia de tifos din decembrie 1942, s-a observat o modestă îmbunătățire în viața supraviețuitorilor. Mulți dintre romii deportați au murit în Transnistria de foame și de boală, dar nu au existat execuții ca în cazul evreilor. Numărul total de romi decedați în Transnistria nu este cunoscut. Este puțin probabil, să fi murit 19.000 de romi din cei 20.000 deportați în Transnistria, dar aproape sigur că au decedat mai mult de jumătate dintre ei.²⁷⁵ Deportarea romilor în Transnistria a fost o măsură românească. Răspunzător de această măsură a fost Ion Antonescu; el este cel care a dat ordinul de deportare. Nu există nici o dovadă că Hitler ar fi făcut presiuni asupra lui Antonescu ca acesta să-și urmeze propria politică de genocid împotriva romilor sub ocupația germană.

---

²⁷⁴ Viorel Achim, *op.cit.*, p.136.

²⁷⁵ Dennis Deletant, *op.cit.*, p.211.

Regatul și sudul Transilvaniei

În prezent a devenit o certitudine faptul că a existat un plan românesc de alungare a tuturor evreilor din România, plan care a căpătat o formă definitivă în luna mai 1941, sub influența Germaniei, dar fără vreo presiune din partea ei - și - uneori, chiar împotriva voinței ei. Acest plan a fost pus în aplicare fără compromisuri până în octombrie 1942 și a fost anulat doar în martie - aprilie 1943. Planul acesta cuprindea nu numai eliminarea evreilor din provinciile recuperate, așa cum am văzut ci - în prima etapă - deportarea evreilor din Moldova și, apoi, a majorității evreilor din întreaga Românie, dar și permiterea emigrării în Palestina sau în orice altă direcție, cu condiția ca evreii să lase pe loc tot avutul lor. Locul de destinație a deportării din România era Transnistria – nu în toată provincia – ci doar în județele Golta și Berezovca, “regatele morții” Guvernământului, de unde evreii urmau să fie trecuți dincolo de Bug, la germani, sau uciși pe loc de jandarmi sau de unitățile de ucigași ale germanilor localnici sau de ambii, cum s-a și întâmplat cu primele transporturi din vara anului 1942. Acest plan nu avea nici o legătură cu planul german de deportare a evreilor din România în lagărele morții din Polonia. Acest plan a ieșit la iveală numai după deschiderea arhivelor din fosta Uniune Sovietică și din România „Noi trebuie să folosim acest ceas ca să facem purificarea populației,”²⁷⁶ a afirmat Mihai Antonescu în ședința guvernului din 17 iunie 1941. La 25 iunie, Mihai Antonescu a comunicat miniștrilor că generalul Antonescu a hotărât „...să scoată din toate comunele rurale din Moldova, din Basarabia și din Bucovina pe evrei.”²⁷⁷

La 18 iunie 1941, Antonescu a ordonat evacuarea tuturor evreilor din satele aflate între Siret și Prut în târguri sau în lagărul Târgu Jiu și încarcerarea bărbaților între 18-60 de ani în lagărul de la Târgu Jiu: „Familii evacuate nu au voie să mai intre în comunele din care au plecat”, se specifica în acest ordin. Un număr de 40.000 și-au pierdut locuințele, bunurile și rosturile în mai puțin de 24 de ore. Zeci de mii au fost îngrămădiți în trenuri închise și transportați în lagărul de la Târgu Jiu care nu putea cuprinde un număr atât de mare de persoane, impunându-se răspândirea lor

---

²⁷⁶ Lya Benjamin, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri.....*, nr.92, p.234.

²⁷⁷ Ministerul Afacerilor Interne, *Arhiva Operativă*, dos.40019, p.478. Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....* p.20, în loc.cit.

în lagăre improvizate în sudul țării. Zeci de evrei au decedat în timpul transportului, mii de evrei au fost evacuați și din comunele și târgurile din sudul Transilvaniei și concentrați în ghetouri și lagăre temporare, uneori în alte comune.²⁷⁸

POGROMUL DE LA IAȘI

Iași au fost un butoi cu pulbere la sfârșitul lunii iunie 1941, evreii reprezentau aproximativ jumătate din populația orașului de 100.000 de locuitori la izbucnirea războiului. În oraș erau staționate trupele germane, care îi considerau pe evrei spioni și sabotori ce ar fi trebuit împușcați pe loc. Exista într-adevăr un număr de comuniști și de agenți sovietici, care fuseseră parașutați în zonă cu o lună în urmă, precum și în zilele dinaintea izbucnirii ostilităților. În jurul Comandamentului Militar German erau grupuri ale Gestapoului, *Sicherheitsdienst* (SD) și *Geheime Feldpolizei* (Poliția SS), ajutate de colaboratori și informatori ai Gărzii de Fier. Acestui amalgam exploziv i se adăugau românii din Basarabia, strămutați în urma anexării sovietice din vara anterioară și evreii deportați din estul Moldovei la 21 iunie și aduși la Iași printr-o gravă eroare de judecată de către Statul – Major.²⁷⁹

Tensiunea a crescut ca urmare a celor două raiduri aeriene sovietice asupra orașului de la 25 și 26 iunie 1941. Câteva clădiri au fost lovite, dar nu s-au înregistrat pagube majore. Cu toate acestea a izbucnit o veritabilă paranoia legată de semnalizatorii de ținte care, după cum se pretindea, indicau țintele avioanelor prin radio, cu torțe sau atârând țesături roșii. Evreii au fost acuzați și un număr dintre ei arestați, unii dovedindu-și nevinovăția. Cu toate acestea, ca măsură de precauție, armata a ordonat confiscarea tuturor aparatelor de radio de la evrei. Bombardamentele i-au determinat pe mulți – evrei și creștini - să ceară permisiunea de la autoritățile românești, fiind zonă militară, să părăsească orașul și în acest scop s-au strâns la chestura poliției.

Pe acest fond de sentimente antisemite, au avut loc evenimentele sângeroase de la Iași. Pogromul a fost executat la ordinul explicit al lui Ion Antonescu, care a dispus evacuarea totală a populației evreiești din oraș și lichidarea fără milă a oricărui evreu care va deschide foc asupra soldaților români și germani. Secția a doua din Marele Cartier General și Serviciul Special de Informațiuni (SSI), au pregătit terenul pentru pogrom și au furnizat pretextul pentru baia de sânge contra evreilor orașului. Unități ale

---

²⁷⁸ Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.20, în loc.cit.

²⁷⁹ Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și Evreii*, RAO, București, 1998, p.231.

armatei germane, care se aflau în oraș și în împrejurimi, au ajutat pe camarazii lor români să-și îndeplinească fantezia lor antisemită. Nici un fel de unități SS sau *Einsatzgruppe* germane nu au fost în oraș și nu au fost implicate în pogrom.

Pogromul a fost în întregime românesc și planificarea lui s-a bazat pe pogromul de la Dorohoi, executat și el de unități ale armatei române în iulie 1941, și nu după exemplul pogromurilor naziste în Europa, care atunci doar începeau (pogromul de la Lvov de la începutul lui iulie 1941). Dar, să recunoaștem, fără prezența armatei germane în România, regimul antonescian nu ar fi îndrăznit să conceapă un astfel de plan și, mai ales, de o asemenea amploare. Evacuarea evreilor din Iași, care urma să se desfășoare, concomitent cu evacuarea evreilor din sate și târguri, făcea parte din „planul mare”, care urma să pună capăt prezenței evreiești în Moldova în același timp cu lichidarea fizică a evreilor din Basarabia și Bucovina („curățirea terenului”). La 29 iunie, ziua în care urmau să fie evacuați toți evreii din oraș, trăiau la Iași 45.000 de evrei.²⁸⁰ În mai 1942 la recensământul „persoanelor având sânge românesc”, se aflau în oraș 32.624 evrei. Deci, cel puțin 12.000 de evrei au fost masacrați în pogrom.

Ordinul formal de evacuare a evreilor din Iași a fost dat de Ion Antonescu, telefonic, direct comandantului garnizoanei din oraș, colonelul Constantin Lupu. La 27 iunie 1941 acesta a primit ordin, printre altele, să ia măsuri „pentru evacuarea din Iași a populației evreiești.”²⁸¹ În noaptea de 28/29 iunie, când unitățile militare de poliție și jandarmerie au început arestări și lichidări, Antonescu a revenit asupra ordinului său de evacuare și Lupu l-a notat cu exactitate întrucât și de această dată i-a fost comunicat telefonic:

1. Vei da o ordonanță, care o vei semna D-ta ca Comandant Militar al orașului Iași, bazată pe înaltele decrete existente și mai adăugând, având în vedere starea de război... La primirea de focuri de armă dintr-o locuință, se va încercui acea locuință cu armata, vor fi arestați toți locuitorii, afară de copii și după o instrucție sumară, acei găsiți în vină vor fi executați. Aceleași sancțiuni se vor aplica și acelor care, vor dosi persoanele care au săvârșit sancțiunile [descrise] mai sus.
2. Evacuarea populației evreiești din orașul Iași, care este necesară și va fi făcută total – inclusiv femei și copii. Evacuarea se va face pe

---

²⁸⁰ Ministrul Afacerilor Interne, *Arhiva Operativă*, dos.40019, p.478.cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.20, în loc.cit.

²⁸¹ Arhivele Statului București, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dos.247/1941, Cf Jean Ancel, *Surse arhivistice....* p.20, în loc.cit.

pachete, mai întâi la Roman și apoi la Târgu Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de Interne și Prefectura de județ, chestiunea trebuind bine studiată.”²⁸²

Pogromul de la Iași a fost planificat de aceleași organe care au planificat lichidarea din Basarabia și Bucovina de nord, cei care au conceput ordinul de „curățirea terenului”, pentru jandarmerie și a „ordinelor speciale”, pentru armată, cei care au planificat să-i asmută pe țăranii din satele basarabene împotriva evreilor încă înainte de cucerirea teritoriului de către unitățile militare. Inițiatorul a fost însuși Ion Antonescu, care a dat un ordin secret generalului Șteflea „...să fie identificați, pe regiuni, toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți. Ministerul de Interne să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură să facă cu ei ce voi ordona, când va fi momentul oportun.”²⁸³ Pe baza acestui ordin s-au dat dispoziții către Ministerul de Interne și Ministerul Propagandei, traduse de către organele operative într-un plan operativ. Principalul instigator la pogrom a fost comandamentul suprem al armatei, iar planificatorul lui a fost secția a doua din Marele Cartier General, care s-a bazat pe ordinul secret al lui Antonescu către Șteflea din 19 iunie 1941. Al doilea ordin al lui Antonescu către Lupu, de a evacua pe toți cei 45.000 de evrei din oraș și autorizația de a executa orice evreu „care va ataca armata”, au acordat mână liberă armatei, jandarmeriei și poliției să ucidă, să tortureze și să evacueze o parte din evrei spre sudul țării. Marele pogrom, primul de această dimensiune din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a avut loc între 29 și 30 iunie 1941. Pogromul a cunoscut două faze. Prima, mii de evrei au fost masacrați chiar în oraș, pe stradă, în locuințe și mai ales în curtea chesturii unde s-a tras cu mitraliera asupra celor 5 - 6.000 de prizonieri și au fost uciși fie prin împușcare, fie prin torturi sălbaticе. În cea de-a doua, supraviețuitorii au fost evacuați în două convoaie feroviare, urcați în vagoane pentru vite sigilate („trenurile morții”), unul fiind dirijat către Podu Iloaiei, la circa jumătate de oră de Iași, dar trenul va rătăci pe drum timp de opt ore, celălalt către un lagăr de concentrare din Călărași - Ialomița, unde va ajunge abia peste o săptămână, la 6 iulie. Nefericiții, îngrămădiți în aceste „locuri ale morții ambulante”, aveau să moară în proporție de 60% (2.717 dintr-un total de 4.504 sau 2.521 dintr-un total de 4.432, după diferite estimări) de sete, de foame sau prin asfixiere.”²⁸⁴

---

²⁸² Arhiva Ministerului de Interne, dos.108233, vol.28.Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.20, în loc.cit.

²⁸³ Drăgan, *Antonescu*, III, nr.81, p.451

²⁸⁴ Carol Iancu, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu(1940-1944) ed.Polirom, Iași, 2001, p.26.*

Numărul evreilor uciși, din surse militare românești, se ridică la cel puțin 13.868 bărbați între 18 - 50 de ani.²⁸⁵ Comunitatea evreiască din Iași a stabilit, după efectuarea unor liste nominale ale victimelor, pregătite în secret de teama Siguranței, care a confiscat în câteva rânduri liste de victime, că numărul de evrei uciși este de 14.850.²⁸⁶ Șeful Serviciului Special de Informații, Eugen Cristescu, a fost informat de subordonații săi din Iași, că numărul morților „după tablourile (nominale-n.n.) de la toate sinagogile... a fost de 13.266 dintre care 40 femei și 180 copii.”²⁸⁷

CONCLUZII DE FINAL

În concluzie, prima încercare a regimului antonescian de a deporta evreii din Regat a fost zădărnicită de Germania nazistă, mai exact de către Misiunea militară germană de la București și de Ministerul de Externe german, nu pentru că Germania ar fi respins-o nefiind de acord cu soluția aleasă de guvernul român, ci pentru că era neplanificată și - mai ales - provoca paralizarea economiei românești și lovea astfel în capacitatea României de a face față obligațiilor sale economice față de Reich. În aceste condiții, Antonescu a fost nevoit să-și suspende planul, dar fără a-l abandona. Presa românească, cea care exprima linia oficială, semnală în continuare faptul că „problema evreiască a intrat în faza soluției finale și că nici un om din lume și nici o minune nu pot împiedica soluționarea ei”. Guvernul a anunțat că România „s-a înscris printre națiunile care sunt hotărâte să colaboreze efectiv pentru rezolvarea definitivă a problemei evreiești, nu numai locale, dar și europene.”²⁸⁸

În iunie 1942, Mihai Antonescu, în numele lui Ion Antonescu, a acceptat, iarăși, în cadrul convorbirilor cu secrete cu trimișii lui Himmler din *Sicherheitspolizei und das SD*, „soluția finală” în România, adică deportarea tuturor evreilor români, cu foarte mici excepții, în lagărul de exterminare Belzec din Polonia ocupată. De asemenea, s-au exercitat presiuni de către SS *Hauptsturmführer* Gustav Richter, consilierul pentru probleme evreiești al Legației germane la București, pentru ca România să impună ca obiectiv politic, aplicarea lichidării sistematice a propriilor evrei și la 22 iulie 1942,

---

²⁸⁵ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, *Fond Marele Stat Major*, dos.nr.1505, p.159.Cf.Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.21, în loc.cit.

²⁸⁶ Jean Ancel, *Documents*, VI, nr.4, p.49.

²⁸⁷ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu asul serviciilor secrete românești. Memorii.1916-1944*, Ed.Roza Vânturilor, București, 1977, p.119.

²⁸⁸ *Rezolvarea problemei evreiești*, „Unirea” din 30 octombrie 1941.

Richter raporta la Berlin că Mihai Antonescu comunicase acordul guvernului său cu privire la deportarea evreilor română în lagărele morții din Polonia.²⁸⁹

La 26 iulie 1942, Heinrich Himmler - șeful SS, a fost informat că începuseră pregătirile pentru deportări și că primele garnituri de tren vor pleca „în jurul datei de 10 septembrie în direcția Lublin, unde cei ați de muncă vor fi puși la muncă, iar restul vor fi supuși unui tratament special”, adică vor fi lichidați.²⁹⁰

Serviciul de Informații Român raporta că baronul Franz von Neumann, proprietarul fabricilor de textile și de chimicale din Arad, a călătorit la București, „pe la 20 august” în efortul de a se amâna deportările până la primăvară, „când condițiile de transport vor fi mai bune.”²⁹¹ Printre eforturile sale s-a numărat și promisiunea unei contribuții de 10 milioane de lei din partea comunităților evreiești din Banat și Transilvania – programate în primul val de deportări – pentru construirea „Palatului Handicapaților”, la care director al proiectului era dr. Stoescu, medicul personal al lui Antonescu.²⁹²

Liderii partidelor democratice au ridicat glasul în semn de protest, spre marea nemulțumire a mareșalului Antonescu. La 10 august, acesta a dat replică unui raport ce conținea statistici cu privire la populația evreiască urbană: „Voi asigura pe oricine și orice dificultate în curățirea completă a acestei națiuni de această pacoste. Îi voi pedepsi la timpul convenit pe toți care au venit - cel mai recent fiind domnul Maniu - și vor veni să mă oprească să răspund dorințelor uriașei majorități a acestei națiuni.”²⁹³ La 20 august 1942, Serviciul de Informații Român a notat că un memoriu, semnat de „un grup de intelectuali români (profesori universitari, scriitori și profesori de liceu)” fusese trimis la Palat.²⁹⁴ Memoriul condamna „tratamentul nedrept aplicat evreilor în ultimii ani în România” și „ororile organizate” implicând deportarea evreilor: „Este un fapt dovedit că deportările sunt organizate în condiții atât de atroce încât așa-numita mutare a evreilor în teritoriile răsăritene este transformată de fapt într-un act metodic și stăruitor de

---

²⁸⁹ Dennis Deletant, *op.cit.*, p.221.

²⁹⁰ DCFRH, vol.4, p.120.Cf.Dennis Deletant, *op.cit.*, p.221.

²⁹¹ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.II, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de miniștri* (ed.Lya Benjamin), Ed.Hasefer, București, 1996, doc.179, p.537.

²⁹² Radu Ioanid, *The Antonescu Era*, în *The Tragedy of the romanian Jewry* (ed.Randolph I. Braham), Boulder, CO, Social Science Monographs, 1994, p.162.

²⁹³ DCRJH, vol.X, p.215.Cf.Dennis Deletant, *op.cit.*, p.222.

²⁹⁴ USHMM, RG.25.004M, Documente ale Serviciului român de Informații, rola 14, dosar 2869/208, p.272.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.222. Vezi și Dennis Deletant, *Memoriul unor intelectuali români, înaintat la Palat, în vara 1942*, în *Sfera Politicii*, nr.107, 2004, pp.49-53.

exterminare. De doi ani ne aflăm în fruntea statelor care îi persecută pe evrei. Într-o atmosferă de cea mai sălbatică persecuție, prin nesfârșite falsificări ale adevărului, prin cultivarea dușmăniei și urii, prin exacerbarea antagonismelor, am făcut din problema evreiască singura problemă de stat din România. Evreii au fost excluși din comunitate. Averea și proprietățile au fost expropriate, dreptul elementar la muncă și la existență li s-a luat. Se zbat între restricții și opriri, care simțim că se extind și asupra celor mai mărunte preocupări de viață. Am stabilit un regim antievreiesc pe care până și *Bukarester Tageblatt*, oficiosul Legației germane, îl denumește cel mai drastic din Europa de sud-est.”²⁹⁵

România era remarcată pentru asprimea politicilor ei antisemite: „România nu poate rămâne singurul stat care să ducă complet la îndeplinire un plan de exterminare a evreilor conceput de interese ostile țării noastre, când în Germania, care duce politica antisemită în Europa și unde regimul Național Socialist este la putere din 1933, măsurile luate împotriva evreilor nu au atins nivelul de gravitate pe care l-au atins în țara noastră... Doar în țările ocupate, în țări care nu se pot salva, populația evreiască – dar doar o mică parte – a fost deportată.”²⁹⁶

La 17 august 1942, Subsecretarul de Stat, Luther de la Ministerul de Externe, a raportat că „există o confirmare din partea vice-premierului Mihai Antonescu, care este de acord, în conformitate cu dorința Mareșalului Antonescu, ca autoritățile germane să execute evacuarea evreilor din România și a începe imediat transporturi din județele Arad, Timișoara și Turda.”²⁹⁷ La 10 iulie 1941, Antonescu a ordonat să se înceapă deportarea cu evreii din Transilvania de sud „pe Bug, pentru a face loc de adăpostire și cazare a refugiaților români din Ardealul cedat.”²⁹⁸, după ce a ajuns la concluzia că Hitler îl duce de nas în problema Transilvaniei. La președinția Consiliului de Miniștri s-a pregătit un plan amănunțit cu privire la operațiunile de evacuare „care trebuie să cuprindă întreaga populație evreiască”, stabilind excepțiile.²⁹⁹ Deportarea a fost ordonată de Ion Antonescu și pregătită „în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne pe baza indicațiilor date de Domnul Mihai Antonescu.”³⁰⁰ Împuternicitul guvernului pentru rezolvarea problemei evreiești în România

---

²⁹⁵ Cf. Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, pp.222-223.

²⁹⁶ *Ibidem*, p.223.

²⁹⁷ Jean Ancel, *Documents*, IV, nr.60, pp.110-112.

²⁹⁸ Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, *Fond Cabinet*, dos.104/1942, p.59. Cf. Jean Ancel, *Surse arhivistice.....*, p.23, în loc.cit.

²⁹⁹ Jean Ancel, *Documents*, IV, nr.85, pp.165-167.

³⁰⁰ *Ibidem*, nr.119, pp.252-253.

a rezumat în câteva cuvinte intenția regimului antonescian față de evreii din Regat și sudul Transilvaniei: „... programul nostru este de a evacua toți evreii găsiți inutili în câmpul muncii naționale în Polonia.”³⁰¹ Ministerul Românizării făcea deja planuri privind locuințele pe care le va obține după „descongestionarea Capitalei, deci a locuințelor de evrei, prin expulzări și emigrări.”³⁰²

Regimul antonescian, a acceptat deportarea evreilor români în lagărul de exterminare Belzec din Polonia ocupată, unde, conform unui plan german, urmau să fie gazați și arși într-un ritm de 2.000 pe zi. În afară de 17.000 de evrei, găsiți „utili” economiei naționale sau cu drepturi excepționale, întreaga minoritate evreiască din România, care număra în mai 1942 un număr de 292.149 de suflete, urma să fie exterminată în decurs de 140 de zile. Suspendarea planului, la 13 octombrie, nu a fost rezultatul unei regăsiri târzii a umanismului, ci rezultatul unui șoc provocat de înțelegerea faptului că interesele germane și cele românești nu mai coincid, că armata urmează să fie măcinată la Stalingrad, că în ciuda tuturor sacrificiilor materiale și umane, Hitler nu urmează să înapoieze Transilvania de Nord României. România dăduse și nu primise nimic, Ungaria dăduse puțin, nu renunțase încă la evrei și rămânea cu Transilvania. La aceasta se adăuga și intervenția lui Iuliu Maniu la Antonescu, la solicitarea liderului evreu Willy Filderman, care a cerut Conducătorului să-și reconsidere decizia. Această intervenție a stârnit furia lui Antonescu, care era ferm decis să termine cu evreii în 1942. Să nu uităm ce a notat cu propria sa mână la 31 august 1942: „Să se publice structura orașelor pentru ca să vadă și țara cât era de compromisă și de amenințată e viața economică și dezvoltarea spirituală din cauza ticăloșiei politicianiste și iudeo-masonice a căror exponenți erau partidele „naționaliste” din Transilvania și Regat. Dacă voi lăsa moștenitorilor regimului aceeași situație, voi face și regimul meu părtaș la această crimă. Voi trece peste toți și peste orice greutate pentru a purifica nația de această neghină. Voi înfiera la timp pe toți acei care au venit – ultimul dl. Maniu - și vor veni să mă împiedice a răspunde dorinței majorității imense a acestei nații... Să se publice integral această rezoluție a mea odată cu publicarea statisticei și memoriului de față. Publicarea până la 10 septembrie.”³⁰³

La 12 septembrie urma să plece din Arad, spre camerele de gazare din Polonia, primul tren cu deportații evrei din Transilvania. Antonescu știa încă din iunie 1941 din gura lui Hitler, ce-i așteaptă pe evreii „din răsărit”. La 23

---

³⁰¹ *Ibidem*, nr.138, p.276.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ *Ibidem*, nr.91, p.215.

septembrie 1942, directorul general al Căilor Ferate Române, generalul T. C. Orezeanu, i-a scris lui Radu Lecca, împuternicitul guvernului pentru reglementarea regimului evreilor în România, informându-l că șeful Căilor ferate Germane „Ost-Berlin” a convocat o ședință pentru 26 - 28 septembrie, în vederea stabilirii unui orar al trenurilor speciale care transportau evreii din România în Guvernământul General (Polonia ocupată de germani), cerând detalii, astfel încât delegații români la conferință să poată ajunge la o decizie în această problemă.³⁰⁴ În răspunsul său trimis a doua zi, Lecca a confirmat că Mareșalul Antonescu dăduse ordinul „ca această evacuare a evreilor din România să fie pregătită până în cel mai mic amănunt de către Ministerul Afacerilor Interne, pe baza instrucțiunilor date de domnul Mihai Antonescu.”³⁰⁵ În același timp însă, Franz Rademacher, șeful departamentului evreiesc din *Abteilung Deutschland*, a retransmis la Berlin informațiile pe care le deținea din „două surse din România (dr. Emil Hoffman, atașatul de presă al Legației germane la București și consilier al guvernului român, și un membru al Gărzii de Fier), că [Mareșalul] Antonescu nu avea de fapt nici o intenție de a deporta evreii români.”³⁰⁶

Intențiile reale ale lui Antonescu în această privință rămân o enigmă. Desigur, răspunsul dat de Lecca directorului general al Căilor Ferate Române confirmă raportul lui Richter cu privire la consimțământul dat de Mihai Antonescu cu privire la deportare. Dacă era să fie crezut Lecca, Mihai Antonescu i-a spus lui Richter adevărul atunci când a declarat că guvernul său este de acord cu deportarea. Mareșalul s-a răzgândit apoi.³⁰⁷ Oricare ar fi explicația, nu s-au luat niciodată măsuri pentru punerea în aplicare a deportării evreilor români în Polonia. Reprezentanții Căilor Ferate române nu au participat la întâlnirea de la Berlin organizată de Adolf Eichmann la 26 septembrie, la care erau așteptați pentru a discuta transportarea evreilor din România „cu trenuri speciale” la fiecare două zile, fiecare din aceste trenuri urmând să ducă 2.000 de evrei la Belzec. Un expert în transporturi feroviare german a fost trimis la București pentru a face aranjamentele necesare, dar

---

³⁰⁴ DCFRJI, vol.4, p.250.Cf.Dennis Deletant, *aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.224;*Martiriul evreilor din România.1940-1944. Documente și Mărturii*, Ed.Hasefer, București, 1991, nr.106, p.218.

³⁰⁵ DCFRJI, vol.4, p.250.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.224.

³⁰⁶ Larry Watts, *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and Struggle for reform.1916-1941*, Boulder, CO, East European Monographs, 1993, p.363.

³⁰⁷ *Ibidem*.

nu a avut loc nici o deportare.”³⁰⁸ S-ar putea ca Antonescu să fi considerat o capitulare în fața presiunilor germane, ca un afront la adresa suveranității României, dat fiind că planul german nu viza doar evreii din Regat, Banat și sudul Transilvaniei, ci propunea și deportarea lor pe un teritoriu străin.³⁰⁹ Când s-au răspândit zvonurile cu privire la deportarea evreilor în Polonia, Mihai Antonescu a recunoscut că el și Mareșalul luaseră problema în considerare. La o ședință din 29 septembrie 1942 a guvernului, Mihai Antonescu, declara: „Sunt organizate fabrici de zvonuri care au un diabolic și ingenios aparat de lansare de zvonuri, cu care vor să paralizeze efectele morale ale unei acțiuni a noastre și să le substituie cu alte elemente de neliniște sau să creeze chiar elemente de neliniște. Convingerea mea este că principalul organizator al acestui aparat este jidanul. Și dacă acest sistem va continua, să știți că trecem la măsuri din cele mai aspre. Am verificat acest lucru după un fapt. La un moment dat s-a discutat problema trimerii unor evrei din țara noastră în altă parte. N-a știut de acest lucru decât dl. Mareșal Antonescu și cu mine și încă cineva, de legătura cu guvernul Reichului. Nu s-au scris decât trei rânduri, foarte vagi și n-a știut despre ele, despre această chestiune, decât cineva din SS-ul german. Ei bine, exact la cinci zile după ce s-a produs această conversațiune, toată Transilvania a fost invadată de știrea că guvernul român izgonește toată populația jidovească din Transilvania, pentru ca să aducă în loc 20.000 sau 100.000 de familii germane din orașele bombardate de englezi.”³¹⁰

Hotărârea de a suspenda deportarea evreilor în Transnistria a fost transmisă de Mihai Antonescu la o ședință a Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942, la care mareșalul a fost absent. Mihai Antonescu a prefătat anunțul referindu-se, deși indirect, la îngrijorarea internațională exprimată în legătură cu tratamentul aplicat evreilor de către regimul din România: „Domnilor miniștrii, în ultima vreme s-au produs o serie întreagă de nemulțumiri și mai ales o atmosferă foarte nefavorabilă în legătură cu regimul evreilor. Este inutil să vă spun că eu, care am semnat legile de expropriere a bunurilor evreiești, nu sunt un filosemit și nu-mi fac onoare să consider – orișicât aș fi stăpânit de legile universale de protecție a omului – că este o datorie pentru noi să purtăm o grijă, ca și față de români, pentru aceste elemente. Consider însă că, datorită situației internaționale, datorită faptului că în alte țări regimul evreilor nu este ca cel al nostru, din România,

---

³⁰⁸ Christopher R. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of Referat DIII of Abteilung Deutschland, 1940-1943*, New York, Holmes and Meier, 1978, p.115.Cf.Larry Watts, *op.cit.*, p.363.

³⁰⁹ Cf.Dennis Deletant, *Alatul uitat al lui Hitler.....*, p.225.

³¹⁰ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.II, doc.145, p.442.

trebuie să nu creăm – în măsura în care soldatul român, prin eroismul lui real, ridică istoria noastră pe trepte noi și face în jurul poporului român o atmosferă de civilizațiune și conștiință națională – trebuie să nu creăm o situație, în care să pară că, prin măsurile administrative sau omisiunile noastre, ne este egal dacă, pe planul măsurilor de civilizație, guvernul român contribuie la acest prestigiu creat de armată, sau dimpotrivă, lucrează împotriva lui...”³¹¹

În continuare, Mihai Antonescu a subliniat punctul său de vedere când s-a referit la „românizarea” comerțului care implica „îndepărtarea evreilor din funcțiile importante ale economiei naționale”, ajungând la miezul problemei aflată în discuție. După cum era obiceiul în limbajul regimului Antonescu, termenul „deportare” era evitat: „Deocamdată se suspendă toate trenurile de evrei peste Nistru.”³¹² Trimiterile de evrei se vor face de aici înainte printr-un organ comun, care va fi creat de Marele Stat - Major, Ministerul de Interne, Ministerul de Finanțe și Președinția Consiliului de Miniștri, organ care va face să nu se mai prezinte astfel de situații... Marele Stat - Major dă ordin, Ministerul de Interne trebuie să execute, prefectura poliției începe vânătoarea la București, ca să-i prindă pe cei de pe listă... Menținem principiul că toți evreii care prin activitatea lor subversivă sau comunistă sunt periculoși, vor fi supuși tuturor rigorilor și li se vor aplica măsurile cele mai aspre, până la pedeapsa cu moartea, ca să nu se facă frământări prin această măsură.”³¹³ Suspendarea deportărilor i-a afectat și pe evreii care se aflau în custodie pentru că se sustrăseseră de la munca obligatorie. Deși cuvintele lui Mihai Antonescu spuneau clar că deportarea evreilor urma să fie *suspendată*, tot atât de evident era că se preconiza o reluare a ei îndată ce noul organism, la care s-a referit, avea să fie înființat.

Mareșalul Antonescu nu a explicat niciodată decizia sa; ea a fost influențată probabil de mai mulți factori și nu de un considerent anume. Era conștient că deportările exacerbase imaginea deja negativă a României la Washington – fapt subliniat de o avertizare dată guvernului român de către Secretarul de Stat al Statelor Unite, Cordell Hull, în septembrie 1942, care a cerut să se pună capăt deportărilor în Transnistria, amenințând că altfel se vor lua măsuri împotriva românilor care trăiau în Statele Unite. Peste toate acestea, s-au înregistrat proteste viguroase împotriva planului de deportare a evreilor români din partea însărcinatului cu afaceri al Elveției, Rene de Veck, a nunțului apostolic Andrea Cassulo și a Mitropolitului Ardealului Nicolae

---

³¹¹ Apud Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, pp.225-226.

³¹² *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.II, p.458.

³¹³ *Ibidem, doc.147, pp.455-459.*

Bălan, în care s-a subliniat că deportarea, instituirea ghetourilor și purtarea Stelei lui David fuseseră măsuri luate doar în țări satelit și în țări ocupate, precum Croația și Polonia, și nu în alte țări membre ale Axei precum Italia și Ungaria.³¹⁴ Un impact deosebit asupra Mareșalului l-a avut, potrivit unei declarații a rabinului șef din România, Alexandru Șafran, intervenția Mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan. Șafran își amintea în 1961, că: „intervențiile pe care am încercat să le facem pe lângă guvern și persoanele influente românești fuseseră lipsite de succes. Mai exista o ultimă șansă: abordarea Mitropolitului Ardealului, monseniorul Bălan. Acesta, ca răspuns la cererea mea personală, a venit de la Sibiu, de la reședința episcopală, la București, ca să vorbească cu mine. Întâlnirea mea cu prelatul a avut loc în casa generalului Văitoianu. A fost dramatică. După câteva ore doar, Mitropolitul Bălan m-a informat că l-a convins pe Mareșal să anuleze decizia de a deporta populația românească din Transilvania.³¹⁵ Dar, cea mai eficientă acțiune pare a fi fost activitatea corelată a două personalități - baronul Franz von Neumann din Arad și doctorul W. Fildermann – care reușesc să antreneze variate cercuri politice și - nu în ultimul rând - o serie de miniștri din guvernul Antonescu. Manevrele Legației germane, care prin intermediul agentului Willman din conducerea Centralei Evreilor, încearcă să despartă pe evreii din Vechiul Regat de cei din Transilvania de Sud, nu dau rezultate, ca și încercarea Gestapoului de a compromite pe baronul Neumann pe marginea unei afaceri de spionaj.³¹⁶ Raul Hilberg consideră de asemenea că, în spatele acestui aranjament, salvator pentru evrei, s-a aflat Franz Neumann. Acesta ar fi oferit unui înalt funcționar al cabinetului Antonescu suma de 400 milioane de lei, destinată armatei române.³¹⁷ Rabinul Șafran – surprinzător – nu amintește deloc în memoriile sale despre contribuția baronului von Neumann

---

³¹⁴ Jean Ancel, *Plans for the deportation of the rumanian Jews and their Discontinuation in Light of Documentay Evidence(July-October 1942)*, Yad Vashem Studies, XVI, 1984, pp.388-389.

³¹⁵ Declarația lui Alexandru Șafran, Geneva, 10 ianuarie 1961, în DCFRJH, vol.VIII, p.599.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.227. Victor Neumann sugerează că baronul Franz von Neumann s-a alăturat lui Șafran și Mitropolitului Bălan în abordarea lui Antonescu. Vezi Victor Neumann, *Istoria evreilor din Banat*, Ed.Atlas, București, 1999, p.158.

³¹⁶ *The fate of Romanian Jewry*, vol.IV, p.251, pp.284-285;Steele-Ioan Boia, *Holocaustul evreilor din Transilvania de Sud între anii 1940-1944*, în *Holocaustul evreilor din Transilvania de Nord.70 de ani*, Ed.Mega, Cluj-Napoca, 2015, p.71.

³¹⁷ Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago, 1967, pp.257-266; Steele – Ioan Boia, *Comunitatea evreilor din spațiul arădean în anii 1939-1945*, în vol.*Comunitatea arădeană și atitudinea față de Holocaust(1940-1944)*, „ Vaile Goldiș” University Press Arad, Arad, 2015, p.74.

la blocarea ordinului de deportare a evreilor din Transilvania de Sud și Banat.

O influență crucială asupra deciziei lui Antonescu, a exercitat-o Regina – Mamă, Elena. Regina era identificată de cercurile naziste, ca adversară de frunte a măsurilor luate împotriva evreilor din România.³¹⁸ Nu se pot face decât speculații cu privire la faptul că încetinirea înaintării germane înainte de Stalingrad în octombrie 1942, a constituit și aceasta un factor care a influențat decizia lui Antonescu de a anula deportările, însă Mareșalul a fost destul de perspicace ca să-și dea seama că un război de scurtă durată împotriva Uniunii Sovietice oferea cea mai bună șansă de victorie și s-ar putea să se fi gândit și la acordul de pace, când a luat în considerare consecințele inversării politicii sale în privința deportărilor.³¹⁹ În schimb, Ion Antonescu a luat drept soluție a „problemei evreiești”, emigrarea în Palestina. Emigrarea a fost văzută cu ochi favorabili și de Mihai Antonescu, care declara la 2 iulie 1942: „Eu sunt de acord, dacă statul român poate face o politică de emigrare, să scot din țară cât mai multe elemente străine. Îmi este egal dacă aceste elemente trec dincolo de Bug, sau dincolo de Mediterană, în Palestina; esențial este ca aceste elemente să plece de pe teritoriul nostru.”³²⁰

Suspendarea planului de deportare nu a rezultat din vreo umanizare latentă, ci din conștientizarea faptului că interesele germane și cele românești nu mai coincideau: Armata Română se afla într-o situație dificilă la Stalingrad, și - în ciuda tuturor sacrificiilor materiale și umane – Hitler nu va înapoia niciodată României, Transilvania. Se părea că România a dat totul și nu a primit nimic, în timp ce Ungaria dăduse puțin, însă nu renunțase la evrei, încă, și păstrase Transilvania.

În urma catastrofei militare de la Stalingrad, în așteptarea verdictului puterilor democratice, care de la sfârșitul anului 1942 au avertizat că vor pedepsi cu asprime state și conducători care iau parte la exterminarea evreilor, și în speranța unei întoarceri a armelor pentru a evita o ocupație rusească a țării, Mihai Antonescu, cu aprobarea lui Ion Antonescu, a inițiat o operațiune secretă de falsificare, sustragere și înlocuire a documentelor incriminatorii pentru a minimaliza răspunderea regimului pentru crimele comise împotriva evreilor din România și Ucraina și nu numai în această privință. Documentele false urmăreau să arunce vina în primul rând pe germani - și pe legionari - pentru execuțiile în masă comise de armata și

---

³¹⁸ Ivor Porter, *Michael of Romania. The King and the Country*, Londra, Sutton, 2005, p.75.

³¹⁹ Larry Watts, *op.cit.*, pp.364-365.

³²⁰ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.II, doc.139, p.419.

jandarmeria română la Iași, în Basarabia și în Ucraina. Falsificarea documentelor urmărea în același timp să elibereze *post-factum* regimul de principala sa crimă - înfeudarea țării intereselor Germaniei naziste, participarea la război dincolo de obiectivul național just al României, de eliberare a celor două provincii românești acaparate de Uniunea Sovietică prin ultimatumurile din iunie 1940, și de uriașele pierderi umane și materiale sacrificate de România.

Stenograme ale unor ședințe de guvern au fost în parte rescrise, protocoale ale unor convorbiri cu oficialități naziste au fost, ori înlocuite (dacă erau de o dată mai veche), ori redactate de la început într-o variantă care nu reda cu fidelitate problemele discutate, subliniind atitudini ferme de grijă pentru poporul român și de respingere a unor cereri germane sau unele dispoziții date unor diplomați români care purtau tratative secrete cu puterile occidentale.³²¹

Diversi cercetători au estimat în mod diferit numărul evreilor români și ucrainenii uciși sub administrația românească în timpul Holocaustului. Dinu C. Giurescu consideră că în Transnistria au murit cel puțin 108.710 evrei români, fără a-i include în numărul victimelor pe evreii ucrainenii și nici pe evreii uciși pe loc în Basarabia și Bucovina.³²² Conform lui Dennis Deletant, în Transnistria au pierit între 220.000 și 270.000 de evrei.³²³ În timp ce Radu Ioanid, susține că sub jurisdicția românească au murit cel puțin 250.000 de evrei.³²⁴ Matatias Carp menționează că au dispărut în Transnistria 264.900 evrei români, dar nici aici nu sunt incluși evreii ucrainenii.³²⁵ Raul Hilberg citează distrugerea a 270.000 de evrei aflați sub autoritate românească.³²⁶, iar Marcu Rozen numără aproximativ 115.000 evrei români și 155.000 de evrei ucrainenii uciși în Transnistria.³²⁷ În fine, Jean Ancel, afirmă că numai în Transnistria au murit 310.000 evrei, la acest număr adăugându-se încă

---

³²¹ Vezi în acest sens Jean Ancel, *Documents*, IX, nr.176, pp.446, 459-460; G.Barbul, *Memorial Antonescu, le III Homme de l'Axe*, Paris, 1950, p.163.

³²² Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial*, Ed.All, București, 1999, pp.70-91.

³²³ Dennis Deletant, *Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944*, *Holocaust and Genocide Studies* 18, nr.1(2004), p.2.

³²⁴ Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania*, p.289.

³²⁵ Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol I, p.19.

³²⁶ Raul Hilberg, *The Destruction of th European Jewry*, vol.3, p.122.

³²⁷ Marcu Rozen, *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in Romania, 1940-1944*, ediția a 3-a, București, ARYVH, 2004.

100.000 de evrei uciși în Basarabia și Bucovina în timpul campaniei din 1941 din aceste provincii.³²⁸

În concluzie, numărul total al evreilor români și ucraineni care au pierit în teritoriile aflate sub administrație românească este între 280.00 și 380.000. Până în primăvara anului 1943, presiunea celor două fronturi a început să aibă efect asupra politicii românești privind evreii deportați. Primul a fost frontul de Răsărit, unde înaintarea sovieticilor i-a reamintit lui Ion Antonescu și celor apropiați lui, precaritatea poziției lor și de o posibilă răfuială cu Alianții. Cel de-al doilea era Wilhelm Filderman, președinte al dizolvatei Federații Evreiești din România, care trimitea memorii peste memorii Mareșalului și lui Constantin Vasiliu, șeful Jandarmeriei cerând repatrierea tuturor evreilor din Transnistria.³²⁹ La 30 septembrie, Consiliul de Ordine Român, un organism de stat nou înființat pentru repatriere, a ordonat jandarmeriei din Transnistria să repatrieze toți evreii condamnați pentru contravenții comise în privința muncii forțate și care și-au ispășit pedeapsa. La sosirea la locul de origine, evreii respectivi trebuiau să se prezinte la poliția locală.³³⁰ Un raport al Siguranței din Chișinău, menționa că: „la 17 octombrie 1943, 34 de evrei au trecut prin Ungheni [la granița dintre Basarabia și România] cu trenul, din care 9, proveniți din Chișinău, au fost eliberați din lagărul de muncă de la Golta, Transnistria și 25, proveniți din București, au fost eliberați din lagărul de muncă de la Ananiev, Transnistria.”³³¹

La 12 octombrie 1943, Filderman a adresat un memoriu guvernului român, propunând ca evreii deportați să fie aduși înapoi la locurile lor de domiciliu din România.³³² La 13 noiembrie 1943, Mihai Antonescu a trimis o copie a unui memoriu, datat tot 12 octombrie, generalului Vasiliu, ministrul de Interne, privind posibilitatea repatrierii evreilor deportați în Transnistria. Memoriul conține un rezumat statistic a situației evreilor din Transnistria, la vremea respectivă: „În 1940 în Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi trăiau în jur de 300.00 de evrei din care 275.419 locuiau în teritoriul ocupat de Uniunea Sovietică³³³, iar astăzi au rămas doar 16.000 de

---

³²⁸ Jean Ancel, *Transnistria, 1941-192: The Romanian Mass Murder Campaign*, Tel Aviv, Goldstein-Goren Diaspora Research Center/Tel Aviv University vol.I, p.531.

³²⁹ Matatias Carp, *Cartea Neagră.....*, pp.446-447.

³³⁰ *Ibidem*.

³³¹ USHMM. Arhivele Centrale ale Republicii Moldova, RG.54.001M, rola 18.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.235.

³³² Matatias Carp, *Cartea Neagră.....*, pp.446-447.

³³³ Analele Institutului Statistic al României, vol. I, 1942, pp.340341.

evrei în Bucovina³³⁴ și 3.000 – 4.000 în Dorohoi. Prin urmare, 280.000 de evrei nu mai locuiesc în această zonă. *Bukarester Tagblatt* din 8 august 1942 pretinde că 185.000 de evrei au fost deportați, și dacă se adaugă deportările de după 8 august 1942, cifra s-ar ridica la 190.000 - 200.000 de evrei deportați. În ceea ce privește restul de până la 300.000, nu există cifre oficiale. Se știe totuși că un număr de evrei au fost deportați sub stăpânirea sovietică [din Basarabia și nordul Bucovinei], în timp ce alții au fost luați când s-au retras trupele sovietice [din Basarabia și din nordul Bucovinei] sau au urmat aceste trupe... Astăzi doar 78.000 de evrei deportați mai sunt în viață în Transnistria, așa că au murit 122.000, adică 61% în doi ani”³³⁵.

Memoriul explică inconsecvențele în aplicarea ordinului de deportare. Motivele deportării, se scrie în raport, au fost comportarea evreilor față de armata română la retragerea ei din Basarabia și Bucovina de Nord și comportarea lor față de români în timpul ocupației sovietice a acestei provincii. Din analiza motivelor deportării, reiese că diverse categorii de evrei au fost deportați „contrar intențiilor guvernului”, aceștia erau mai întâi evreii din județul Dorohoi și sudul Bucovinei. „Întrucât aceste regiuni nu au fost niciodată ocupate de Uniunea Sovietică, locuitorii lor nu au putut fi acuzați de vinile de mai sus.”³³⁶ Veteranii de război, văduvele și orfanii din Primul Război Mondial, descendenții veteranilor Războiului de Independență (1877-1878), copiii și femeile ale căror bărbați prestau munca obligatorie în România, au fost cu toții victime ale măsurilor de deportare. În această categorie au intrat evreii, care la izbucnirea războiului, fuseseră trimiși în Muntenia, din zona de război din Bucovina și Dorohoi, dar care, la intervenția Ministerului de Finanțe, fuseseră trimiși înapoi la casele lor în toamna anului 1941, pentru a subscrie la împrumutul de război la care erau supuși evreii prin lege. După ce au scris, a sosit ordinul de deportare și au fost deportați. Dacă ar fi rămas în Muntenia ar fi fost în siguranță.

Un al doilea grup de evrei deportați „contrar intențiilor guvernului”, a fost cel al evreilor din Muntenia, Transilvania și Banat care s-au aflat întâmplător în vizită la familie sau cu afaceri în Basarabia. Alte grupuri de deportați erau constituite din funcționari publici activi sau pensionați, din Basarabia și nordul Bucovinei, care fuseseră deportați înainte de ordinul lui Antonescu, ca acești evrei să fie exceptați - printre ei numărându-se: președintele Curții de Apel din Cernăuți și consilierii săi, precum și soțiile și

---

³³⁴ Bukarester Tagblatt din 8 august 1942.

³³⁵ USHMM, RG.25.004m.Documente ale Serviciului român de informații, rola 13, dos.2757/82, p.38.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler....*, p.236.

³³⁶ Apud Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.236.

copiii evreilor considerați utili economiei. Prezintă eventualitatea repatrierii în termeni asemănători cu cei folosiți de Filderman, în cererea sa către Mareșal, memoriul devenea și mai elocvent: „Când două treimi din cei deportați au murit în decurs de doi ani, când sunt familii cu câte zece membrii, dintre care doar unul sau doi supraviețuiesc, când sunt copii ai căror părinți au murit în exil, când mii de deportați, în picioarele goale și înfometați, nu găsesc ca sursă de subzistență zilnică decât o ceașcă de apă fiartă în care plutesc 30 până la 40 de grame de mălai și astfel treimea de evrei care supraviețuiesc sunt amenințați cu moartea, suferința lor merită, credem, iertare, mai ales că cei mai mulți dintre supraviețuitorii sunt femei și copii mici.”³³⁷

Întărind cauza repatrierii, memoriul făcea referire la cuvintele Mareșalului dintr-o cuvântare către școlarii din Odessa, raportat la 1 iunie 1943, când a afirmat că în inimile copiilor „trebuie sădită dragostea de aproapele și de frații lor, pentru a-i pregăti să înțeleagă mai târziu că omul trebuie considerat, tratat și guvernat ca o ființă umană, oricare ar fi limba, credința, calitățile sau păcatele sale”. Dacă evreii deportați au păcătuțit, se scria în raport, ei au suferit destul pentru a fi iertați.³³⁸

După consultări între Mihai Antonescu, Vasiliu și Mareșal, la 8 decembrie s-a dat ordin pentru repatrierea evreilor din Dorohoi, care fuseseră deportați în Transnistria, a celor internați înainte la Vapniarka și a celor 16 supraviețuitori din grupul de 568 de evrei deportați din cauză că ceruseră repatrierea în Uniunea Sovietică, după pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei.³³⁹

La o ședință privind securitatea internă, prezidată de Mihai Antonescu la 21 ianuarie 1944, acesta a declarat clar că orice retragere masivă a civililor din Transnistria, Basarabia, Bucovina și Moldova în fața înaintării sovietice va provoca probleme majore, deoarece va goli aceste teritorii de populație românească, respingând orice responsabilitate a statului într-o astfel de evacuare. Peste cinci zile, Mareșalul motiva de ce s-a opus repatrierii evreilor din Transnistria: „Eu nu pot să accept să primesc nici un

---

³³⁷ USHMM, RG.2004M.Documente ale serviciului Român de Informații, rola 13, dos.2757/82, p.39.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.237.

³³⁸ *Ibidem*, p.40.Cf.Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler.....*, p.237.

³³⁹ Matatias Carp, *Cartea Neagră.....*,p.410. La ședința consiliului de Miniștri din 13 octombrie, generalul Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor interne, a raportat că numărul evreilor și al comuniștilor evrei care solicitaseră repatrierea în Uniunea Sovietică după anexarea sovietică a Basarabiei și a nordului Bucovinei se ridică la 2.161. Dintre aceștia, 1.538 fuseseră trimiși în Transnistria(Evreii din România între anii 1940-1944, vol. II, doc.147, p.455).

evreu, de nicăieri de pe pământ, în Țara Românească, atunci când nu pot să primesc români... Nu evacuăm decât români...”³⁴⁰ Deși grija sa pentru situația celor 200.000 de români din Transnistria este de înțeles, Antonescu omite să recunoască faptul că aceștia, spre deosebire de evrei, nu fuseseră deportați de Antonescu, ci se așezaseră acolo din proprie voință.

La 15 februarie, s-a anunțat că „guvernământul din Transnistria” a fost abolit și înlocuit cu „Administrația Militară a teritoriului dintre Bug și Nistru”. Mai era doar un pas până la cedarea întregii regiuni germanilor, în retragere. La 13 martie, Antonescu a hotărât ca administrația română să fie retrasă din Transnistria și ca toți evreii de acolo să fie aduși pentru propria siguranță în Basarabia și Bucovina.³⁴¹ La 16 martie, generalul Constantin Vasiliu, șeful Jandarmeriei, l-a informat pe șeful Statului - Major al Armatei Române că, Antonescu dăduse ordinul de repatriere a tuturor evreilor deportați în Transnistria. Cei deportați din Basarabia urmau să fie instalați în județele Bălți și Hotin, cei din Bucovina în orașul Cernăuți și în județele Cernăuți și Storojineț. Cei din Regat, urma să fi readuși la casele lor și evreii internați în lagărul de la Grăsulovo și cei deținuți în închisoarea Râbnița, vor fi transferați în lagărul de la Târgu Jiu.³⁴²

Biopolitica instrumentată de naziști a adus atingere nu doar demnității vieții, ci și demnității morții. Al Doilea Război Mondial, construit pe ideea „războiului total”, a produs un nivel fără precedent de violență împotriva corpului uman, viu sau mort, de la mutilări inimaginabile la profanarea cadavrelor. Distincția dintre combatanți și civili în dreptul clasic al războiului s-a pierdut, iar ținta principală - au fost cei vizați de discursul etnicist/rasist și de psihoza întreținută a „dușmanului intern”: **evreii**. Imaginea evreului din România celui de-al Doilea Război Mondial, s-a conturat, mai ales în ultimii ani, a fi imaginea evreului supus exterminării. Aceasta în condițiile în care, statutul evreilor europeni din acei ani a fost marcat de manifestarea și derularea *Holocaustului* inițiat de Germania celui de-al Treilea Reich, iar România - ca stat asociat regimului de la Berlin - a pus în practică antisemitismul declarat încă înaintea instalării generalului Ion Antonescu la conducerea guvernului.

Studierea temei presupune recunoașterea antisemitismului declarat și practicat de către autorități, a masacrelor la care au fost supuși evreii în evenimentele derulate în București în cursul *rebeliunii legionare* din ianuarie 1941, în Iașiul Pogromului din iunie 1941, a calvarului greu de imaginat

---

³⁴⁰ *Ibidem*, doc.180, p.541.

³⁴¹ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. IV, doc.346, p.382.

³⁴² *Ibidem*, pp.356-357.

provocat de deportarea dincolo de Nistru populației evreiești din Bucovina de Nord, Basarabia și nordul Moldovei, în anii 1941-1942, a tragediilor cu care s-au confruntat, în Transnistria, sub patronajul administrației civile și a autorităților militare și jandarmeriei locale, a consecințelor aplicării legislației care a limitat și marginalizat afirmarea evreilor în cadrul societății românești, dar și a unor realități distincte, precum: tolerarea emigrării în/și spre Palestina, manifestările organizaționale sioniste și a altor curente politice, atitudinea liderilor etniei evreiești.

O reflecție asupra situației evreilor din România, trebuie să țină seama de toate aceste aspecte, ca și de contextul trecutului mai mult sau mai puțin îndepărtat al acestei etnii în cadrul specific al diversității regionale, care a jucat un rol esențial în asimetria deciziilor politice adoptate de autorități și a consecințelor acestora.

"Trebuie să educăm noile generații și să le spunem ce s-a întâmplat. Trebuie să o facem fără perdea, direct, din nou și din nou, prin memoria faptelor și a imaginilor înfiorătoare care reflectă oroarea Holocaustului și exterminarea a milioane de oameni. Doar prin conștientizarea ororilor din acea perioadă putem crea anticorpii care să împiedice răspândirea anti-semitismului din nou. (...). Auschwitz-Birkenau este simbolul delirului inuman, industria morții. Doar prin intermediul memoriei putem lupta cu rasismul, anti-semitismul, homofobia și toate formele de intoleranță care amenință societatea, libertatea și respectul pentru diversitate" (*Alexsandro Palombo, artist plastic*)

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. INEDITE

Arhivele Naționale Istorice, București
Fonduri: Ministerul de Interne (1941-1942)
Președinția Consiliului de Miniștri
Inspectoratul General al Jandarmeriei (1941-1944)

B. EDITE

1. Carp, Matatias, *Cartea Neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România. 1940-1944*, vol. I-III, SOCEC, București, 1946-1948.
2. Codreanu, Corneliu Zelea, *Circulări și Manifeste (1927-1938)*, Ed. Blasso, București, 2010.
3. *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (ed. Jean Ancel), Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem, 1986.
4. Dobre, Florica, *Memoriul generalului Voiculescu*, în *Documente. Buletinul Arhivelor Militare Române*, an II (6), 1999.
5. *Martiriul evreilor din România, 1940-1944. Documente și mărturii*, Ed. Hasefer, București, 1991.
6. *Protocolul convorbirii dintre Hitler și Antonescu*, 12 iunie 1941, DGFP, vol.13.
7. *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu* (ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat), vol. III, aprilie-iunie 1941, Arhivele Naționale ale României, București, 1999.

II. LUCRĂRI SPECIALE

1. Achim, Viorel, *The Romanian population Exchange. Project Elaborated by Sabin Manuilă in October 1941*, în *Annali dell Istituto storico italo-germanico in Trento/Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen instituts in trient*, vol. XXVIII/2001.
2. Achim, Viorel, *Deportarea țiganilor în Transnistria*, în *Anuarul IBIR 2002*, București, 2003.
3. Ancel, Jean, *Plans for Deportation of the Romanian Jews and their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July-October 1942)*, *Yad Vashem Studies XVI*, 1984.
4. Ancel, Jean, *Antonescu and the Jews*, *Yad Vashem Studies*, vol. 23, 1993.
5. Ancel, Jean, *Transnistria, 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaign*, Tel Aviv, Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University, vol. I., Ed. Atlas, București, 2003.
6. Antonescu, Mihai, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, București, 1941.
7. Bancuș, Dorel, *Social și național în politica generalului Ion Antonescu*, Ed. Eminescu, București, 2000.
8. Barbul, Gheorghe, *Memorial Antonesco. Le III-e homme de l'Axe*, Paris, Éditions de la Couronne, 1950.
9. Boia, Stelean-Ioan, *Holocaustul evreilor din Transilvania de Sud între anii 1940-1944*, în vol. *Holocaustul evreilor din Transilvania de Nord. 70 de ani*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005, pp.61-76.
10. Boia, Stelean-Ioan, *Comunitatea evreilor din spațiul arădean în anii 1939-1945*, în vol. Marius-Ioan Grec (coordonator), *Comunitatea arădeană și atitudinea față de Holocaust (1940-1944)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2015, pp. 60-80.
11. *Blond Bath in Romania, The record*, New York, 1942.
12. Bold, I. E., Ciupercă, I., *Ascensiunea nazismului*, Ed. Junimea, Iași, 1995.
13. *Brief report the Activities of the APA of the NSDAP from 1933-1943*.
14. Browning, Christopher R., *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of referat DIII of Abteilung Deutschland. 1940-1943*, New York, Holmes and Meier, 1978.
15. Bucur, Maria, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 2002.
16. Cioran, Emil, *Schimbarea la față a României*, Ed. Humanitas, București, 1990.

17. Colotti, Enzo, *Germania nazistă*, București, 1969.
18. Codreanu, Corneliu Zelea, *For My Legionaries: The Iron Guard*, 1936.
19. Cuza, A. C., *Numerus clausus*, Ed. LANC, București, 1924.
20. Cuza, A. C., *Doctrina naționalistă creștină. Cuzismul: definiții, teze, antiteze, sinteze*, Iași, 1928.
21. Deletant, Dennis, *Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944*, *Holocaust and Genocide Studies* 18, nr.1 (2004), p.2.
22. Deletant, Dennis, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944*, Ed. Humanitas, București, 2008.
23. *Der Mord an den Juden im Zweiten Weltkrieg* (ed. Eberhard Jackel), Jurgen Rohwer, Stuttgart, 1995.
24. Dubuisson, Daniel., *Mythologies du XX-e siecle*, PUL, Lille, 1993.
25. Easterman, A. L., *King Carol, Hitler and Lupescu*, Londra, 1942.
26. Eichstadt, Volkmar, *Das Schriftum Judenfrage in den deutschen Bibliotheken*, în *Forschungen zur Judenfrage*, VI/111941, pp. 253-264.
27. Eskenasy, Victor, *Diversiuni și documente istorice. Din nou despre Mircea Eliade*, în *Contemporanul* nr. 27/1992, 28.
28. *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 1. *Legislația Antievreiască* (ed. Lya Benjamin), Ed. Hasefer, București, 1993.
29. *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol.2. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (ed. Lya Benjamin), Ed. Hasefer, București, 1996.
30. *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III. *Perioada unei mari restriști* (ed. Ion Șerbănescu), Ed. Hasefer, București, 1997.
31. *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. IV. *1943-1944: Bilanțul tragediei-Renașterea speranței* (coord. Ioan Șerbănescu), Ed. Hasefer, București, 1997.
32. *Fascist Ideology in Romania* (Boulder, East European Monographs, 1990.)
33. Giurescu, Dinu C., *România în al Doilea Război Mondial*, Ed. All, București, 1999, pp. 70-91.
34. Goebbels, Joseph, *Tagebueche. 1924-1945*, Band 4, Piper, Munchen, Zurich, 1992.
35. Goga, Octavian, *Primejdia străinului*, în *Mustul care fierbe*, București, 1927.
36. Grec, Ioan-Marius (coordonator), *Din istoria iudaismului (culegere de studii)*, "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2010.

37. Grec, Ioan-Marius (coordonator), *Comunitatea arădeană și atitudinea față de holocaust (1940-1945)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2015.
38. Guilbaux, Henri, *Ou va l'Allemagne, Ou va l'Europe; Ou va le Monde*, Edition Mignolet et Storz, Paris, 1933.
39. Heinen, Armin, *Die Legion Erzengel Michael in Rumanien - Spziale Bewegung und politishe Organization*, R. Oldenbourg Verlag, Munich, 1986.
40. Heinen, Armin, *Legiunea Arhanghelului Mihail - o contribuție la problema fascismului internațional*, Ed. Humanitas, București, 1999.
41. Herseni, Traian, *Mitul sângelui*, în Cuvântul din 23 noiembrie 1940.
42. Herseni, Traian, *Rasa și destinul național*, în Cuvântul din 16 ianuarie 1941.
43. Heschel, Abraham Joshua, *The eastern European Period in Jewish History*, YIVO studies, vol. I., New York, Yiddish Scientific Institute, 1946.
44. Hilberg, Raul, *The destruction of the European Jews*, vol. I., New York, Holmes and Meier, 1985.
45. Himmler, Heinrich, *Reichsfuhrer SS - die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation*, Eher, Munchen, 1936.
46. Iancu, Carol, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919)*, Aix-en-Provence, Universite de Provence, 1978.
47. Iancu, Carol, *Les Juifs en Roumanie, 1919-1938. De l'emancipation a la marginalization*, Paris/Louvain, E. Peeters, 1996.
48. Iancu, Carol, *Evreii din România (1919-1938). De la emancipare la marginalizare*, Ed. Hasefer, București, 2000.
49. Iancu, Carol, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944)* (trad. Cosmina Ghebaur), Ed. Polirom, Iași, 2001.
50. Ioanid, Radu, *Mircea Eliade e il fascismo*, în *La critica sociologica*, nr. 84, ianuarie-martie 1988.
51. Ioanid, Radu, *The Antonescu Era*, în *The Tragedy of the romanian Jewry* (ed. Randolph I. Braham), Boulder, CO, Social Science Monographs, 1994.
52. Ioanid, Radu, *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime. 1940-1944*, Chicago, Ivan R. Dee, 2000.
53. Kershaw, Ian, *Hitler, germanii și soluția finală* (trad. Dan Criste), Ed. Meteor Press, 2010.
54. Koehler, Wilhelm, *Studien zur Deschichte der Judenfrage*, Schlieffen Verlag, Berlin, 1936.

55. Kogon, Eugen, *Rețeaua morții. Sistemul lagărelor de concentrare naziste*, Ed. Politică, București, 1987.
56. Kossleck, Reinhart, *Conceptele și istoriile lor*, București, 2009.
57. Kuller, Harry, *Actualitatea problematicii antisemitismului*, în *Reflecții despre Holocaust. Studii, articole, memorii*, București, 2005.
58. Lecca, Radu, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1994.
59. Mendelsohn, S., *The Polish Jewish behind the Nazi Ghetto*, Yiddish Scientific Institute, New York, 1992.
60. Michel, Henri, *Le fascisme*, PUF, Paris, 1977.
61. Neumann, Victor, „*Lingua Tertii Imperii*” sau despre Holocaust, în *Orizont* (Timișoara), nr.2/2014, p.23.
62. Neumann, Victor; Heinen, Armin *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Polirom, 2010.
63. Oișteanu, Andrei, *Holocaust. Încercare de definire*, în *Reflecții despre Holocaust. Studii, articole, memorii*, București, 2005.
64. Pandrea, Petre, *Eseuri*, Ed. Minerva, București, 1972.
65. Petrencu, Anatol, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Chișinău, Epigraf, 1993.
66. Philips, Peter, *The Tragedy of Nazi Germany. The Colapse of Character and Morality. Led to Nazism can Happen Anywhere*, Pegasus, New York, 1969.
67. Porter, Ivor, *Michael of Romania. The King and the Country*, London, 2005.
68. Răzmeriță, Alexandru, *Cum să ne apărăm de evrei – Un plan de eliminare totală*, Tipografia Minerva, București, 1938.
69. Rosetti, Radu, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, Atelierele Grafice SOCEC, București, 1907.
70. Rozen, Marcu, *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and statistical Data about Jews in Romania, 1940-1944*, ediția a 3-a, București, ARJVH, 2004.
71. Shapiro, Paul A., *Prelude to dictatorship in Romania. The National Christian Party in Power, December 1937 - February 1938*, in *Canadian - American Slavic Studies*, Pittsburg, VIII., Spring, 1974.
72. Stan, Florin C., *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2012.
73. Stoenescu, Alex Mihai, *Armata, Mareșalul și Evreii*, RAO, București, 1998.

74. Talavera, Nicholas M. Nagy, *The Green Shirts and Others: A History of Fascism in Hungary and Romania*, Hoover Institutions Press, Stanford, 1970.
75. Tharaud, Jerome; Tharaud, Jean, *L' Envotée de l'archange*, Librairie Plon, Paris, 1939.
76. Tomaziu, George, *Jurnalul unui figurant*, Ed. Univers, București, 1995.
77. Troncotă, Cristian *Eugen Cristescu—Asul serviciilor secrete românești. Memorii (1916-1944)*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1977.
78. *Underegground Cultural Work in the Ghettos of Poland. A Report sent from Warsaw on Mat 20, 1944*, New York, Yiddish Scientific Institute, 1945.
79. Vega, Francisco, *La Mistica del Ultranacionalismo - Historia de la Guardia de Hiero*, Bellaterra, Barcelona, 1989.
80. Waite, Robert G.L., *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany, 1918-1923*, Cambridge, 1952.
81. Watts, Lary, *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and Struggle for reform. 1916-1941*, Boulder, CO, East European Monographs, 1993.
82. Weber, Eugen, *The Men of the Archangel, în Internațional Fascism* (ed. George L. Mosse), Sage, London and Berly Hills, 1979.
83. Wenreich, Max, *Universitățile lui Hitler. Contribuția intelectualilor la crimele Germaniei împotriva evreilor* (trad. Radu Pavel Gheo), Ed. Polirom, Iași, 2000.

III. PRESA

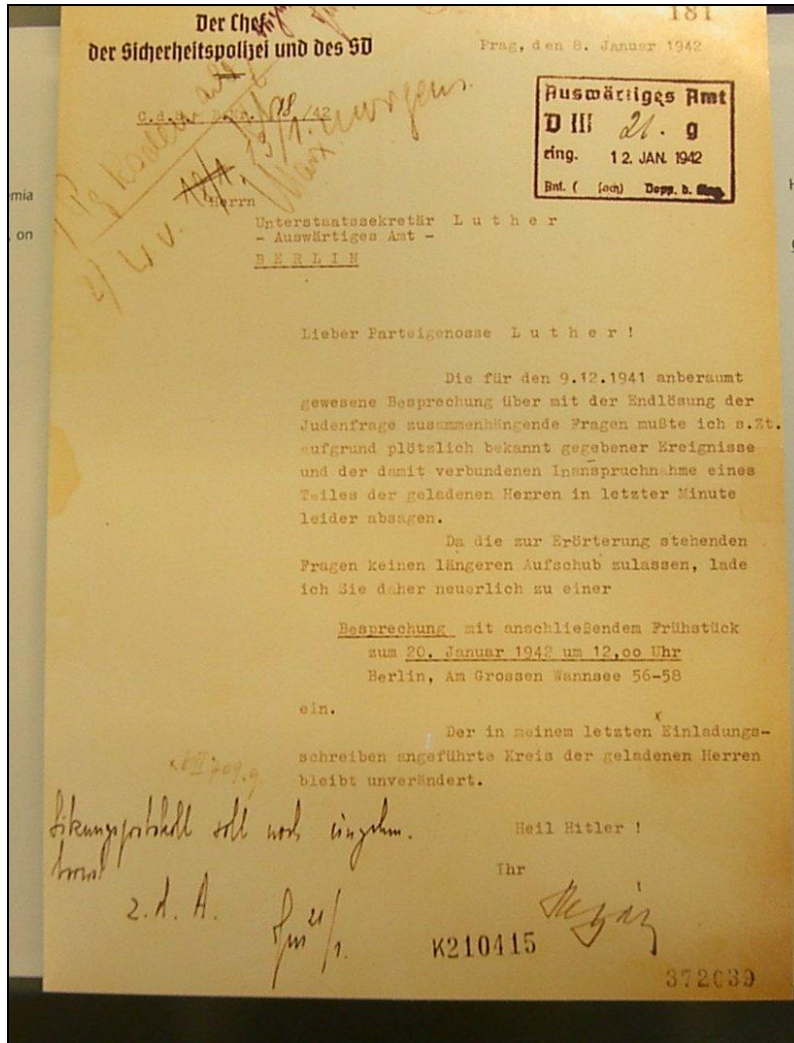
1. Cuvântul (1940)
2. Cuvântul (1941)
3. Curentul (1941)
4. Unirea (1941)
5. Die Judenfrage (1941)
6. Der Weltkampf (1939)
7. Der Weltkampf (1941)
8. New York Times (1945)
9. New York Herald Tribune (1945)

IV. SURSE ELECTRONICE

1. www.idee.ro/holocaust/pdf/holocacaust.pdf
2. www.idee.ro/holocaust/pdf/introductere.pdf
3. www.idee.ro/holocaust/pdf/instaurare.pdf
4. www.idee.ro/holocaust/pdf/anti_sem.pdf
5. www.idee.ro/holocaust/pdf/lagare.pdf
6. www.idee.ro/holocaust/pdf/sol_finala.pdf
7. www.idee.ro/holocaust/pdf/rezistenta.pdf
8. <https://ro.scribd.com/doc/861126971/Holocaustul-un-avertisment-al-istoriei-prof-Mihai-Chioveanu>
9. www.survivors-romania.org/pdf-doc/hary-kuller-sr.pdf
10. www.yadvashem.org/yv/en/education/languages/romanian/lesson_plans_warsaw_eacherr_2asp

ANEXE

Invitația lui **Martin Luther** (sub-secretar în Ministerul de Externe al Reich-ului; ministrul de externe al Reich-ului era Joachim von Ribbentrop) la Conferința Wannsee, din partea lui Reinhard Heydrich (În 1941 **Heydrich** a fost însărcinat de liderul nazist **Göring** să coordoneze "soluția finală a problemei evreiești" (**holocaustul**). **Heydrich** a condus lucrările **Conferinței de la Wannsee**, ținută la 20 ianuarie 1942; liderii naziști au detaliat planul de exterminare a evreimii europene, a așa-numiților „suboameni” (*Untermenschen*) pe care ideologia nazistă îi considera indezirabili. A fost pus la cale genocidul premeditat și programat la nivel de stat, genocid cunoscut în prezent cu denumirea „**holocaust**”).

Auschwitz – Birkenau

(După:

[https://www.google.ro/search?q=auschwitz&biw=1366&bih=613&source=lnms&tbm=isch&sa=X&sqj=2&ved=0ahUKEwui44ft L7PAhWEjCwKHWUGA5sQ_AUIBigB#imgrc= \)](https://www.google.ro/search?q=auschwitz&biw=1366&bih=613&source=lnms&tbm=isch&sa=X&sqj=2&ved=0ahUKEwui44ft L7PAhWEjCwKHWUGA5sQ_AUIBigB#imgrc=))

POGROMUL DE LA IAȘI

Trenurile morții - Armata Română curăța trenurile de cadavre, pentru ca trenurile să își continue drumul, 30 iunie 1940 (fotografie expusă și în Muzeul Memorialului Holocaustului din Washington)

Trenurile morții - curățarea vagoanelor de cadavre ale evreilor. Cadavrele erau descărcate de evrei sub stricta supraveghere a soldaților români, 30 iunie 1941

(După:

<http://ovidiuczinka.blogspot.ro/2013/07/drama-evreilor-romani-in-anii-celui-de.html>)